

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВІРТ АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 343.9 : 343.77

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ,
ПОВ'ЯЗАНИМ З НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ КОРИСНИХ
КОПАЛИН**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(Вірт А.О.)

Науковий керівник:
ТУЛЯКОВ Вячеслав Олексійович
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України

АНОТАЦІЯ

***Вірт А.О.* Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин** - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертація є першим у вітчизняній науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням основ протидії незаконному поводженню з корисними копалинами в сучасній юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України. На підставі цього було розроблено пропозиції щодо кримінально-правової охорони корисних копалин в Україні в умовах транзиції до нового законодавства.

Дослідження кримінально-правової охорони корисних копалин як соціально та історично детермінованого явища є складним процесом щодо вивчення соціальних передумов криміналізації таких злочинів, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони та перспектив удосконалення відповідних норм. Під кримінально-правовою охороною розуміють заходи по забезпеченню безпеки існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі шкідливих для особи, суспільства та держави правопорушень та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу.

Наявність численних наукових позицій, які іноді є протилежними з приводу окремих дискусійних питань щодо регламентації кримінально-правової охорони корисних копалин, вказує як на актуальність проблематики, так і на значні ускладнення у процесі кваліфікації злочинів, які посягають на відповідні об'єкти.

У роботі виявлено особливості доктринального аналізу процесу криміналізації та систематизації злочинів пов'язаних із незаконним поводженням з корисними копалинами. З'ясовано рівні правового регулювання та можливі особистісні особливості криміналізації діянь. Мета дисертаційного дослідження полягає у

з'ясуванні сутності, особливостей, правової природи та характерних рис кримінально-правової охорони поводження з корисними копалинами загальнодержавного значення, визначенні проблем формування сукупності правових приписів присвячених протидії незаконному поводженню з корисними копалинами (ст.,ст.240, 240¹ КК України), а також розробці пропозицій і рекомендацій з удосконалення правового регулювання проблеми. Для цього в роботі визначено економіко-правові та методологічні засади протидії незаконному поводженню з корисними копалинами (ст.,ст.240, 240¹ КК України) й формалізації відповідних приписів кримінального права; здійснено теоретико-методологічний аналіз наукових досліджень стану протидії незаконному поводженню з корисними копалинами (ст.,ст.240, 240¹ КК України); розкрито зміст, природу і призначення сучасної кримінально-правової політики протидії екологічним злочинам у порівняльно-правовому сенсі; охарактеризовано кримінальні правопорушення у вигляді незаконного поводження з корисними копалинами (ст.,ст.240, 240¹ КК України) як самостійну підсистему у системі екологічних злочинів; проаналізовано об'єктивні ознаки основних та кваліфікованих складів кримінальних правопорушень у вигляді незаконного поводження з корисними копалинами (ст.,ст.240, 240¹ КК України); охарактеризовано суб'єктивні ознаки основних та кваліфікованих складів кримінальних правопорушень у вигляді незаконного поводження з корисними копалинами (ст.,ст.240, 240¹ КК України); визначено особливості характеристики кримінально-правових заходів протидії правопорушенням у вигляді незаконного поводження з корисними копалинами (ст.,ст.240, 240¹ КК України).

Доведено, що серед злочинів проти довкілля незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення посідає особливе місце. Негативні наслідки злочинів цієї категорії призводять до заподіяння збитків економіці країни та екології у тих регіонах, в яких розміщено поклади корисних копалин і ведеться їх активне видобування. Саме тому, для ефективного захисту зазначеного конституційного права перед державою постає завдання охорони навколишнього природного середовища та контролю за раціональним використанням корисних копалин. Законодавство, що регулює ці відносини, потребує вдосконалення, оскільки йому притаманні такі риси, як непослідовність, певна неузгодженість з

іншими загальними нормами, незавершеність, відсутність стабільності, чітких юридичних визначень та гарантій. Актуальність даного наукового дослідження обумовлена також недостатнім рівнем теоретичної розробки проблеми кримінально-правового забезпечення поводження з природними ресурсами загалом, та корисними копалинами.

Відсутність комплексного дослідження права геологічного вивчення надр зумовила необхідність теоретичного визначення його поняття, видів, об'єктно-суб'єктного складу, практичного вирішення організаційного, процесуального, економічного та юрисдикційного забезпечення, а також виявлення перспектив розвитку та вдосконалення законодавства, що регулює відносини в сфері кримінально-правового забезпечення поводження з природними ресурсами. Численні зміни до розділу VIII Особливої частини КК, внесені законодавцем протягом декількох останніх років, призвели не до зміцнення системи екологічних заборон, а, навпаки, до «розбалансування» тієї системи, яка простежувалась у перші роки після ухвалення чинного КК.

У кожній державі для охорони та збереження довкілля повинні існувати дієві механізми, які стимулюють дотримання, попереджають настання майбутніх порушень, відшкодовують заподіяну шкоду. Одним із механізмів забезпечення дотримання природоохоронних норм є інститут юридичної відповідальності, яка реально може наставати і яка є співмірною та адекватною відносно заподіяної довкіллю шкоди. Метою відповідальності є не тільки застосування негативних наслідків у вигляді покарання порушника, але і виправлення останнього, попередження настання аналогічних порушень з вини цього та інших порушників, а також відшкодування шкоди для відновлення становища, яке існувало до порушення.

Методологія розгляду цього питання заснована на концепті сталого розвитку, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь.

Завданням кримінальної політики України у цьому напрямку стає формування адекватних заборон, гармонічно поєднуючих характеристики різних правових

родин та уніфікацію складів злочинів, та, за можливості, - покарань з метою адекватної відповіді на кримінальні виклики проти прав людини на безпечне та стає довкілля.

В процесі дослідження було удосконалено: понятійно-категоріальний апарат кримінально-правової політики протидії екологічним злочинам у сенсі визначення об'єктивної сторони складів незаконного користування корисними копалинами та видобутку бурштину. Розвинено положення щодо тези про недоцільність об'єднання порушення правил охорони та використання надр із незаконним користуванням корисними копалинами. Розкрито особистісні характеристики суб'єктів кримінальних правовідносин, що досліджуються, у сенсі визнання переважно групового скоєння цих видів злочинів;

В роботі відстоюється наукова позиція, згідно якій є нагальна необхідність використання терміну «екологічні злочини» замість, «злочинів проти довкілля», що надає поштовх використанню методології Цілей сталого розвитку ООН у майбутній кримінальній політиці вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також розробки нових складів злочинів та актуалізації проблематики питань застосування кримінально-правових заходів безпеки в сенсі механізмів регуляції відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним поводженням з корисними копалинами.

Злочини проти навколишнього природного середовища – це суспільно небезпечні, кримінально-протиправні умисні або необережні діяння, вчинені суб'єктами цих злочинів із застосуванням знарядь, засобів, джерел вчинення злочинів, або з використанням обстановки їх здійснення, які посягають на відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи життєдіяльності людини та завдають цим відносинам істотної шкоди або ставлять їх під загрозу заподіяння такої шкоди. Отже під екологічним злочином можна розуміти суспільно небезпечне, кримінально протиправне діяння, що вчинене суб'єктом злочину та посягає на суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища як сукупності природних і природно-соціальних умов та процесів, а також охорони, використання, збереження й відтворення природних ресурсів.

Констатуючи можливість застосування характеристик матеріальної ознаки злочину (небезпека для держави та суспільства) для формування кримінально-правової політики у галузі протидії екологічним злочинам, слід підкреслити, що у сучасному суспільстві такі злочини детермінуються значущістю недозволених практик для особистості (соціальної групи) та підкріплюється толерантністю до порушення даних норм у субкультурі, чи у соціумі у цілому. Це веде до неефективності системи кримінально-правової протидії загалом.

В юридичній літературі можна прочитати про різні точки зору щодо визначення родового об'єкта злочинів, норми про які розташовані в розділі VIII Особливої частини КК, ураховуючи, що в цьому розділі також містяться норми, предметом регулювання яких є різні сфери соціального буття, що охоплюються.

Водночас раціональною в запропонованому дискурсі видається позиція, відповідно до якої розуміння родового об'єкта цих злочинів через призму суспільних відносин у сфері безпеки довкілля повинно бути дещо узагальненим – воно потребує більш широкої інтерпретації та повинно охоплювати всі галузі.

Беручи цю тезу до уваги, висловлено своє розуміння родового об'єкта екологічних злочинів: це – сукупність правовідносин власності на природні об'єкти в Україні, що складаються з приводу використання, розподілу, обміну та споживання благ по забезпеченню встановленого порядку охорони довкілля, робіт і послуг у контексті захисту екологічної безпеки.

Предметом злочинів проти довкілля є об'єкти незайманої та рукотворної природи (земельні, водні, лісові ресурси, тваринний і рослинний світ, надра, об'єкти природно-заповідного фонду, атмосферне повітря), а також навколишнє природне середовище (урбанізовані території, агломерації), продукти харчування і тваринні корми. Об'єктивна сторона екологічних злочинів в цілому, і злочинне порушення правил екологічної безпеки зокрема, охоплює суспільно небезпечні діяння (дії чи бездіяльність), які приводять до порушення екологічного балансу в довкіллі, встановленого порядку використання природних ресурсів, нормативів екологічної безпеки. Цілком логічно додати, що для більшої конкретизації ознак спільного об'єкта окремих груп екологічних посягань, уже залежно від певного виду діяльності, у екологічних злочинах виділяють також видові об'єкти, за якими

і визначається їх система, більш-менш усталена класифікація на відносно автономні групи діянь.

Предметом злочину, передбаченого ст.240 КК України є корисні копалини загальнодержавного значення. Перелік корисних копалин загальнодержавного значення встановлюється Кабінетом Міністрів України. Корисні копалини - це природні мінеральні речовини органічного та неорганічного походження, які можуть використовуватися безпосередньо або після їх обробки. За своїм призначенням вони поділяються на корисні копалини загальнодержавного та місцевого значення. Корисні копалини належать до непоновлюваних природних ресурсів, геологічна швидкість утворення або акумуляції яких є значно меншою, ніж швидкість їхнього споживання людиною.

Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення - це здійснення їх видобування без відповідного дозволу (без акту про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі). Злочин буде мати місце і в тому разі, коли дозвіл є підробленим або простроченим. Поруч з цим диспозиція ст.240¹ КК України є штучною, яка не відповідає вимогам кримінально-правової політики, та у майбутньому повинна бути зміненою.

В роботі визначені основні тенденції розвитку вчення про протидію незаконному поведженню з корисними копалинами як самостійної підсистеми норм у сенсі відповідальності за екологічні злочини; охарактеризовано незаконне поведження з корисними копалинами як підсистема, що складається із загальної (ст.240 КК України) та спеціальної норм (ст.240¹ КК України).

Зроблено висновок про необхідність уточнення об'єктивної сторони основних складів незаконного користування корисними копалинами та видобутку бурштину. Доведено, що незаконне поведження з корисними копалинами, є домінуючим та основним видом незаконного користування у вигляді видобування, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення.

Запропоновано прийняти нову норму про протидію незаконному поведженню з корисними копалинами, відокремив в основний склад кримінального правопорушення склад незаконного поведження з корисними копалинами, у якому чітко визначити систему дій у галузі незаконного використання корисних копалин, зробивши кваліфікованим складом незаконне поведження з бурштином.

Це відповідає тимчасовим засадам ефективного функціонування норм, спрямованих на протидію механізмам незаконного економічного використання природних багатств України.

Таким чином частину 2 Статті 240 Кримінального кодексу України запропоновано викласти у наступній редакції:

«2. Порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля -

карається штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк». Статтю 240¹ Кримінального кодексу України викласти у наступній редакції:

«Стаття 240¹. Незаконне поводження з корисними копалинами загальнодержавного значення

1. Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, оброблення, утилізація, знешкодження, видалення або захоронення корисних копалин загальнодержавного значення, законність походження яких не підтверджується відповідними документами, -

караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені групою осіб за попередньою змовою, або у значних розмірах, або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, - караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою шляхом використання свого службового становища, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Примітка. Під значним розміром у цій статті слід розуміти вартість корисних копалин загальнодержавного значення, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Незаконне поводження із корисними копалинами місцевого значення вважати кримінальним проступком після відповідної реформи Кримінального кодексу України.

Ключові слова: сталий розвиток, корисні копалини, кримінальна політика, кримінальні правопорушення пов'язані із незаконним поводженням з корисними копалинами, бурштин.

SUMMARY

Virt A.O. Criminal law counteraction to crimes related to illegal use of minerals - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy) in specialty 12.00.08 - Criminal Law and Criminology; Criminal enforcement law. - National University "Odessa Law Academy", Odessa, 2021.

The dissertation is the first in the domestic science of criminal law special complex research of bases of counteraction to illegal handling of minerals in the modern legal doctrine and the criminal legislation of Ukraine. Based on this, proposals were developed for criminal protection of minerals in Ukraine in the transition to the new legislation.

The study of criminal law protection of minerals as a socially and historically determined phenomenon is a complex process to study the social preconditions for criminalization of such crimes, the peculiarities of the modern concept of criminal law protection and prospects for improving the relevant rules. Under criminal law protection are measures to ensure the security of existing public relations and interests and deter citizens from criminal encroachment by defining in criminal law harmful to the individual, society and the state offenses and establishing criminal penalties and other measures of criminal law influence.

The presence of numerous scientific positions, which are sometimes contradictory on certain debatable issues regarding the regulation of criminal law protection of minerals, indicates both the urgency of the issue and the significant complications in the process of qualifying crimes that affect the relevant objects.

The paper reveals the features of doctrinal analysis of the process of criminalization and systematization of crimes related to illegal handling of minerals. Levels of legal regulation and possible personal features of criminalization of actions are found out. The purpose of the dissertation research is to clarify the nature, features, legal nature and characteristics of criminal law protection of minerals of national importance, to identify problems of formation of a set of legal regulations on combating illegal mining (Articles 240, 240¹ of Criminal Code of Ukraine), as well as the development of proposals and recommendations for improving the legal regulation of the problem. To this end, the paper identifies economic, legal and methodological principles for combating illegal handling of minerals (Articles 240, 240¹ of the Criminal Code of Ukraine) and formalizing the relevant provisions of criminal law; theoretical and methodological analysis of scientific research on the state of counteraction to illegal handling of minerals (Articles 240, 240¹ of the Criminal Code of Ukraine); the content, nature and purpose of modern criminal law policy to combat environmental crimes in the comparative legal sense are revealed; characterized criminal offenses in the form of illegal handling of minerals (Articles 240, 240¹ of the Criminal Code of Ukraine) as an independent subsystem in the system of environmental crimes; analyzed the objective features of the main and qualified components of criminal offenses in the form of illegal handling of minerals (Articles, 240, 240¹ of the Criminal Code of Ukraine); subjective features of the main and qualified components of criminal offenses in the form of illegal handling of minerals are characterized (Articles 240, 240¹ of the Criminal Code of Ukraine); the peculiarities of the characteristics of criminal-legal measures of counteraction to offenses in the form of illegal handling of minerals are determined (Articles 240, 240¹ of the Criminal Code of Ukraine).

It is proved that among the crimes against the environment, the illegal extraction of minerals of national importance has a special place.

The negative consequences of crimes in this category lead to damage to the country's economy and environment in those regions where minerals are located and are actively extracted.

That is why, in order to effectively protect this constitutional right, the state faces the task of protecting the environment and controlling the rational use of minerals.

The legislation governing these relations needs to be improved, as it has such features as inconsistency, some inconsistency with other general rules, incompleteness, lack of stability, clear legal definitions and guarantees.

The relevance of this research is also due to the insufficient level of theoretical development of the problem of criminal law management of natural resources in general, and minerals.

The lack of a comprehensive study of the law of geological study of subsoil necessitated a theoretical definition of its concept, types, object-subject composition, practical solutions to organizational, procedural, economic and jurisdictional support, as well as identifying prospects for development and improvement of legislation governing relations. criminal and legal support for the management of natural resources.

Numerous amendments to Section VIII of the Special Part of the Criminal Code, introduced by the legislator over the past few years, have not strengthened the system of environmental prohibitions, but, on the contrary, "unbalanced" the system that was observed in the first years after the current Criminal Code.

Every state must have effective mechanisms for the protection and preservation of the environment, which stimulate compliance, prevent future violations, and compensate for the damage caused. One of the mechanisms to ensure compliance with environmental standards is the institution of legal liability, which can actually occur and which is commensurate and adequate to the damage caused to the environment. The purpose of liability is not only the application of negative consequences in the form of punishment of the violator, but also the correction of the latter, prevention of similar violations through the fault of this and other violators, as well as compensation for the restoration of the situation that existed before the violation

The methodology for addressing this issue is based on the concept of sustainable development, when economic growth, material production and consumption, and other activities of society occur within the limits determined by the ability of ecosystems to recover, absorb pollution and sustain present and future generations.

The task of Ukraine's criminal policy in this direction is to form adequate prohibitions, harmoniously combining the characteristics of different legal families and unification of crimes, and, if possible, punishments in order to adequately respond to criminal challenges against human rights to a safe and sustainable environment.

In the course of the research the conceptual and categorical apparatus of the criminal-legal policy of counteraction to ecological crimes in the sense of determining the objective side of the warehouses of illegal use of minerals and amber mining was improved. Provisions have been developed on the thesis on the inexpediency of combining violations of the rules of protection and use of subsoil with illegal use of minerals. The personal characteristics of the subjects of criminal legal relations under investigation in the sense of recognition of mainly group commission of these types of crimes are revealed;

The paper defends the scientific position that there is an urgent need to use the term "environmental crimes" instead of "crimes against the environment", which gives impetus to the use of the UN Sustainable Development Goals methodology in future criminal policy to improve the existing system and legal features of relevant crimes. development of new corpus delicti and actualization of the issues of application of criminal security measures in the sense of mechanisms for regulating liability for criminal offenses related to illegal handling of minerals.

Crimes against the environment are socially dangerous, criminally unlawful intentional or negligent acts committed by the subjects of these crimes with the use of tools, means, sources of crimes, or with the use of the circumstances of their commission, which encroach on the relationship), which ensure the existence of a multifunctional balanced unified system of life and man and cause significant harm to these relations or endanger them to cause such harm. Thus, an environmental crime can be understood as a socially dangerous, criminally illegal act committed by the subject of the crime and encroaches on public relations in the field of environmental safety, environmental protection as a set of natural and natural conditions and processes, as well as protection, use, preservation and reproduction of natural resources.

Noting the possibility of using the characteristics of the material feature of the crime (danger to the state and society) for the formation of criminal law policy in the field of combating environmental crimes, it should be emphasized that in modern society such crimes are determined by the importance of illicit practices for individuals (social groups). these norms in the subculture, or in society as a whole. This leads to the inefficiency of the system of criminal law counteraction in general.

In the legal literature you can read about different points of view on the definition of the generic object of crimes, the rules of which are located in section VIII of the Special Part of the Criminal Code, given that this section also contains rules governing the various spheres of social life covered.

At the same time, the position in the proposed discourse seems to be rational, according to which the understanding of the generic object of these crimes through the prism of public relations in the field of environmental security should be somewhat generalized - it needs a broader interpretation and should cover all areas.

Taking into account this thesis, expressed his understanding of the generic object of environmental crimes: it is a set of legal relations in Ukraine, consisting of the use, distribution, exchange and consumption of goods to ensure the established order of environmental protection, works and services in the context of environmental safety .

The subject of crimes against the environment are objects of untouched and man-made nature (land, water, forest resources, fauna and flora, subsoil, objects of nature reserve fund, atmospheric air), as well as the environment. territories, agglomerations), food and animal feed. The objective side of environmental crimes in general, and criminal violations of environmental safety rules in particular, covers socially dangerous acts (actions or omissions) that lead to a violation of the ecological balance in the environment, the established order of use of natural resources, environmental standards security. It is logical to add that for greater specification of the features of the common object of certain groups of environmental encroachments, depending on a particular type of activity, in environmental crimes also distinguish species objects, which determine their system, more or less established classification into relatively autonomous groups of actions.

The subject of the crime provided by Article 240 of the Criminal Code of Ukraine are minerals of national importance. The list of minerals of national importance is established by the Cabinet of Ministers of Ukraine. Minerals are natural minerals of organic and inorganic origin that can be used directly or after processing. According to their purpose, they are divided into minerals of national and local importance. Minerals belong to non-renewable natural resources, the geological rate of formation or accumulation of which is much lower than the rate of human consumption. Illegal mining of national importance is the implementation of their extraction without a permit

(without an act of granting a mining allotment or with a deviation from the conditions specified in this document). A crime will also occur if the permit is forged or expired. In addition, the disposition of Article 240¹ of the Criminal Code of Ukraine is artificial, which does not meet the requirements of criminal law policy, and should be changed in the future.

The paper identifies the main trends in the development of the doctrine of combating illegal mining as an independent subsystem of norms in the sense of responsibility for environmental crimes; illegal handling of minerals is characterized as a subsystem consisting of general (Article 240 of the Criminal Code of Ukraine) and special rules (Article 240¹ of the Criminal Code of Ukraine);

It has been proven that illegal handling of minerals is the dominant and main type of illegal use in the form of extraction, transportation, storage, processing, disposal, disposal, disposal or burial. It is concluded that it is necessary to clarify the objective side of the main components of illegal use of minerals and amber mining.

It is proposed to adopt a new rule on combating illegal handling of minerals, separated into the main composition of the criminal offense the composition of illegal handling of minerals, which clearly defines the system of actions in the field of illegal use of minerals, making illegal handling of amber. This corresponds to the temporary principles of effective functioning of norms aimed at counteracting the mechanisms of illegal economic use of Ukraine's natural resources.

Thus, part 2 of Article 240 of the Criminal Code of Ukraine is proposed to be worded as follows:

«2. Violation of the established rules of subsoil use, if it created a danger to life, human health or the environment -

shall be punishable by a fine of 3,000 to 5,000 tax-free minimum incomes, or restriction of liberty for a term up to three years, or imprisonment for the same term. " Article 240¹ of the Criminal Code of Ukraine shall be worded as follows:

"Article 240-1. Illegal handling of minerals of national importance

1. Illegal extraction of minerals of national importance, as well as sale, purchase, storage, transfer, shipment, transportation, processing, disposal, disposal, removal or burial of minerals of national importance, the legality of which is not confirmed by relevant documents, -

shall be punishable by a fine of three thousand to ten thousand non-taxable minimum incomes, or restriction of liberty for a term of two to three years, or imprisonment for the same term.

2. The same actions, if committed by a group of persons by prior conspiracy, or on a large scale, or on the territories or objects of the nature reserve fund, - shall be punishable by imprisonment for a term of four to seven years.

3. The actions provided for in part one or two of this Article, committed by an official through the use of his official position, -

shall be punishable by imprisonment for a term of five to eight years.

Note. The significant size in this article should be understood as the cost of minerals of national importance, which is one hundred times more than the non-taxable minimum income.

Illegal handling of minerals of local significance should be considered a criminal offense after the relevant reform of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: sustainable development, minerals, criminal policy, criminal offenses related to illegal handling of minerals, amber.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Вирт А.А. Уголовно-правовая ответственность за преступления в сфере использования природных ресурсов по законодательству некоторых зарубежных стран. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. 43. Том 2. Ужгород, 2017. С. 116-119.

2. Вірт А.О. Кримінальна політика протидії злочинам в сфері використання природних ресурсів. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. № 1. Том 3. С. 78–82.

3. Вірт А.О. Незаконне видобування корисних копалин у ракурсі сучасного українського дискурсу. Право і суспільство. 2020. № 3. Том 2. С. 95–99.

4. Вірт А.О. Застосування кримінально-правових заходів за злочини в сфері використання природних ресурсів. Держава та регіони. Серія Право. 2020. № 4 (70). Том 2. С. 88–92.

5. Virt A.O. Criminal policy against illegal mining SWorld Journal (Болгария). 2020. №6. P.116-121.
6. Virt A.A. Criminal law, development and environmental policy. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 5(33). № 6(34). С. 141–146.
7. Маковецька А.О. Дефініція "об'єкт злочину" щодо злочинів у сфері використання природних ресурсів. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 231-234.
8. Маковецька А.О. Деякі аспекти використання 1 статті протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22 квітня 2016 року). Одеса, 2016. С.134-137.
9. Вірт А.О. Злочини у сфері використання природних ресурсів у системі екологічних злочинів. Priority strategie pre rozvvuj pravnej vedu vo svete vedu: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Sladkovicovo, 2017). С. 152-154.
10. Вірт А.О. Право людини на адекватні умови життя у навколишньому середовищі як об'єкт кримінально-правового захисту. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Т. 2. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2 . С. 233-235.
11. Вірт А.О. Віктимологічний аспект посягань на довкілля Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 трав. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 176-178.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. НЕЗАКОННЕ ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ВИХІДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	14
1.1. Доктринальні та соціально-економічні передумови криміналізації незаконного видобування корисних копалин в Україні.....	14
1.2. Аналіз підходів до кримінально-правової протидії незаконному видобуванню корисних копалин: національний та міжнародний досвід.....	34
РОЗДІЛ 2 ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ч.2 ст. 240 та ст. 240⁻¹ КК УКРАЇНИ.....	73
2.1. Об'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених ч.2 ст 240, та ст.240⁻¹ КК України.....	73
2.2. Суб'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених ч.2 ст 240, та ст.240⁻¹ КК України.....	105
2.3. Ознаки кваліфікованих складів злочинів, що вивчаються...	118
РОЗДІЛ ІІІ. ОКРЕМІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ ст. 240 та ст. 240⁻¹ КК УКРАЇНИ.....	139
3.1. Покарання за злочини, передбачені ч.ч. 2,3,4 ст. 240 та ст. 240⁻¹ КК України.....	139
3.2. Інші заходи кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватись до осіб, винних у незаконному поводженні із корисними копалинами.....	151
ВИСНОВКИ	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
ДОДАТКИ.....	201

Додаток 1. Список публікацій здобувача за темою дисертації..	201
Додаток 2 Акти впровадження.....	204
Додаток 3. Лист до Комітету з правоохоронної діяльності Верховної Ради України.....	206
Додаток 4. Лист відправлення пропозицій до Комісії з реформування Кримінального кодексу України.....	210

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблеми організації раціонального природокористування в Україні набули останнім часом особливої актуальності, оскільки недостатня увага до цих аспектів може мати катастрофічні наслідки.

При цьому йдеться не тільки про благополуччя народу, але і про його виживання, оскільки зміни природного середовища можуть виявитися необоротними для всієї екосистеми.

Глобальна незаконна промисловість у сфері довкілля – це не лише одна мережа, одна країна або навіть один злочин.

Саме з цією метою ООН було започатковано запобігання злочинності через концепт охорони фундаментальних прав та свобод громадян, пов'язаних із правом на сталий та безпечний розвиток людини у безпечному довкіллі.

Сучасні процеси реформування кримінального права, зміни у правозастосовчій діяльності, поряд з інтенсивним використанням природних ресурсів у законний та незаконний спосіб, вимагають постійного підвищення рівня кримінально-політичного аналізу проблеми, вдосконалення існуючих та розробки новітніх технологій протидії екологічним злочинам та злочинам проти власності, нормативного забезпечення процесу користування природними ресурсами.

Незважаючи на наявність у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) низки правових норм, що стосуються протидії злочинам у галузі незаконного користування природними ресурсами, на сьогодні сталого механізму його правового забезпечення поки не сформовано.

Дослідження кримінально-правової протидії незаконному видобуванню природних ресурсів є складним процесом вивчення доктринальних та економічних передумов криміналізації таких діянь особливостей формування

сучасної концепції кримінально-правової охорони злочинів проти довкілля і власності та перспектив удосконалення відповідних норм.

Відомо, що серед злочинів проти довкілля незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення та незаконне поводження із бурштином посідають особливе місце.

Негативні наслідки злочинів цієї категорії призводять до заподіяння збитків економіці країни та екології у тих регіонах, в яких розміщено поклади корисних копалин і ведеться їх активне видобування. Законодавство, що регулює ці відносини, потребує вдосконалення, оскільки йому притаманні такі риси, як непослідовність, певна неузгодженість з іншими загальними нормами, незавершеність, відсутність стабільності, чітких юридичних визначень та гарантій.

Наявність численних наукових позицій, які іноді є протилежними з приводу окремих дискусійних питань щодо регламентації кримінально-правової протидії незаконному поводженню з природними ресурсами, вказує як на актуальність проблематики, так і на значні ускладнення у процесі кваліфікації злочинів, які посягають на відповідні об'єкти.

У цьому сенсі велике значення мають кримінально-правові дослідження, проведені такими вченими, як В.І. Андрейцев, В.І. Антипов, П.С. Берзін, А.Б. Блага, С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, Д.О. Калмиков, М.В. Комарницький, М.Й. Коржанський, М.І. Панов, В.К. Матвійчук, І.І. Мітрофанов, А.А. Музика, Н.В. Нетеса, А.М. Притула, В.П. Самокиш, С.І. Селецький, Ю.А. Турлова, В.В. Шаблистий, О.П. Шем'яков, А.М. Шульга, М.І. Хавронюк та ін.

Проте самостійного комплексного дослідження кримінально-правової охорони поводження з корисними копалинами загальнодержавного значення в аспекті системного підходу до цих сучасних кримінально-правових норм з урахуванням останніх змін у чинному законодавстві та напрямів розвитку кримінальної політики у вітчизняній юридичній доктрині не було підготовлено. Присвячена аналізу відповідальності за незаконне видобування корисних копалин ґрунтовна монографія О.О. Дудорова, Д.О. Калмикова,

М.В. Комарницького (Суми, 2016) не охоплює низки питань, пов'язаних із незаконним поводженням з природними ресурсами та бурштином, які виникли в останній час.

Проблеми охорони навколишнього природного середовища та контролю за раціональним використанням корисних копалин актуалізувалися в останні часи для ефективного захисту конституційного права власності українського народу на природні ресурси. Незважаючи на досить значний науковий доробок у цьому напрямі, як і раніше, багато аспектів досліджуваної проблеми порушують дискусії й розв'язуються суперечливо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану наукової роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стан, тенденції та перспективи розвитку кримінального права у XXI столітті» на 2016–2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116Ш 01842) на 2016–2020 роки.

Дисертаційне дослідження виконане також відповідно до плану фундаментального наукового дослідження «Теорія кримінальної законотворчості: концептуальні основи» (державний реєстраційний номер 0115U002494), яке здійснювалося у 2015–2017 роках та плану фундаментального наукового дослідження «Євроінтеграційна кримінально-правова політика України» (державний реєстраційний номер: 0118U003677) на 2018–2020 роки.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у з'ясуванні особливостей, правової природи та характерних рис кримінально-правової протидії незаконному використанню корисним копалинам загальнодержавного значення, визначенні проблем формування сукупності правових приписів, присвячених протидії незаконному

поводженню з корисними копалинами (ст.ст.240, 240¹ КК України), а також розробці пропозицій і рекомендацій про вдосконалення правового регулювання.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

визначити економіко-правові та методологічні засади протидії незаконному використанню корисних копалин (ст.ст.240, 240¹ КК України);

здійснити теоретико-методологічний аналіз наукових досліджень стану протидії незаконному поведженню з корисними копалинами (ст.,ст.240, 240¹ КК України). Розкрити зміст, природу і призначення сучасної кримінально-правової політики протидії екологічним злочинам у порівняльно-правовому сенсі;

охарактеризувати кримінальні правопорушення у вигляді незаконного поведження з корисними копалинами (ст.ст. 240, 240¹ КК України) як самостійної підсистеми у системі екологічних злочинів;

розглянути об'єктивні ознаки основних та кваліфікованих складів основних кримінальних правопорушень у вигляді незаконного поведження з корисними копалинами (ст.ст. 240, 240¹ КК України);

охарактеризувати суб'єктивні ознаки основних та кваліфікованих складів кримінальних правопорушень у вигляді незаконного поведження з корисними копалинами (ст.ст. 240, 240¹ КК України);

визначити особливості характеристики кримінально-правових заходів протидії правопорушенням у вигляді незаконного поведження з корисними копалинами (ст.ст. 240, 240¹ КК України);

окреслити основні перспективи вдосконалення кримінального законодавства щодо відповідальності за незаконне поведження з корисними копалинами.

Об'єктом дослідження є правовідносини у сфері кримінально-правового убезпечення екологічної безпеки у сфері протидії незаконному поведженню з корисними копалинами.

Предметом дослідження є кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин (ст.ст.240, 240¹ КК України).

Методи дослідження для досягнення поставленої мети і вирішення завдань дисертаційного дослідження були обрані з урахуванням особливостей його об'єкту і предмету.

Методологічну основу дослідження становлять закони і категорії діалектики як універсальної філософської системи пізнання явищ. У дисертації були застосовані загально-філософські, загально-наукові та конкретно-наукові методи.

Загально-філософський метод діалектики застосовувався для з'ясування соціальної обумовленості протидії незаконному поводженню з корисними копалинами, у контексті трансформаційних змін, що відбуваються в суспільстві (підрозділи 1.1, 1.2).

Використання герменевтичного методу сприяло тлумаченню та інтерпретації нормативно-правових актів, актів правозастосування і наукових праць учених, що стало основою формулювання понятійного та категоріального апарату дослідження (підрозділи 1.1, 1.2),

Догматичний (формально-юридичний) метод використовувався при аналізі юридичних конструкцій складів злочинів, передбачених ст.ст.240, 240¹ КК України, а також при аналізі елементів і ознак складів цих злочинів та державної реакції на останні (підрозділи 2.1-2.3, 3.1-3.2).

У дисертації використано компаративістський метод, що дозволив виявити основні напрями зарубіжної практики законодавчої регламентації питань кримінальної відповідальності за екологічні злочини в кримінальному законодавстві держав різних правових родин (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2).

Нормативна основа дослідження представлена Конституцією України, деклараціями, конвенціями ООН, матеріалами Конгресів ООН, рекомендаціями Комітету міністрів Ради Європи, міжнародно-правовими актами, ратифікованими Україною, законами України, указами Президента

України, актами Кабінету Міністрів України, рішеннями Ради національної безпеки і оборони України, нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, актами законодавства деяких зарубіжних країн, історико-правничими документами (підрозділи 1.3, 2.2, 3.1).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнення правозастосовної діяльності та догматичного аналізу практики кваліфікації злочинів, пов'язаних з незаконним використанням корисних копалин шляхом контент-аналізу інформаційних ресурсів, аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень (200 справ за ст.240, 240¹ КК України).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні науково-дослідною працею, в якій визначається підсистема протидії злочинам, пов'язаним з незаконним видобуванням корисних копалин у сучасних умовах політичної та економічної трансформації суспільства.

На підставі проведеного дослідження обґрунтовані та сформульовані висновки і пропозиції, які мають наукову новизну, зокрема:

вперше:

визначені основні тенденції розвитку політики протидії незаконному користуванню корисними копалинами та видобутку бурштину як самостійної підсистеми, що реалізується у вигляді: мінімального втручання в сталий розвиток екосистем (пріоритет субституції, адитивності заходів впливу), розвитку відновного правосуддя (вирішення конфліктів між потерпілим та правопорушником і суспільством на особистому рівні), диверсифікації заходів кримінально-правового впливу на фізичних та юридичних осіб; використання покарання, зокрема, позбавлення волі, як останнього засобу державного впливу на екологічні кримінальні правопорушення;

зроблено висновок про необхідність уточнення об'єктивної сторони основних складів незаконного видобування корисних копалин та видобутку бурштину. Доведено, що незаконне користування корисними копалинами та

бурштином повинно бути криміналізоване у вигляді видобування, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення предмету злочину. В цілому така діяльність може бути охарактеризована як незаконне поводження з корисними копалинами;

запропоновано прийняти нову редакцію норми про протидію незаконному поводженню з корисними копалинами, відокремивши в основний склад кримінального правопорушення склад незаконного поводження з корисними копалинами, в якому чітко визначити перелік дій у галузі незаконного використання корисних копалин загальнодержавного значення, зробивши кваліфікованим складом незаконне поводження з бурштином. Це відповідає усталеним засадам ефективного функціонування норм, спрямованих на протидію механізмам незаконного економічного використання природних багатств України;

запропоноване поширене застосування кримінально-правових заходів безпеки в сенсі механізмів регуляції відповідальності фізичних та юридичних осіб за кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним використанням корисних копалин;

удосконалено:

понятійно-категоріальний апарат кримінально-правової політики протидії екологічним злочинам у сенсі визначення об'єктивної сторони складів незаконного користування корисними копалинами та видобутку бурштину з урахуванням існуючої судової практики;

характеристику незаконного користування корисними копалинами як системи, що складається із загальної (ст.240 КК України) та спеціальних норм (ст.240¹ КК, ч. 2 ст. 244 КК України);

положення про недоцільність об'єднання порушення правил охорони та використання надр із незаконним видобуванням корисних копалин у одній кримінально-правовій нормі;

особистісні характеристики суб'єктів кримінальних правовідносин, що досліджуються, у сенсі визнання переважно групового скоєння цих видів злочинів та визначення підстав відповідальності останніх;

дістало подальшого розвитку:

теоретичні уявлення про використання методології Цілей сталого розвитку ООН у майбутній кримінальній політиці вдосконалення існуючої системи криміналізації і пеналізації посягань на природні ресурси;

наукова позиція щодо необхідності віднесення незаконного поводження з корисними копалинами до злочинів проти власності у зв'язку із особливостями характеристик безпосереднього об'єкту посягання;

твердження про те, що проблеми збалансованого розвитку протидії злочинами проти довкілля це, насамперед, проблеми влади і політичної волі. В Україні скорочення злочинності проти довкілля відображує не гуманізацію процесу, а колапс системи реєстрації кримінальних правопорушень та практичну аморфність діяльності правоохоронних органів. Спрацьовують «ножиці кримінальної юстиції» (В.М. Дрьомін), коли при домінанті тяжких злочинів інші типи злочинності формують латентну її частину.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає в тому, що основні положення і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідницькій діяльності – для подальших наукових досліджень проблематики основ кримінально-правової політики забезпечення екологічної безпеки;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони незаконного поводження з корисними копалинами;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової практики розгляду кримінальних справ;

навчальному процесі – при проведенні навчальних занять з кримінального права і зі спеціальних курсів за темами, присвяченим

кваліфікації злочинів проти власності та екологічних злочинів, а також при підвищенні кваліфікації та перепідготовці суддів.

Апробація результатів дослідження. Дисертація підготовлена на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», де проходило її обговорення і рецензування. Положення дисертації доповідалися і обговорювалися на наступних науково-практичних конференціях:

Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, 22 квітня 2016 р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Priority strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy» (Sladkovicovo. 28-29 жовтня 2017 р.);

Міжнародній науково-практичній-конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри» (м. Одеса, 24 трав. 2019 р.).

Пропозиції щодо реформування чинного законодавства направлені до Комітету з правоохоронної діяльності Верховної Ради України та Комісії з реформування кримінального законодавства України.

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено у 11 наукових працях, серед яких 6 наукових статей, 4 з яких опубліковано у вітчизняних фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 2 статті – у зарубіжних періодичних виданнях, а також 5 тез доповідей на вітчизняних та зарубіжних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження й складається зі вступу, 3 розділів, що містять 7

підрозділів, висновків, списку використаних джерел (290 найменувань) та додатків. Загальний об'єм роботи складає 210 сторінок, з них основного тексту – 170 сторінок.

РОЗДІЛ 1. НЕЗАКОННЕ ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ВИХІДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Доктринальні та соціально-економічні передумови криміналізації незаконного видобування корисних копалин в Україні

Проблеми охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування набули останнім часом особливої актуальності, оскільки недостатня увага до цих проблем може мати катастрофічні наслідки.

При цьому йдеться не тільки про благополуччя людства, але і про його виживання, оскільки зміни природного середовища можуть виявитися необоротними.

Добича корисних копалин стала проблемою планетарного значення. Відмова від вуглеводородів призвела до зростання видобування необхідних мінералів для виробництва акумуляторів.

Попит на золото та дорогоцінне каміння залишається стабільним як у державних, так і у кримінальних колах.

Незаконне видобування корисних копалин фінансує економіку цілих регіонів чи угруповань (ІГІЛ). Криваві рубіни М'янми та алмази Намібії стали наративами. Бурштинова народна республіка чи копанки Донбасу, - синонімами економіки часів незалежності.

Країни в усьому світі повинні діяти, щоб зменшити легкість і прибутковість торгівлі природними ресурсами поза встановлені квоти. Зрештою, це вимагає узгодженого та цілісного підходу до кримінально-правової протидії цим злочинам.

Глобальна незаконна промисловість у сфері посягань на довкілля, чи корисні планетарні запаси - це не лише одна мережа, одна країна або навіть один злочин.

Саме з цією метою ООН було започатковано запобігання злочинності через концепт охорони фундаментальних прав та свобод громадян,

пов'язаних із правом на сталий та безпечний розвиток людини у безпечному довкіллі.

Відповідно до ст. 66 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50) і зобов'язаний не заподіювати шкоди природі та відшкодовувати завдані ним збитки [1].

У кожній державі для охорони та збереження довкілля повинні існувати дієві механізми, які стимулюють дотримання, попереджають настання майбутніх порушень, відшкодовують заподіяну шкоду.

Одним із механізмів забезпечення дотримання природоохоронних норм є інститут юридичної відповідальності, яка реально може наставати і яка є співмірною та адекватною відносно заподіяної довкіллю шкоди. Кримінально-правова протидія їй поєднує елементи політики криміналізації відповідних діянь та притягнення винних у їх вчиненні до відповідальності [2, с. 3].

Метою відповідальності є не тільки застосування негативних наслідків у вигляді покарання порушника, але і виправлення останнього, попередження настання аналогічних порушень з вини цього та інших порушників, а також відшкодування шкоди для відновлення становища, яке існувало до порушення.

Отже під кримінально-правовою протидією правопорушенням, пов'язаним із незаконним поводженням з корисними копалинами, розуміється діяльність держави в особі уповноважених органів щодо встановлення меж та видів відповідальності, та реагування на фактично вчинені екологічні посягання шляхом визначення кримінально-правових норм, що забороняють таку поведінку й передбачають відповідні міри покарання, та інші заходи кримінально-правового характеру стосовно порушників таких заборон, а також фактичну діяльність правоохоронних органів, спрямовану на практичне застосування зазначених норм.

Якщо діяльнісний підхід є суто кримінологічним, то питання політики протидії та визначення відповідальності носить кримінально-правовий характер.

Методологія розгляду цього питання заснована на концепті сталого розвитку, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь.

Завданням кримінальної політики України у цьому напрямку стає формування адекватних заборон, гармонічно поєднуючих характеристики різних правових родин та уніфікацію складів злочинів, та, за можливості, - покарань з метою адекватної відповіді на кримінальні виклики проти прав людини на безпечне та стає довкілля.

Як зазначає Ю.А. Турлова: «Злочини проти навколишнього природного середовища – це суспільно небезпечні, кримінально-протиправні умисні або необережні діяння, вчинені суб'єктами цих злочинів, які посягають на відносини з приводу умов убезпечення єдиної системи життєдіяльності суспільства та людини та завдають цим відносинам істотної шкоди або ставлять їх під загрозу заподіяння такої шкоди» [4, с.66; 41,с 69].

Судовою практикою та доктринальним тлумаченням діючого законодавства встановлено, що екологічні кримінальні правопорушення, відповідно до Постанови Пленуму Верховного суду 10.12.2004 № 17 від 10.12.2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля»: «Посягають на суспільні відносини у сфері охорони конституційного права громадян на безпечне довкілля, а також у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої

природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною» [5].

Приблизно 10 відсотків екологічних злочинів складають злочини, пов'язані із незаконним поводженням із корисними копалинами (ч.2 ст.240, ст..240-1, та позаюрисдикційна ч. 2 ст. 244 КК України) [6-7]. За даними Ю.А. Турлової, структуру екологічної злочинності в Україні утворюють:

злочини проти екологічної, ядерної, радіаційної, біологічної безпеки – 1,9 %;

злочини у сфері охорони земель – 4,8 %;

злочини у сфері охорони надр – 18,6 %;

злочини у сфері охорони вод – 1,1 %;

злочини у сфері охорони атмосферного повітря – 0,9 %;

злочини у сфері охорони тваринного світу – 27,7 %;

злочини у сфері охорони рослинного світу – 44,1 %;

злочини у сфері охорони природних комплексів – 0,9 % [4, с.3].

Корисні копалини і мінеральні ресурси не піддаються відновленню і в процесі споживання можуть взагалі зникнути.

Їх родовища розподілені нерівномірно в територіальному відношенні, доступні лише в обмеженій кількості. Надра та корисні копалини в них для кожної країни є одним з основних елементів, що забезпечують розвиток та належну роботу більшості секторів економіки.

Тому не дивно, що для України одним із вагомих чинників подолання кризового становища в економіці є забезпечення потреб у мінерально-сировинних ресурсах та їхнє ефективне використання. Разом з цим надра мають специфічні особливості, оскільки виступають і як основний засіб виробництва (при видобутку корисних копалин), і як просторовий операційний базис (при використанні простору надр для розміщення підземних складів, спорудження газових і нафтових трубопроводів, газових і нафтових сховищ, прокладки ліній метрополітену, для поховання шкідливих

речовин, підземного скидання стічних вод, тощо) [8].

В екологічному аспекті надра служать природним фундаментом земної поверхні, природною «коморою» землі.

Запаси мінеральних вод і інших речовин, закладених у надра землі та ті, що знаходяться на її поверхні, використовуються для лікувальної і наукової мети, а також можуть бути пам'ятниками природи, історії та культури. Об'єктом права державної власності на надра признаються як вже відкриті, так і ще не відкриті корисні копалини. Відкритими родовищами вважаються такі, наявність яких точно встановлена. Усі решта родовищ признається ще не відкритими.

Про те, що Україна потрапляє до числа країн з багатими природними ресурсами, всі пам'ятають зі шкільної лави.

Природа обдарувала нашу землю унікальними мінеральними ресурсами та надрами. Ще донедавна з мінерально-сировинним комплексом було пов'язано 48% промисловості, 20% трудових ресурсів, 25 - 30% валового національного прибутку. Корисні копалини сьогодні настільки ж значимі для нас, наскільки ми можемо розумно, раціонально та перспективне ставитися до їх видобутку [9, с.6].

В надрах нашої країни одними з найбільших за обсягом є запаси вугілля, залізних, марганцевих і титано-цирконієвих руд, а також графіту, каоліну, калійних солей, сірки, вогнетривких глин, облицювального каменю. Викладене підтверджується довідковою літературою, з якої вбачається: що «На даний час в надрах України виявлено понад 20 тис. родовищ і проявів з 117 видів мінеральної сировини, з яких 11 742 родовища (у т.ч. 1 538 ділянок вод питних, технічних, мінеральних) мають промислове значення і враховуються Державним балансом запасів корисних копалин» [9, с.7].

Частка їх в Україні є значною.

Сьогодні науково-технічний прогрес істотно розширив масштаби і можливості людства у сфері надрокористування.

При цьому, серед злочинів проти довкілля незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення посідає особливе місце.

Негативні наслідки злочинів цієї категорії призводять до заподіяння збитків економіці країни та екології у тих регіонах, в яких розміщено поклади корисних копалин і ведеться їх активне видобування.

Саме тому, для ефективного захисту зазначеного конституційного права перед державою постає завдання охорони навколишнього природного середовища та контролю за раціональним використанням корисних копалин. Корисною копалиною називається природне мінеральне утворення, яке використовується в господарській діяльності людини безпосередньо або після певної переробки.

Відповідно до ст. 13 Конституції України: «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією» [1, ст.13; 10].

Відповідно ж до ст. 14 Конституції України: «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» [1, ст. 14].

Таким чином, законодавець відносить надра та землю, як нерозривні об'єкти, до основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави.

Надзвичайні природні багатства, що містяться в надрах нашої Батьківщини є однією з основних складових національної безпеки та незалежності України [11, с.175].

Закріплення інституту права власності Українського народу, зокрема й на надра, в Конституції України, чинному законодавстві дає розуміння

суспільної важливості цього інституту та необхідності його регуляції у публічно-правовій площині [12, с.107].

Крім того, віднесення надр до таких об'єктів визначає цільову спрямованість їх використання [10; 13].

Право видобування корисних копалин, як складне явище соціально-політичного та економічного життя суспільства має визначену систему [14]. Його первинним складовим елементом слугують правові норми. Норми правових інститутів, регулюють не деякі окремо визначені дії, а цілісну однорідну спільність гірничих відносин.

Правовими інститутами, що складають загальну частину видобування корисних копалин, є:

право власності на надра, інші види прав на надра;

право керування в області надрокористування (надання і вилучення надр, планування використання і розподілу надр);

контроль за використанням надр, правової охорони надр;

інститут юридичної відповідальності за порушення гірничого законодавства та законодавства щодо видобування корисних копалин.

Розвиваючи вищеназване у своїх дослідженнях, Г.І. Балюк наголошує: «Правова норма – це правило поведінки суб'єктів відносин, яким вони повинні керуватися, роблячи свої дії і вчинки, приймаючи відповідальні рішення. Окремі правові норми формуються в групи (блоки чи ланки) норм, що називаються правовими інститутами. Правовими інститутами спеціальної частини є групи (блоки) правових норм, що встановлюють наявність окремих категорій надр та їхній правовий режим; форми і види надрокористування; права та обов'язки окремих надрокористувачів, тощо» [15, с.17].

Диверсифікація цих інститутів є надмірно складною та різноманітною: від нормативної регламентації об'єктів критичної інфраструктури до характеристик дозвільної системи та системи публічного адміністрування у галузі екологічного права [16, с.10-21].

Стаття 6 Кодексу України про надра визначає корисні копалини загальнодержавного і місцевого значення, при цьому віднесення тих чи інших копалин до таких видів здійснюється відповідно до Переліків та цілої сукупності законів та інших нормативних актів, яка регулює питання визначення та використання корисних копалин [17].

У початковому вигляді за умов постійного доповнення переліку, до них можуть бути віднесеними:

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища: від 06.1991 р. № 1264-XII;

Гірничий закон України від 06.10.1999 р. №1127-XI;

Закон України «Про державну геологічну службу України» від 04.11.1999 р. № 1216-X;

Закон України «Про концесії» від 16.07.1999 р. № 997-XIV;

Закон України «Про нафту і газ»: від 12.07.2001 р. № 2665-III;

Закон України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.1997 р. №637/97-ВР;

Закон України «Про видобування і переробку уранових руд»: від 19.11.97р. № 645/97-ВР;

Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI;

Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III;

Закон України «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16.05.1995 р. № 162/95-ВР;

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок установлення квот на видобуток окремих видів корисних копалин» від 22.12.1994 р. № 862;

Указ Президента України «Про Положення про державну службу геології та надр України» від 06.04.2011 р. № 391/2011;

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами»: від 06 травня 2011 р. № 594;

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів»: від 27 січня 1995 р. № 59;

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів»: від 27 січня 1995 р. № 59, тощо [16].

Саме цей вкрай незакінчений перелік нормативних інструментів первісно регламентує питання користування корисними копалинами.

У надрах України виявлено родовища і прояви практично всіх видів рудних і нерудних корисних копалин:

«паливно-енергетична сировина (нафта, газ, вугілля, торф, горючі сланці, уран);

чорні (залізо, марганець, хром);

кольорові (алюміній, мідь, цинк, свинець, нікель, титан, магній);

благородні (срібло, золото);

рідкісні (ртуть, берилій, літій, цирконій, гафній, тантал, ніобій, кобальт, олово, вольфрам, молібден, ванадій);

рідкісноземельні (ітрій і лантаноїди) метали та розсіяні елементи (германій, скандій);

алмази;

велике розмаїття неметалевих корисних копалин (гірничо-хімічна і гірничорудна сировина, нерудна сировина для металургії, облицювально-декоративне, виробне, напівдорогоцінне та дорогоцінне каміння, корисні копалини для будівництва);

термальні й мінеральні підземні води» [18, с.21; 19].

На різних етапах розвитку продуктивних сил людство використовувало як корисні копалини різні мінеральні агрегати.

Так, останніми десятиліттями у зв'язку із розвитком атомної енергетики цінною корисною копалиною стали сполуки урану та інших радіоактивних елементів, які ще на початку століття корисними копалинами не вважалися.

Мінерально-сировинний комплекс забезпечує вагому частку валового національного продукту.

Україна входить в число провідних мінерально-сировинних держав світу.

Поєднання різновікових (від архею до кайнозою) структурних елементів, що сформувалися внаслідок вияву всіх властивих становленню земної кори процесів, обумовило широкий діапазон корисних копалин, що складають мінерально-сировинну базу країни.

Гірнича промисловість України має потужний гірничодобувний потенціал і займає одне з провідних місць серед європейських країн з видобутку залізних і марганцевих руд, кам'яного і бурого вугілля, руд кольорових і рідкісних металів, самородної сірки, кам'яної та калійної солей, виробництву феромарганцю і глинозему.

Видобувають також нафту і газ, індустриальні мінерали – доломіт, каолін, графіт, кварц та інші. З видобутком і використанням корисних копалин пов'язано 48 відсотків промислового потенціалу країни і до 20 відсотків її трудових ресурсів.

Ці показники наближаються до показників розвинутих країн з потужною гірничодобувною промисловістю, де зосереджено від 20 до 40 відсотків загальних інвестицій та до 20 відсотків трудових ресурсів. У надрах України виявлено понад 20 000 родовищ і проявів з 117 видів корисних копалин, з яких близько 8 700 родовищ мають промислове значення і враховуються Державним балансом запасів корисних копалин.

Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 12.12.1997 №827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення»: «Понад 3 000 родовищ з 99 видів корисних копалин освоєно промисловістю. За обсягом розвіданих запасів вугілля, залізних,

марганцевих і титано-цирконієвих руд, а також графіту, каоліну, калійних солей, сірки, вогнетривких глин, облицювального каменю Україна належить до однієї з провідних країн світу. Зокрема, запаси вугілля відносно світових становлять 7,5 %, залізних руд – 5%, марганцевих – 42,8%» [19].

На даний час в Україні у значних обсягах видобуваються кам'яне вугілля (1,5% світового), товарні залізні (4,5%) та марганцеві (9%) руди, уран, титан, цирконій, каолін (18%), бром, нерудна металургійна сировина (кварцити, флюсові вапняки і доломіти), хімічна сировина (кам'яна сіль), облицювальний камінь (граніт, габро, лабрадорити тощо), скляний пісок тощо.

Із надр держави вилучається вуглеводнева сировина, торф, цементна сировина, тугоплавкі та вогнетривкі глини, сировина для виробництва будматеріалів, йод, бром, різноманітні мінеральні води, дорогоцінне та коштовне каміння, п'єзокварц тощо. У відносно незначних обсягах видобуваються нікелеві руди, скандій, гафній, бурштин, цеоліти тощо [14, с 39].

З різним рівнем детальності досліджені родовища нетрадиційних для України корисних копалин: хрому, свинцю, цинку, міді, молібдену, берилію, літію, танталу, ніобію, рідкісних земель, плавикового шпату, апатиту, горючих сланців, бішофіту тощо [20, с.21].

У вивченні корисних копалин широко використовується таке поняття, як руда, тобто твердий мінеральний агрегат з таким вмістом корисних компонентів, які роблять економічно доцільним їх видобуток при сучасному рівні матеріального виробництва.

Найчастіше рудами називають металічні корисні копалини, але останнім часом зміст цього поняття розширився (наприклад, агрономічні руди включають такі неметалічні сполуки як апатит, сильвініт і ін.).

Корисні копалини, добуті з надр, стають мінеральною сировиною. С.В. Разметаєв розрізняє три типи корисних копалин: «металічні, неметалічні і горючі. Гірнича (гірничодобувна) промисловість - комплекс галузей важкої

промисловості з розвідування родовищ корисних копалин, видобування їх з надр Землі та збагачення. Всі галузі гірничої промисловості поділяються на такі основні групи:

паливодобувну (вугільна, нафтова, сланцева, торфова, видобування природного газу);

рудодобувну (залізорудна, марганцеворудна, видобування кольорових руд, благородних і рідкісних металів та ін.);

гірничохімічну (видобування калійних солей, кам'яної солі, апатитів, нефелінів, бокситів, сірки, фосфоритів тощо);

по видобуванню мінеральної сировини для будівельної індустрії, вогнетривкої та керамічної промисловості, гідромеліоративну» [18, с.50].

Економіка України забезпечена вже розвіданими геологічними запасами на 20-30 років наперед. Проте в ХХ ст. при перебуванні України в складі СРСР внаслідок низької технологічної культури та специфічної політики центру стосовно республік часто мало місце екстенсивне і нераціональне використання надр.

Цьому сприяло і те, що ГВК України розвивався як частина єдиної економічної системи СРСР в умовах міжреспубліканського розподілу праці.

Як слушно зазначає С.В. Разметаєв, на початку ХХІ ст. ГВК України об'єднує «понад 2000 гірничодобувних і переробних підприємств, має розвинену наукову і технологічну структуру. До промислового освоєння на кінець ХХ ст. залучено 3349 родовищ, тобто 40-75% розвіданих запасів різних видів корисних копалин. Тут зосереджено близько 1/3 всіх виробничих фондів держави близько. 20% трудових ресурсів промисловості, щорічно вироблялося до 25% ВВП» [18, с.42].

Некомплексне, нераціональне використання надр призвело до передчасного відпрацювання багатьох родовищ корисних копалин: газу, нафти, сірки, ртуті, флюсової сировини, дорогоцінного каменю, води тощо.

Також, С.В. Разметаєв вказує, що «Розвідані запаси майже 8 тис. родовищ вітчизняні спеціалісти оцінюють у 7,5 трлн дол. США, а західні експерти – у понад 11 трлн дол. США. Загальна вартість річної продукції гірничо-видобувного комплексу України у 1990 р., коли було досягнуто найвищого рівня видобутку, становила майже 20 млрд дол. США» [18, с.40].

У значній кількості видобувають з надр вуглеводневу сировину, буре вугілля, торф, цементну сировину, карбонатну сировину для хімічної і харчової промисловості, тугоплавкі і вогнетривкі глини, сировину для будівельних матеріалів, йод, бром, різноманітні мінеральні води, дорогоцінні виробні камені, п'єзокварц і ін.

Як зазначає Є.О. Яковлєв: «В Україні у великих обсягах ведеться видобуток кам'яного вугілля (2% від світового видобутку), залізних (4 %) і марганцевих (10%) руд, урану, титану, цирконію, германію, графіту (4%), каоліну (18%), броду, вохри, нерудної металургійної сировини (кварцити, флюсові вапняки і доломити), хімічної сировини (самородна сірка, кам'яні і калійні сульфатні солі), облицювального каменю (граніти, габро, лабрадорити і ін.), скляного піску» [20, с.22].

У відносно невеликих обсягах видобувають також нікелеві руди, золото, скандій, гафній, янтар, цеоліти. Іде переоцінка запасів ртуті, що видобувалася раніше в значних обсягах. На різному ступені розвідані і підготовлені до експлуатації родовища хрому, свинцю, цинку, міді, молібдену, золота, берилію, літію, танталу, ніобію, скандію, ітрію, рідкісних земель, алмазів, металів платинової групи, плавкового шпату, фосфоритів, апатиту, горючих сланців, бішофіту і ін.

Підтримуємо думку Є.О. Яковлєва: «Запаси корисних копалин та виробничі потужності України дають можливість забезпечити себе та експортувати: залізо, марганець, титан, цирконій, графіт, каолін, самородну сірку, бентонітові та вогнетривкі глини, калійну та кухонну сіль, флюсову сировину, декоративно-облицювальні матеріали. Власний видобуток паливно-енергетичної сировини (нафти, газу, окремих сортів коксівного

вугілля) на початку ХХІ сторіччя не задовольняє внутрішні потреби країни. В Україну імпортуються: нафта, газ, глинозем, кольорові, рідкісні, рідкісноземельні метали, плавиковий шпат та інші види сировини» [20, с.21].

Регламентація добичі, управління та зберігання природних ресурсів це складний полісистемний процес, пов'язаний із системами екологічного, адміністративного та кримінального права [21].

Суттєвим моментом, пов'язаним із регламентацією інститутів кримінально-правової протидії незаконному видобуванню корисних копалин є характеристики гірничого права, яке засноване на принципах екологічної безпеки як основної бази при виборі способів і методів використання надр та турботи про інтереси майбутніх поколінь при здійсненні контролю за діяльністю надрокористувачів.

Гірничий закон України визначає правові та організаційні засади проведення гірничих робіт, забезпечення протиаварійного захисту гірничих підприємств, установ та організацій.

Дія Гірничого закону України поширюється на правовідносини у сфері діяльності гірничих підприємств, установ, організацій, що займаються розвідкою, розробкою, видобутком та переробкою корисних копалин і веденням гірничих робіт, будівництвом, ліквідацією або консервацією гірничих підприємств, науково-дослідною роботою, ліквідацією аварій у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, незалежно від їх форми власності та підпорядкування, а також підприємства, установи, організації, громадян України, іноземних юридичних та фізичних осіб, осіб без громадянства.

Суб'єктами гірничих відносин є юридичні та фізичні особи України, іноземні юридичні та фізичні особи, особи без громадянства, які здійснюють геологічне вивчення родовищ корисних копалин, проектування, будівництво (реконструкцію), експлуатацію, ліквідацію аварій та ліквідацію або консервацію підприємств з видобутку та переробки корисних копалин, а також проводять гірничі роботи.

Підприємства гірничодобувної промисловості можуть перебувати у різних формах власності, якщо інше не передбачено законами України. Перелік гірничих підприємств, що перебувають у державній власності та не підлягають приватизації, затверджується Верховною Радою України. Державна політика у сфері регулювання гірничих відносин базується на принципах:

«державного регулювання діяльності суб'єктів гірничих відносин в гірничодобувній промисловості;

безпечної експлуатації гірничих підприємств;

раціонального використання корисних копалин;

розвитку та підвищення технічного рівня гірничодобувних галузей;

створення умов для будівництва нових, реконструкції та підвищення технічного рівня діючих гірничодобувних підприємств;

підвищення екологічної безпеки гірничих підприємств;

розвитку конкурентних відносин на ринку мінеральних ресурсів;

додержання державних стандартів і правил усіма суб'єктами гірничих відносин;

забезпечення підготовки кадрів високої кваліфікації для гірничодобувних галузей;

створення умов для перспективних наукових досліджень у сфері гірничих відносин;

державної підтримки гірничих підприємств;

забезпечення захисту прав та інтересів працівників гірничих підприємств» [21;6;7].

Основними вимогами до проведення гірничих робіт згідно Гірничого закону України є:

«застосування прогресивних, безпечних і нешкідливих способів підготовки та розробки родовищ корисних копалин;

постійне підтримання діючих гірничих виробок, видобутку та транспортування корисних копалин у стані, визначеному правилами технічної експлуатації та правилами безпеки;

створення системи заходів щодо безпечної діяльності під час проведення гірничих робіт;

раціональне видобування, використання корисних копалин і охорона надр;

дотримання гранично допустимих нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин у довкілля;

забезпечення радіаційної та екологічної безпеки під час проведення гірничих робіт;

забезпечення максимально можливої виїмки корисних копалин при сучасних технологіях;

приведення земельних ділянок, що вивільняються гірничими підприємствами після їх ліквідації або консервації, у стан, придатний для використання за призначенням» [22].

Виділення у користування суб'єктам господарювання ділянок надр для проведення ними гірничих робіт здійснюється шляхом надання спеціальних дозволів на користування надрами.

Дія дозволу може бути зупинена Держгеонадрами безпосередньо або за поданням органів державного гірничого та санітарно-епідеміологічного нагляду, державного геологічного та екологічного контролю, органів місцевого самоврядування, державної податкової служби – у разі порушення надрокористувачем умов користування надрами, передбачених дозволом або відповідною угодою, порушення ним законодавства у сфері надрокористування та охорони навколишнього природного середовища, у разі наявності заборгованості з плати за користування надрами та в інших передбачених випадках.

У разі зупинення дії дозволу надрокористувач зобов'язаний зупинити проведення на наданій йому в користування ділянці надр робіт, передбачених у дозволі [22].

Органи управління вживають заходів щодо підвищення ефективності пошукових та геологорозвідувальних робіт шляхом проведення аналізу, експертизи і узгодження програм робіт з геологічного вивчення надр, оцінки виробничих можливостей дочірніх підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких володіє корпоративними правами, перед одержанням ними спеціальних дозволів на користування надрами та/або ліцензій.

Як бачимо, з точки зору забезпечення економічної та екологічної безпеки усі вищеназвані напрямки організаційно-управлінського та економічного характеру потребують додаткового контролю та захисту публічно-правовими заходами. Відсутність останніх веде відповідно до зростання девіацій у галузі.

Так, протягом останніх років у деяких районах Донецької та Луганської областей масового характеру набув самовільний видобуток вугілля, який ведеться без дотримання вимог з охорони праці, надр і безпечного ведення робіт, що приводить до загибелі людей. Але, що стосується легалізації «копанок», те й отут є низка питань.

Як показав досвід, процедура надання відводу не завжди себе виправдовує. Безумовно, вона надає можливість поповнити державну скарбницю, але при цьому досить часто відштовхує користувача від легалізації видобутку. Не всі малі фірми можуть дозволити собі заплатити чималі кошти за ділянку. До того ж, дуже складною є процедура видачі спеціальних дозволів на користування надрами. Вихід – у спрощенні механізму отримання цих дозволів.

Адже легальна робота таких підприємств надасть можливість здійснювати державний нагляд за безпечним веденням робіт й охороною надр.

Неналежний державний контроль з боку виконавчої влади створює умови для тінізації та криміналізації виключно важливої для вітчизняної економіки сфери [23, с.117].

Не мають чітких загальнодержавних орієнтирів та пріоритетів програмні забезпечення розвитку мінерально-сировинної бази України, щорічні державні замовлення з приросту запасів корисних копалин та їх бюджетне фінансування, хоча відповідна робота була проведена [24; 25].

Збільшується технологічна відсталість видобувних галузей, що призводить до нераціонального використання природних ресурсів та кризових змін у навколишньому середовищі [26].

Окремі галузі здобичі природних ресурсів поглинені організованою злочинністю [27-35].

Це стосується незаконного видобування бурштину, та менш відомого але доволі популярного на Волині поводження з відходами гірничодобувальної промисловості з метою пошуку аквамарину, топазів, берилію. За даними СБУ, тільки обсяг виявлених операцій з готування до контрабанди самоцвітів сягає многих тон. Є й свідчення про те, що у деяких містах регіону значна частина населення зайнята пошуком дорогоцінних каменів, які можна було купити за ціною \$2-3 за грам топазу, та \$10-25 за грам берилу. Обробіток каменів було налагоджено у кустарних цехах з подальшим вивезенням каміння до Південної Америки.

Існують також певні свідчення участі організованих злочинних угруповань у торгівлі та транзиті золота, рідкоземельних металів, але у більшості жорсткий контроль за допомогою Офісу ООН по боротьбі зі злочинністю та розповсюдженням наркотиків відіграв свою роль у попередженні незаконного обігу мінералів критичної інфраструктури.

Попит на бурштин у Китаї обумовив масове розхищення народних багатств та системну і організовану контрабанду цього каміння.

Саме цьому 19 грудня 2019 року Верховна Рада України прийняла в другому читанні і в цілому законопроект №2240, що пропонує врегулювати окремо питання криміналізації незаконного видобутку бурштину [37].

Згідно з прийнятим документом, вводяться єдині дозволи на геологічне вивчення бурштинових надр з подальшим видобуванням бурштину на п'ять років на ділянки розміром до 10 гектарів.

Вищевказаним документом також регулюються земельні питання доступу до покладів бурштину; вводиться відповідальність за недотримання вимог рекультивації землі і обов'язок компенсації завданих збитків; усуваються дублюючі і застарілі узгодження (зокрема, гірничий відвід, і дозвіл на зняття родючого шару).

Крім того, передбачені й зміни до Кримінального кодексу України, які передбачають штрафи і кримінальну відповідальність за незаконний видобуток, збут, придбання, зберігання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину і за ухилення від рекультивації земель.

Поруч з цим системна економічна криза веде до того, що у галузі надрокористування практично згорнуто заходи щодо впровадження результатів науково-технічного прогресу. Відсутність адекватних здійснюваним реформам організаційно-економічних механізмів унеможливила ефективний зв'язок між наукою і виробництвом, перехід на інноваційну модель розвитку мінерально-сировинної галузі. Законодавча база застаріла.

Наприклад, упродовж останніх років у постанову Кабінету Міністрів України №709 «Про затвердження порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами», котра вже втратила чинність, мало не двічі на рік вносилися зміни.

Нині ж узагалі практично щороку змінюється порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами. Для цього ставляться питання щодо розробки нової Державної програми розвитку галузі користування надрами.

Вважається, що потрібний новий Кодекс про надра, який привів би у відповідність вимогам сьогодення питання законодавчого регулювання в сфері надрокористування.

Розроблено та подано на розгляд Верховної Ради проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтримки розвитку вітчизняних галузей надрокористування» № 4187 від 05.10.2020 р., яким уточнюються основні положення державного регулювання поведінки із корисними копалинами [38].

Але системно проблема потребує свого вирішення у зв'язку із систематичним розкраданням природних багатств України.

Таким чином, розповсюдженість природних багатств на території України, застаріла система соціального регулювання процесів державного управління видобуванням корисливих копалин, відносна поширеність корисливої мотивації у період транзиції, слабкий соціальний контроль визначають відповідні соціальні та нормативні передумови актуалізації кримінально-правової протидії правопорушенням у сфері незаконного видобування корисних копалин.

В той же час відомо, що: «Принципово важливо відрізнити протиріччя у функціонуванні кримінальної політики та суб'єктивну оцінку кримінальної політики як протиріччя. Якщо суб'єктивна оцінка диктується багатьма ідеологічними позиціями спостерігача, то для об'єктивного протистояння функціонуванню кримінальної політики відображаються суттєві суперечки протилежностей...» [39, с.14].

Така ситуація викликана низьким рівнем ефективності інституту юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, яка залишає окремі порушення та окремих осіб безкарними; не накладає на порушників санкції, співмірні зі ступенем тяжкості протиправних діянь, достатні для зміни їхньої поведінки; не попереджає майбутні порушення; не забезпечує відновлення чи покращення довкілля, що постраждало внаслідок порушення.

Звідси функціонування кримінальної політики протидії незаконному поводженню із корисними копалинами повинно бути спрямовано на мінімізацію впливу та захист конституційних цінностей від кримінальних загроз методами оптимізації державного управління, сталого розвитку та підвищення ефективності розв'язання відповідних конфліктів. Останнє саме й пояснює відповідний інтерес до кримінально-правової протидії незаконному видобуванню корисних копалин.

1.2. Аналіз підходів до кримінально-правової протидії незаконному видобуванню корисних копалин: національний та міжнародний досвід

Відомо, що у кожній державі для охорони та збереження довкілля повинні існувати дієві механізми, які стимулюють дотримання, попереджають настання майбутніх порушень, відшкодовують заподіяну шкоду.

Одним із механізмів забезпечення дотримання природоохоронних норм є інститут юридичної відповідальності, яка реально може наставати і яка є співмірною та адекватною відносно заподіяної довкіллю шкоди.

Метою відповідальності є не тільки застосування негативних наслідків у вигляді покарання порушника, але і виправлення останнього, попередження настання аналогічних порушень з вини цього та інших порушників, а також відшкодування шкоди для відновлення становища, яке існувало до порушення, для компенсації зазнаних у результаті порушення втрат [40].

Кінцева мета юридичної відповідальності – зберегти чи відновити суспільне благо, на захист якого встановлювалося правове регулювання, у цьому випадку – захистити довкілля. В Україні на сьогодні інститут юридичної відповідальності у сфері охорони довкілля не досягає своєї основної мети.

Дослідження теоретичних проблем протидії екологічній злочинності, та кримінально-правового впливу на неї потребує чіткого визначення поняття екологічних злочинів, адже воно має адекватно відображати предметну сутність цієї категорії злочинів, типову належність і видову відмінність від інших злочинів.

Тобто актуальним є вдосконалення відповідного понятійного апарату проблеми екологічних злочинів та незаконного видобування корисних копалин [41, с.135].

Процеси розбудови ринкової економіки, що з різним ступенем інтенсивності та складності відбуваються в Україні протягом усього періоду її незалежності, безпосередньо впливають на процеси консолідації капіталу, які, своєю чергою, знаходять свій прояв в різних порушеннях правил безпеки, у тому й числі екологічної.

Екологічна злочинність різноманітна.

Екологічні злочини є складним і небезпечним явищем, що за наслідками (безпосередніми та віддаленими) становлять одну з найнебезпечніших категорій злочинів, адже їхня сукупна шкода створює реальну загрозу біологічним основам існування людства.

Як і в кожного складного явища, вважає В.К. Матвійчук, екологічні злочини не мають єдиного, загальноприйнятого, універсального визначення. Для наукових джерел характерні різні тлумачення терміну «екологічні злочини», що зумовлено методологічною різноманітністю підходів до їх розуміння. Головним свідченням суспільної небезпечності посягання на навколишнє природне середовище є їх суттєва шкідливість. Шкоду, яка завдається людині, суспільству, неможливо прорахувати. Загальний вплив людського господарства на глобальну екосистему перевищує допустимі межі в десять разів, що є загальновизнаним фактом. Україна – одна з країн, які найбільше постраждали від Чорнобильської катастрофи. За останні 10 років захворюваність в Україні збільшилася більш ніж у 2 рази. За кожен рік фіксується 160 тис. нових випадків захворювання на рак. Із забрудненням

води за даними ВОЗ пов'язано 80 % захворювань. Існує ціла низка й інших негативних екологічних показників, які негативно впливають на існування людини, різних екосистем. Все це свідчить про те, що «злочини проти навколишнього природного середовища, завдають суттєвої шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, і якщо з ними не вести послідовну боротьбу, вони зведуть нанівець існування людського генофонду» [49, с. 17].

Звідси поширеними темпами розвивається галузь екологічної кримінології, спрямованої на протидію екологічній злочинності [43, с.144-145], зростає міжнародне значення проблематики протидії екологічним злочинам [44; 45].

Така ситуація стає можливою через відсутність реальних реформ галузі, і як наслідок,

- залишення інституту юридичної відповідальності у сфері охорони довкілля на рівні радянських підходів;
- низький рівень екологічної свідомості; непопулярність ідеї реформи екологічної відповідальності серед бізнесу та електорату;
- відсутність єдності політичних сил України у євроінтеграційних прагненнях держави.

Із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом Україна зобов'язана транспонувати у своє законодавство двадцять дев'ять директив та регламентів у сфері охорони довкілля.

Таке транспонування вимагає радикальних змін у всьому масиві екологічного законодавства. Проте реформи не дадуть бажаного ефекту – покращення стану довкілля – якщо не будуть підкріплені належними і достатніми механізмами юридичної відповідальності [46 с.12].

Враховуючи ситуацію, що склалася, та історичний момент – час підготовки і впровадження прогресивних реформ у сфері охорони довкілля – реформа інституту юридичної відповідальності не може більше відкладатися, повинна відбутися вже зараз і знайти своє відображення у відповідному

секторальному законодавстві. Якщо відповідальність у сфері охорони довкілля залишити без змін, практично не відбуватиметься попередження настання екологічних правопорушень та негативного впливу на довкілля, лєвова частка шкоди, що заподіюється довкіллю, буде не відшкодованою, а забруднені чи втрачені елементи довкілля – не відновлені [40, с 32].

Держава та населення продовжуватимуть нести економічні та ресурсні втрати, а через погіршення стану довкілля прогресивно знижуватиметься і рівень добробуту, життя та здоров'я населення.

Наведене вимагає суттєвих змін до ключових галузевих актів по всій ієрархії екологічного законодавства, оскільки передбачає запровадження чітких і дієвих механізмів досягнення кінцевої мети юридичної відповідальності у сфері охорони довкілля, яка полягає у збереженні чи відновленні навколишнього середовища чи його окремих складових.

Крім того, повинен бути суттєво розширеним спектр осіб, які можуть притягатися до такої відповідальності, тобто її суб'єктів, що тягне за собою зміни і до законодавчих актів інших галузей, зокрема кримінального права [40].

Необхідною умовою правильного застосування терміну «екологічні злочини» є обов'язковість дефініції поняття, що цим терміном висловлюється.

Надання змісту конкретному терміну завжди означає розгляд його в певному пізнавальному контексті, в якому він набуває характеру поняття в межах досліджуваного явища.

Як відомо, застосовується два основних підходи до формування наукового поняття:

доктринальний, що базується на дослідженнях вчених і фахівців у певній галузі;

офіційний, легальний, який ґрунтується на нормативних актах, міжнародних документах та інших джерелах, що мають юридичну силу.

Методологія розгляду цього питання, з нашої точки зору, повинна бути заснована на концепті сталого розвитку, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь.

Забезпечення збалансованого розвитку – це не технічна проблема, для розв’язання якої необхідні нові технічні засоби чи технології.

Це проблема зміни суспільних відносин і формування такого суспільства, яке не руйнуватиме середовище свого існування, боротьби з відповідними видами злочинності [49].

Збалансований розвиток – це також не суто наукова проблема.

Перехід до такої моделі розвитку має й етичний зміст, це зсув у ціннісних орієнтаціях багатьох людей. Як будь-який суспільний ідеал, концепція збалансованого розвитку є дороговказом для створення суспільства, яке буде розвиватись у гармонії з природою.

Головними принципами збалансованого розвитку є:

поєднання збереження природи і розвитку суспільства;

задоволення основних потреб людини; досягнення рівності та соціальної справедливості;

забезпечення соціального самовизначення та культурного різноманіття;

підтримання цілісності екосистем.

Як у своїй роботі відзначає Б.Є. Патон: «Для досягнення збалансованості слід гармонійно поєднувати принцип збереження культурної і природної спадщини з принципом інноваційності, творчості. Творчий підхід до природоперетворювальної діяльності передбачає врахування складності природних екосистем і творчу адаптацію суспільної діяльності до можливостей екосистем підтримувати життя на Землі.

Важливим є принцип екоефективності, який полягає в тому, щоб створювати більше товарів і надавати більше послуг, використовуючи менше

ресурсів і менше забруднюючи довкілля. Не менш важливим є й принцип достатності, який визначає межі споживання.

Принципи збалансованого розвитку обов'язково мають бути поєднані з такими загальнолюдськими моральними принципами, як справедливість, відповідальність перед теперішніми і майбутніми поколіннями, солідарність, ліквідація бідності, гендерна рівність, визнання традиційних прав корінних народів тощо. Ключовою ідеєю збалансованого розвитку є розгляд усіх екологічних проблем як важливих соціальних» [50, с. 21].

Відповідно, шляхи вирішення цих проблем також будуть мати не технологічний, а соціальний характер, тобто екологічні проблеми можна буде вирішити лише спільно з іншими соціальними проблемами і тільки шляхом соціальних змін – зміни суспільних відносин у соціумах, а якщо це неможливо, то зміни існуючих соціально-політичних систем [51, с.13].

Проблеми збалансованого розвитку – це, насамперед, проблеми влади і політичної волі. В Україні скорочення злочинності проти довкілля відображує не гуманізацію процесу, а колапс системи реєстрації проступків та практичну аморфність діяльності поліціантів. Спрацьовують ножиці кримінальної юстиції (В.Дрьомін), коли при домінанті тяжких злочинів інші типи злочинності формують латентну її частину.

Популярний сьогодні безпековий підхід в ідеології сталого розвитку сучасних держав зосереджується саме на гарантіях прав та взаємних обов'язках суб'єктів публічно-правових відносин [52, с.159].

На думку В. В. Дудченко, «...центральною складовою фундаментальної юриспруденції виступають філософсько-правові доктрини, в рамках яких здійснюється інтерпретація права та держави як особливих форм буття людини та специфічних соціальних інститутів. Існування різних традицій філософсько-правової думки зумовлює їх акцентування на різних аспектах правової реальності» [53, с. 3]. Колектив кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія» під керівництвом Ю. М. Оборотова встановив, що «...питання наповнення

методології юриспруденції концептуальними ідеями, принципами, підходами, методами, прийомами, вибудування зв'язків концептуального й інструментального рівня, твердження особливостей методологізації дослідницької діяльності у сфері права і держави, – все це становить актуальне завдання нової корекції комплексу методологічних проблем з просуванням до сучасного бачення методології юриспруденції» [54, с. 8]. Це надає можливість більш поширеного застосування порівняльно-правової методології до проблем, які вивчаються.

У 1972 році ООН організувала в Стокгольмі першу міжнародну конференцію, присвячену проблематиці взаємозв'язку навколишнього середовища та прав людини. Стокгольмська Декларація стверджує, що людина має фундаментальне право на свободу, рівність і адекватні умови життя, у якісному навколишньому середовищі, яке дозволяє достойно і благополучно жити, та також вона несе відповідальність за захист і вдосконалення навколишнього середовища для майбутнього покоління [55].

Принцип 1 Стокгольмської декларації розглядає поняття, які мають очевидний зв'язок з громадянськими та політичними (свобода, рівність, гідність), а також економічними, соціальними та культурними правами (адекватні умови життя і благополуччя) [55, с.45].

Звідси адекватні умови життя репрезентуються через систему захисту основних прав і свобод у тому числі й у сфері захисту довкілля кримінально-правовими заходами.

Нелегальна торгівля корисними копалинами, дикою природою, посягання на сталий та безпечний розвиток соціальних відносин у сфері довкілля відноситься до злочинів, пов'язаних із правом людини на сталий розвиток, з експлуатацією природних ресурсів, продуктами дикої природи або їх похідними, як флорою, так і фауною, у всьому світі.

Міжнародна поінформованість та занепокоєння з приводу злочинів, пов'язаних з безпечним довкіллям, експлуатацією природних ресурсів, торгівлею дикою природою потребує все більшої увазі.

Однак незаконна експлуатація природних ресурсів є набагато складнішою, включаючи безліч видів і різноманітні ринки. Це загрожує вразливому біорізноманіттю сталого розвитку довкілля.

Через транснаціональну природу організованих злочинних мереж, що займаються посяганнями на довкілля, ускладняється їх виявлення, якщо не проводяться скоординовані транскордонні розслідування з метою притягнення до відповідальності членів більш високого рівня та трейдерів нижчого рівня.

Існують глобальні виклики для постачання копалин критичної інфраструктури, оскільки окремі країни зосередили у себе понад 90 відсотків окремих корисних копалин.

Транснаціональна злочинність проти безпеки довкілля є великим бізнесом і продовжуватиме зростати доти, доки не буде поставленою під сумнів дилема високого прибутку та низького ризику.

Так, незаконна розробка кар'єрів окупаційною адміністрацією Російської Федерації на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя ставлять під загрозу існування унікальної екосистеми на ділянці урочища «Артезіан» та наносять величезні збитки культурній спадщині України [56].

Як відображено у Постанові Пленуму Верховного Суду від 10.12.2004 № 7: «Злочини та інші правопорушення проти довкілля посягають на суспільні відносини у сфері охорони конституційного права громадян на безпечне довкілля, а також у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною» [5]. Відомо, що щонайменше 40% усіх внутрішніх збройних конфліктів по

всьому світу мають зв'язок з природними ресурсами. Міжнародні фахівці дійшли до несподіваного відкриття: Аль-Каїда, Аль-Шабааб, Діаш («Ісламська держава»), таліби та повстанські групи в Демократичній республіці Конго – фінансуються з доходів, отриманих внаслідок незаконного видобутку корисних копалин. Саме експлуатація природних ресурсів, в першу чергу таких, як золото, мінерали, алмази, нафта, вугілля – є найбільш значущою статтею фінансування збройних конфліктів. І це ще не усе» [49].

Злочинністю, пов'язаною зі сферою надрокористування, займаються добре організовані групи, які повністю забезпечують функціонування нелегального видобутку корисних копалин, маючи налагоджені корупційні зв'язки з правоохоронними органами, прикордонною службою та митницею. Часто, це ті ж самі групи, які задіяні у наркобізнесі та торгівлі людьми. Приміром, в Перу та Колумбії обсяги незаконного експорту золота вже давно перевищили обсяги експорту кокаїну. Регіонами з найвищою кримінальною активністю у сфері надрокористування лишаються: Африка, Латинська Америка та Близькосхідний регіон. А корисними копалинами, які частіше підпадають під незаконний видобуток, є: нафта – 47%, 28% – золото, 16% – кам'яне вугілля, 5 % – олово, тантал, вольфрам, 2 % – алмази, 1% – сапфір, 0,5 % – титан та 0,5% – інші корисні копалини [49].

Україна є також в рейтингу чорних надрокористувачів. Питома вага порушень правил охорони або використання надр у кримінально-правовій структурі злочинності у сфері надрокористування складає 90,5%. На другому місці (9,4 %) – незаконні пошукові роботи, розкопки на об'єктах археологічної спадщини, на третьому (0,1 %) – порушення законодавства про континентальний шельф України [57].

Дослідники зазначають: «найбільше в структурі порушень – незаконний видобуток корисних копалин загальнодержавного значення, який складає 91% від усіх інших злочинів, пов'язаних з видобутком надр. Найчастіше в Україні незаконно видобувають: бурштин-сирець (46,2%), на другому місці –

кам'яне вугілля (21,5%), далі за ранжиром – підземна прісна вода (14%), піщано-гравійна суміш – 9,3%, пісок формувальний – 4,7%, туф – 1,9%, камінь-пісковик – 1,8%. Сукупна категорія «інше» – куди входять мінеральні води, глиняно-кам'яна суміш, граніт, тощо, складає 0,6 %»...Найбільш криміногенно неблагополучними регіонами у 2014-2017 роках були визначені – Рівненська, Житомирська та Волинська області. З 2002-2017 рр. в Україні було зареєстровано 7926 злочинів, пов'язаних з незаконним видобутком корисних копалин. При цьому, слід зауважити, що лише третина осіб була засуджена. Що говорить про низьку фіксацію злочинів правоохоронними органами і ще нижчий рівень понесення відповідальності за вчинення таких злочинів» [57].

Саме з цією метою було започатковано запобігання злочинності через концепт охорони фундаментальних прав та свобод громадян, пов'язаних із правом на сталий та безпечний розвиток людини у безпечному довкіллі.

Програма навколишнього середовища ООН розглядає регіональні та міжнародні зобов'язання та механізми, спрямовані на боротьбу зі злочинністю проти довкілля, керуючись визнаними правами людини, захист яких потребує субрегіональних, регіональних та міжнародних зобов'язань, спрямованих на протидію незаконному обігу злочинів в сфері довкілля та дикої природи, та рекомендовано відповідні зміни до внутрішньої правової бази [55].

Таке становище, на думку багатьох експертів, є показником того, що потенціал більшості країн світу для вирішення юридичних проблем боротьби з злочинністю у сфері захисту безпечного та сталого довкілля має бути посилений. Звідси, наприклад, вимагається посилення відповідальності за злочини, пов'язані з довкіллям, встановивши середній термін ув'язнення до 5 років [58].

Вважаємо питання узгодженості санкцій зі ступенем тяжкості діянь розглядати шляхом оптимізації них до відповідних тенденцій розвитку

пеналізациі, встановлених у сучасній юридичній доктрині [59, с. 78-82; 60-61].

Підвищення та оптимізація покарання за злочини, пов'язані з довкіллям, щоб уникнути серйозних розбіжностей між сусідніми країнами та сприяти більш скоординованому підходу до подолання цих злочинів, є ключовим напрямком правової реформи для різних країн.

Так професор С. Гавриш у своїй докторській дисертації «Основні питання відповідальності за злочини проти довкілля» (1994) зазначив, що в основі економічної моделі розвитку України має лежати екологічний імператив: «Тільки те економічно вигідне, що екологічно обґрунтоване та доцільне» [62, с.458].

Професор В. Костицький, під екологічним імперативом пропонує розуміти збереження довкілля для нинішнього і майбутніх поколінь; у сучасній теорії права і конституційній практиці це розглядається як спільний обов'язок держави, громадянського суспільства і людини і сприйнятий майже в усіх державах світу [63, с.14].

Я.О. Триньова вдало акцентує увагу на тому, що «Ураховуючи сучасні катаклізми природи, спровоковані саме хижацьким антропоцентричним ставленням людини до навколишнього світу, концепція прав природи, екологічного імперативу, біоетизації права є як ніколи вчасною... Ми звикли до того, що кримінальне законодавство будь-якої держави є відображенням його внутрішньої та зовнішньої політики, поваги до основних прав людини, системи його основних цінностей, безпеку існування яких необхідно забезпечувати саме заходами кримінально-правового впливу» [64, с.275]. Наголошуючи значення проблеми прав природи як окремого соціально-правового артефакту, авторка підкреслює, що: «Реалії сьогодення диктують інші координати, особливо в контексті зіткнення з результатом небезпечного знання, яке стало наслідком нестримного розвитку науково-технічного прогресу: окрім дотримання прав людини, преюдиції приватних інтересів над публічними, настав час серйозно замислитись над правами природи. Навіть

можна сказати більше: наскільки сучасна людина хоче вижити сама та забезпечити хоча б таке ж життя (з біологічної точки зору) своїм нащадкам, настільки вона буде готова вступити в діалог з природою та визнавати права останньої» [64, с. 276].

Безумовно, значна частина цієї проблематики пов'язана із регулюванням взаємовідносин людини та природи, де безпечне довкілля є умовою сталого розвитку людини.

З точки зору В.О. Тулякова, злочинність як форма девіації є невід'ємним елементом розвитку, його ландшафтом. Феномен правового ландшафту може бути описаний як співвідношення законності у вигляді режиму верховенства права, злочинності як інституту та зловживань владою та правом як певних прошарків. Динаміка взаємозв'язку цих елементів впливає на платформи правового регулювання, медійних, комунікативних, духовних образів існування та розвитку концептів істини, добра, краси, блага та справедливості. Кримінологічне значення та комплексне вирішення цих питань може бути охарактеризованим як методологічна основа майбутнього кримінології та кримінальної політики у цілому [65, с.29].

Природні зміни рельєфу і рельєфоутворюючих відкладів є передумовами виникнення екологічних і природоохоронних проблем. Найхарактернішими рисами сучасного гірничого виробництва з точки зору екології є розробка сировини у таких масштабах і темпах, що ставиться під загрозу існування людини (ріст вироблених просторів, просідання поверхні, вилучення земель під відвали, порушення гідрологічного режиму ґрунтових і підземних вод, їх мінералізація понад допустимого вмісту та ін.) та концентрація гірничих підприємств і організацій у комплекси.

Відповідно зростає й обсяг та кількість кримінальних правопорушень. Рівень регулювання проблеми у дослідженнях екологів, правознавців, спеціалістів послідовно отримує більш виважені риси, ніж за часів СРСР [66-68].

Отже завданням кримінальної політики України у цьому напрямку стає формування адекватних заборон, гармонічно поєднуючих характеристики різних правових родин та уніфікацію складів злочинів, та, за можливості, - покарань з метою адекватної відповіді на кримінальні виклики проти прав людини на безпечне та стає довкілля.

Основними принципами реалізації сучасної кримінальної політики відносно злочинів проти довкілля є:

- Мінімальне втручання в сталий розвиток екосистем (пріоритет субституції, адитивності заходів впливу);
- Розвиток відновного правосуддя (вирішення конфліктів між потерпілим та правопорушником і суспільством на особистому рівні);
- Диверсифікація заходів кримінально-правового впливу на фізичних та юридичних осіб;
- Використання покарання, зокрема, позбавлення волі, як останнього засобу державного впливу;
- Оптимізація верхньої межі покарань за злочини проти довкілля.

Сучасне кримінальне право розглядається фахівцями як необхідний інструмент забезпечення суспільної і національної безпеки, гарант суспільного спокою, що специфічними засобами регулює антисоціальну активність суб'єктів злочину. При чому у більшості воно базується на сукупності деідеологізованих ідей, втілених у відповідній культурним традиціям кодифікації, які відображуються у процесах криміналізації, пеналізації, декриміналізації та депеналізації [69; 70 с. 257].

Розвиваючи цю теоретичну модель у своїх розвідках, П. Л. Фріс стверджує: «етапи криміналізації повинні визначатися як:

- а) вивчення поширеності конкретних діянь і оцінка типовості їх як форми вияву антигромадської поведінки;
- б) встановлення динаміки здійснення вказаних діянь з огляду на причини і умови, що їх породжують;

в) визначення заподіюваного такими діяннями матеріального і морального збитку;

г) з'ясування ступеня ефективності заходів боротьби, що застосовувалися, з вказаними діяннями і за допомогою права, і за допомогою інших форм;

г) встановлення найтипівіших і небезпечних об'єктивних і суб'єктивних ознак діянь;

д) оцінку можливості правового визначення ознак того або іншого діяння як елементів складу злочину;

є) встановлення загальних особових ознак суб'єктів діянь;

ж) визначення соціально-психологічних настанов громадян у питаннях оцінки діяння;

з) з'ясування громадської думки різних соціальних груп;

і) визначення можливостей системи кримінальної юстиції в боротьбі з певними діяннями» [71, с. 132].

З цих позицій розглянемо концепт екологічних злочинів, та деліктів поводження із природними ресурсами.

Неоднозначності інтерпретації терміну «екологічні злочини» сприяє відсутність його законодавчого визначення. Так, базовий, системоутворюючий закон у сфері вітчизняного екологічного законодавства – Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятий ще 25 червня 1991 року, у ст. 70 «Адміністративна та кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення і злочини» лише згадує про існування екологічних злочинів, не визначаючи їхнє поняття [72]. Водночас кримінальне законодавство, а саме розділ VIII Особливої частини КК України, оперує поняттям «Злочини проти довкілля», теж без формулювання його дефініції.

Злочини проти навколишнього природного середовища – це суспільно небезпечні, кримінально-протиправні умисні або необережні діяння, вчинені суб'єктами цих злочинів із застосуванням знарядь, засобів, джерел вчинення

злочинів, або з використанням обстановки їх здійснення, які посягають на відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи життєдіяльності і людини та завдають цим відносинам істотної шкоди або ставлять їх під загрозу заподіяння такої шкоди. [42, с.79; 73-77]

Враховуючи довготривалу дискусію щодо оперування терміном екологічні злочини [78; 79, с.5; 80], вважаємо за доцільне приєднатися до точки зору, згідно якій під екологічним злочином можна розуміти суспільно небезпечне, кримінально протиправне діяння, що вчинене суб'єктом злочину та посягає на суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки [81-89], охорони навколишнього природного середовища як сукупності природних і природно-соціальних умов та процесів, а також охорони, використання, збереження й відтворення природних ресурсів [5, с. 80].

Констатуючи можливість застосування характеристик матеріальної ознаки злочину (небезпека для держави та суспільства) [75, с. 90] для формування кримінально-правової політики у галузі протидії екологічним злочинам, слід підкреслити, що у сучасному суспільстві такі злочини детермінуються значущістю недозволених практик для особистості (соціальної групи) та підкріплюється толерантністю до порушення даних норм у субкультурі, чи у соціумі у цілому.

Це веде до неефективності системи кримінально-правової протидії загалом.

Система кримінально-правових норм екологічного характеру становить сукупність норм, що встановлюють, які саме конкретні екологічні посягання є злочинами, та еколого-правових інститутів, до яких відсилають бланкетні (за технікою побудови) диспозиції зазначених норм. Дієвість кримінально-правового впливу на екологічну злочинність зумовлена передусім досконалістю норм, що встановлюють відповідальність за екологічні посягання. Тому кримінальне законодавство в цій сфері має відповідати

вимогам логічності, виваженості, внутрішньої узгодженості та системності [91].

Відтак, доцільним є аналіз відповідних кримінально-правових норм із позиції системного підходу [5, с.80]

Побудова системи екологічних злочинів, передусім обґрунтування цілісності цієї категорії злочинів, визначення їх взаємозв'язків та взаємозалежностей пов'язана насамперед з класифікацією злочинів.

У літературі наукова класифікація визначається як поділ «кримінально-правових норм на визначені підгрупи на основі подібності та відмінності їх найсуттєвіших ознак, який проведений таким чином, щоб кожна підгрупа посідала серед членів поділу відповідне місце» [92, с. 58].

М. І. Хавронюк залежно від виду злочинних посягань на довкілля запропонував таку структуру розділу КК України, що містить норми екологічного характеру та пов'язані зі злочинами проти екологічної безпеки, проти порядку використання землі, її надр, повітря і вод; злочини проти рослинного та тваринного світу [93, с. 53].

Цілком погоджуючись з цією конструкцією, зазначимо, що вона певним чином дублює національне законодавство Сполучених Штатів Америки.

З точки зору Ю.Турлової, вирішувати питання щодо віднесення певного злочину до екологічних необхідно, виходячи з розуміння екологічних злочинів та їхніх ідентифікуючих ознак, основною з яких є безпосередній об'єкт посягання. Саме ця ознака – визначальний критерій, за ним має будуватись система екологічних злочинів. Неточне формулювання безпосереднього об'єкта посягання екологічних злочинів (як законодавцем, так і окремими науковцями) призводить до неправильних висновків щодо обсягу системи екологічних злочинів, тобто визначення її елементного складу [5, с. 292].

В рішенні Конституційного суду України стосовно конституційності ч.1 ст.69 КК України було підкреслено: «Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема

у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо».

Диверсифікація відповідальності та політична цілеспрямованість кримінально-правових заборон роблять актуальними певну спеціалізацію кримінально-правових норм. Це стосується й розвитку проблем відповідальності за незаконне поводження із корисними копалинами. Так, за останні три роки слідчими підрозділами Національної поліції Рівненської, Волинської і Житомирської областей зареєстровано 1534 провадження за статтею 240 КК України (далі – КК) щодо незаконного видобутку бурштину, де суду направлена 172 обвинувальних актів за фактами незаконного видобутку бурштину [95, с.127].

Стосовно нашого предмету дослідження, зазначимо, що законодавець, прагнучи диверсифікувати відповідальність за злочини проти встановленого порядку добування корисних копалин особливо відокремив:

1. Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення як загальний склад злочину у ч.2 ст.240 КК України, та
2. Незаконне видобування бурштину, а так само збут, придбання, зберігання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами у ст.240-1 КК України [96, с.43].
3. Дослідження, розвідування, розробка природних багатств та інші роботи на континентальному шельфі України, які провадяться іноземцями, якщо це не передбачено договором між Україною і заінтересованою іноземною державою, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України або спеціальним дозволом, виданим у встановленому законом порядку, - у ч.2.ст.244 КК України [97, с.18].

У силу особливих юрисдикційних характеристик останньої норми (пов'язаність із Конвенцією ООН з морського права 1992 р, особливого суб'єктного складу та територіальної юрисдикції, остання норма виходить за межі предмету нашого дослідження, оскільки є скоріше злочином проти

міжнародного правопорядку поруч з іншими діями, вчиненими у межах виключної (морської) економічної зони. Поруч з цим, існують праці, які розглядають це питання виключно у плані єдиної режимної характеристики управління добуванням природних ресурсів [99, с. 310; 6, с. 20].

Саме спеціальний режим використання природних ресурсів на континентальному шельфі та території виключної (морської) економічної зони дозволив О.М. Притулі стверджувати, що: «Безпека (стан захищеності від загроз, стан захищеності живих та неживих натуральних ресурсів, мінеральних ресурсів, енергії, що виробляється у межах зони з вітру, води, течії, штучних споруд) виключної (морської) економічної зони та морської (підводної) культурної спадщини має бути визнаною самостійним об'єктом кримінально-правової охорони виключної (морської) економічної зони України» [97, с. 15].

Певним чином такий підхід підтверджується міжнародним і Європейським досвідом. Певним, - вимагає подальшого розгляду та нормативного узгодження згідно з вимогами кримінально-правової політики, міжнародними обов'язками України, та системною несуперечливістю, прагненням узгодження національного кримінального законодавства із загальними вимогами системи публічного права України.

Стосовно незаконного поводження із бурштином виникають окремі питання.

Відомо, що незаконне видобування бурштину завдає істотної шкоди довкіллю (або створює реальну загрозу завдання такої шкоди) та є відносно поширеним явищем на території окремих областей України (так, за підрахунками експертів обсяги незаконного видобутку бурштину становлять від 120 до 300 тон на рік) [100].

Поруч з цим, доповнення КК України новою спеціальною нормою (ст. 240⁻¹ КК України) не можна визнати доцільною.

Така позиція обумовлена тим, що, по-перше, згідно з «Переліком корисних копалин загальнодержавного значення», затвердженим постановою

Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 р. № 827, бурштин є лише одним із видів корисних копалин загальнодержавного значення, а отже й запропонована спеціальна норма (частина 1 статті 240⁻¹ КК України у редакції проекту) не характеризується якимись додатковими (новими) ознаками відповідного складу злочину та повністю охоплюється суспільно небезпечним діянням у вигляді незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення (частина 2 статті 240 КК України).

По-друге, якщо слідувати вищевказаній логіці, КК України варто доповнювати також іншими самостійними (окремими) складами злочинів (скажімо, статтями щодо незаконного видобування нафти, антрациту, бурого вугілля, тощо).

Останнє, у свою чергу, лише ускладнить сприйняття відповідних кримінально-правових норм та/або призведе до помилок у кваліфікації злочинів та розмежуванні із адміністративними деліктами.

О.О. Дудоров с цього приводу слушно зазначив, що: «Протидія правопорушенням у сфері користування надрами здійснюється за допомогою не лише норм кримінального права, а й інших правових заходів. Особливий інтерес викликає адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері надрокористування. De lege ferenda перспективним вважаємо шлях усунення існуючих колізій шляхом виключення з відповідних кодексів (КК України і КУпАП) дублюючих нормативних приписів і чіткої диференціації юридичної відповідальності за кримінально карані та адміністративно карані правопорушення» [101, с.19].

Приєднуючись до точки зору О.О.Дудорова та О.С.Книженко вважаємо за можливе розглянути перспективу необхідності впровадження єдиної окремої норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконну добичу корисних копалин [102, 64-66].

Враховуючи послідовне формування законодавства про кримінальні проступки, можливо, було б доцільним встановити відповідальність за незаконну добичу корисних копалин місцевого значення як кримінальний

проступок, а відповідно, - незаконну добування корисних копалин загальнодержавного значення формулювати як норму кримінального права.

Доречи у більшості кримінальних кодексів відсутні статті, в яких прямо записані норми та санкції, які мають відношення до порушення правил охорони надр. Це можна пояснити тим, що кожна країна визначає доцільність внесення відповідної статті до Кримінального кодексу, зважаючи на наявність належних природних ресурсів, які повинні підлягати охороні та збереженню, а також на актуальність таких дій, беручи до уваги соціальні відносини у межах самої країни, та можливість ринкових відносин [103. С.159].

Враховуючи значущість питання для України, існує й інша точка зору, згідно якій незаконне добування корисних копалин як державного так і місцевого значення повинне бути криміналізованим у зв'язку із великою суспільною небезпекою масового видобування місцевих природних ресурсів [104-106].

У листопаді 2020 року Верховна Рада України підтримала у першому читанні та за основу проект закону №3576 щодо посилення відповідальності за незаконне видобування корисних копалин. За відповідне рішення проголосували 283 народних депутати. Зазначимо, що корисні копалини належать до непоновлюваних природних ресурсів, геологічна швидкість утворення або акумуляції яких є значно меншою, ніж швидкість їх споживання людиною.

Законопроект мав на меті: визнати незаконне видобування корисних копалин місцевого значення кримінально караним діянням; посилити відповідальність за незаконний видобуток корисних копалин в цілому.

Документом пропонується, зокрема, статтю 240 КК України: доповнити нормами щодо посилення кримінальної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин місцевого значення; ввести відповідальність за незаконне видобування корисних копалин у великому розмірі та особливо великому розмірі; збільшити штрафи у порівнянні з чинними нормами.

Важливо, що законопроектом передбачена відповідальність не лише для фізичних, а й для юридичних осіб. Пропонується також наділити повноваженнями щодо розрахунку розміру збитків заподіяних державі і пред'явлення претензій про їх відшкодування в результаті самовільного користування надрами центральний орган виконавчої влади у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр [107].

Так, дійсно незаконне видобування піску, гравію промисловими засобами сягає великих обсягів. Нещодавно слідчі СБУ викрили роботу незаконного кар'єра в Одеському районі (на території колишнього Біляївського району), в якому несанкціоновано добували пісок. Втрати, які таким чином було завдано державі, оцінюються в понад 100 мільйонів гривень [108]. Неодноразово законодавець намагався виправити таке положення шляхом внесення змін до ст.240 КК України.

Аналіз статистичних даних і матеріалів судової практики, проведений О.О.Дудоровим, свідчить, що «з усіх норм розділу VIII Особливої частини КК України «Злочини проти довкілля» ст. 240 КК України застосовується чи не найчастіше.

Разом з тим, майже щоденні повідомлення в ЗМІ про незчисленну кількість фактів виснаження природних ресурсів України шляхом незаконного видобування різних видів корисних копалин загальнодержавного значення, а також поступове зростання кількості зареєстрованих фактів учинення цього злочину наводять на думку про те, що або правозастосовні органи не справляються зі своїми обов'язками, або чинна редакція ст. 240 КК України є недосконалою, або має місце поєднання першого і другого» [109, с.10-11].

Частіше мова йде про адміністративну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин.

Відповідно у більшості випадків диференціація відповідальності в залежності від виду корисливих копалин не спрацьовує [110, с. 105]

Саме цьому, можливо, в українську публічно-правову доктрину було введено концепт кримінальних проступків, як елемент системи кримінальних правопорушень з урахуванням європейського досвіду [111, с.5].

Кримінально-правовий захист довкілля вимагає узгодженості в рамках міжнародної співпраці та гармонізації заходів впливу.

Кримінальний закон повинен сприяти вжиттю заходів з охорони довкілля, передбачених міжнародними угодами. Окремі з цих угод передбачають кримінальну відповідальність за їх порушення. Приєднуючись до міжнародно-правових угод, держава має втілити в життя заходи, спрямовані на протидію явищам, які створюють загрозу інтересам світової спільноти.

В інших випадках держава, керуючись методом порівняння та практикою реалізації кримінального закону використовує найбільш вдалі показники розвитку споріднених держав.

За слушним зауваженням В.Тулякова «Порівняльно-правовий (порівняльний, компаративний) метод у науці кримінального права використовується для визначення змісту та сутності кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави чи міждержавних угруповань, законодавство яких досліджується, з метою виявлення загальних сутнісних рис і характеристик догми права й закономірностей її розвитку для подальшого визначення можливих напрямів удосконалення кримінального законодавства України і практики його застосування... Порівнянню підлягають тільки ті норми, які виконують однакові функції, можуть бути порівняні. Тобто первісно дослідник виявляє функцію норми, а потім розглядає її у контексті існуючої правової системи, характеристик галузі права, особливостей правореалізації, культури, кримінальної політики держави тощо» [112, с.45].

З цього боку вважається доречним у подальшому ретельне порівняльне вивчення законодавства у функціональному сенсі обумовлення існування

кримінально-правової протидії незаконному видобуванню корисливих копалин.

Саме такий підхід було започатковано при формуванні Модельного кримінального кодексу країн СНД, він же мав бути застосованим у процесі наближення правових систем одне до одного [113; 114; 115, с.53-57].

Вибірковий аналіз кримінального законодавства окремих європейських країн із застосуванням методик теорії розвитку та діяльнісного підходу [116; 117] свідчить про певну єдність законодавців країн пострадянського блоку в описі окремих моделей незаконного поводження з корисними копалинами[118-134].

Як правило, у національних юрисдикціях консервативної візантійської правової родини, адміністративна преюдиція передуює кримінальній відповідальності у випадках, коли передбачається відповідальність за розкрадання корисних копалин, або здійснення незаконної підприємницької діяльності за видобування корисних копалин (КК РФ, ст.ст. 158, 171) [118].

Цікавий досвід Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс якої має Розділ «Злочини проти екологічної безпеки та природного середовища». Стаття 271 КК Республіки Білорусь передбачає кримінальну відповідальність за порушення правил охорони надр з відповідною адміністративною преюдицією [119]. Порушення вимог охорони надр як самостійний склад злочину встановлено й в КК Республіки Молдова (ст.228) [121].

Розглядаючи відповідні кримінально-правові норми країн ЄС, варто зауважити, що виокремлення їх у самостійному розділі кримінальних законів[134-137] характеризується різноманітністю в залежності від типу та характеристик цих металів, ступеня організованості, значущості корисних копалин для економіки країни.

Економічна та соціальна рада ООН безпосередньо вказала на необхідність криміналізації незаконного обігу та добування дорогоцінних металів та незаконного добування корисних копалин [138].

За даними М. І. Хавронюка, групи злочинних діянь, які посягають на довкілля, виділяються в окремі розділи (або глави, пункти тощо) Особливої частини кримінальних кодексів багатьох європейських держав [93].

Серед них окремо визначаються норми, спрямовані на криміналізацію незаконних наявності у володінні, імпорту, експорту, перевезення, продажу незаконно отриманих дорогоцінних металів або торгівлі ними, а також незаконного поводження з іншими корисними копалинами.

Дослідження законодавства окремих країн Європи, у яких саме зелений рух отримав відповідний розвиток (Англії, Австрії, Ірландії, Нідерландів, Бельгії, Данії, Люксембурзі, ФРН, Франції, Італії, Іспанії, Швейцарії, Швеції і Греції) свідчить, що, наприклад, у КК Іспанії (1995 р.) існує розділ XVI «Про злочини, пов'язані з управлінням територіями і захистом історичної спадщини і навколишнього середовища», в якому містяться глави III «Про злочини проти природних ресурсів і навколишнього середовища» і IV «Про злочини, пов'язані з охороною флори і фауни» [139]. Аналіз відповідних норм засвідчує певні особливості їхньої конструкції: з одного боку, вони сформульовані в узагальненому вигляді, тобто одна норма передбачає відповідальність за посягання на кілька елементів навколишнього середовища; з другого боку, ознаки об'єктивної сторони названих норм характеризуються доволі високою деталізацією. Наприклад, ст. 325 передбачає кримінальну відповідальність для того, «хто, порушуючи закон та інші загальні положення про захист навколишнього середовища, спровокує або прямо чи побічно здійснить випромінювання, проливання, опромінення, витяг або екскавацію, знесення, шум, вібрацію, вилив або зберігання в атмосфері, землі, надрах або наземних, морських або ґрунтових водах, включаючи міжкордонні території, збирання вод (каптаж), що може заподіяти істотне порушення рівноваги в природних системах, карається...» [139]. Як і в українському законодавстві, норми, що встановлюють відповідальність за вчинення екологічних злочинів проти надр та корисних копалин, не зосереджені тільки в одному розділі Особливої частини КК

Іспанії. Так, норми, які визначають відповідальність за норми, що встановлюють відповідальність за злочини у сфері ядерної, радіаційної (ст. 341–345) та біологічної безпеки (ст. 349). розміщені в розділі XVII «Злочини проти колективної безпеки» [4;139].

Основним джерелом кримінального права ФРН є Кримінальний кодекс, або Кримінальне уложення (Strafgesetzbuch) від 15.05.1871 у редакції від 13.11.1998 р.

Необхідність криміналізації нових видів суспільно небезпечних діянь, зокрема екологічного характеру, зумовила зміни у кримінальному законодавстві ФРН [140]. Істотні зміни було внесено законами «Про злочинні діяння проти навколишнього середовища» від 28.03.1980 та «Про боротьбу зі злочинністю, пов'язаною з посяганнями на навколишнє середовище» від 27.06.1994 до параграфів 321–330 колишнього розділу 28 кодексу.

Чинна редакція КК ФРН містить розділ 29 під назвою «Злочини проти природного середовища», який об'єднує 13 параграфів, з яких тільки 10 (§ 324– 330a) спрямовані на захист природи, а три мають «технічний» характер – визначають загальні поняття Розділу 29 (§ 330d), передбачають підставу звільнення від відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (§ 330b), вилучення предметів і засобів вчинення злочину (§ 330c).

На відміну від іспанського законодавства, у КК ФРН диференційовано відповідальність за посягання на окремі елементи навколишнього середовища, які сконструйовані як делікти безпеки, тобто йдеться про створення загрози настання небезпечних наслідків [4, с.358].

Заслуговує на увагу зарубіжний досвід кримінально-правової охорони особливо охоронюваних природних територій. Так, ст. 329 розділу XXIX «Злочинні діяння проти навколишнього середовища» КК ФРН встановлює відповідальність за загрозу заподіяння шкоди території, що вимагає особливого захисту від шкідливого впливу на навколишнє середовище. Також КК Іспанії містить окрему норму (ст. 330) за заподіяння тяжкої шкоди

одному з елементів охоронюваного навколишнього середовища, що становить підвищену цінність.

Істотно відрізняється від вітчизняного законодавства ставлення до криміналізації необережних екологічних злочинів. Ю.А. Турлова вважає, що у КК України кримінально-правові норми цієї категорії сконструйовано за принципом парифікації (прирівнювання, порівнювання) умислу та необережності, що відображає концептуальний підхід вітчизняного законодавства, на якому переважно побудована теорія відповідальності за умисні та необережні злочини.

Згідно з цим принципом законодавство не містить спеціальних положень про обмеження відповідальності за діяння, вчинені з необережності, а сама вона принципово допустима без спеціальної на те вказівки в законі (за винятком, зрозуміло, випадків, коли цей злочин не може бути вчинений необережно) [4, с. 359].

Водночас КК Іспанії містить норму (ст. 12), відповідно до якої дії або бездіяльність, вчинені з необережності, караються тільки у випадках, спеціально передбачених законом. Аналогічним є зміст параграфу 15 КК ФРН, де зазначається, що карається тільки умисна дія, якщо закон прямо не передбачає покарання за необережну дію.

Кримінально-правові санкції розділу 29 КК ФРН, як правило, передбачають покарання у вигляді позбавлення волі строком до п'яти років, а за необережні злочини – до трьох років. Відповідно до параграфу 330 покарання посилюється за особливо тяжкі умисні посягання на природу – до десяти років позбавлення волі. Якщо умисне забруднення природи спричинило смерть людини, то покарання становитиме до 10 років позбавлення волі (п. 2 абз. 4 § 330).

Крім аналізу відповідних положень національних законодавств, Ю.А.Турлова згадує модельні кримінально-правові норми як фактор, що зумовлює уніфікацію та універсалізацію кримінального законодавства країн ЄС у сфері охорони навколишнього середовища [4].

Відома Конвенція РЄ про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства від 04.11.1998 «Про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства» [141]. Згідно конвенції, кожна зі Сторін вживає необхідних і адекватних заходів по кваліфікації в своєму національному законодавстві кримінальних або адміністративних правопорушень, що тягнуть за собою санкції або інші заходи впливу відповідно до національного законодавства Сторони, в разі їх навмисного здійснення або через недбалість незаконного вивезення, звернення, зберігання, транспортування, експорту або імпорту небезпечних відходів; незаконної виробничої діяльності, тощо. Україна, як і більшість країн Ради Європи підписала цю Конвенцію, проте не ратифікувала її.

На рівні ЄС та країн, які входять до нього черговий крок у напрямі вдосконалення кримінально-правових норм був зроблений завдяки прийняттю Директиви Європейського парламенту та Ради «Про охорону навколишнього середовища кримінальним правом» від 19.11.2008.

Як слушно відзначає Д.Н. Джунусова: «Держави – члени ЄС зобов’язувалися внести низку змін до національного законодавства. Ці зміни стосуються кримінальної відповідальності юридичних осіб, відповідальності за підбурювання й пособництво, введення нових складів злочинів (у тому числі за торгівлю екземплярами охоронюваних видів флори і фауни, їх частинами та продуктами, поведінку, що призводить до знищення природних місць існування на охоронюваних територіях, виробництво, ввезення, вивезення, введення в обіг або використання речовин, що знищують озоновий шар) та уточнення вже чинних кримінально-правових заборон, які стосуються поводження з відходами, небезпечними речовинами і т. ін.» [142].

Водночас п. 12 Преамбули Директиви свідчить, що вона передбачає мінімальні правила, і держави-члени вільні у прийнятті та збереженні суворіших правил стосовно ефективної кримінально-правової охорони поводження з навколишнім середовищем (наприклад, конструювання складів

відповідних норм не як матеріальних, а формальних, або як деліктів небезпеки).

Міжнародна спільнота розглядає регіональні та міжнародні зобов'язання та механізми, спрямовані на боротьбу зі злочинністю проти довкілля, керуючись визнаними правами людини, захист яких потребує субрегіональних, регіональних та міжнародних зобов'язань, спрямованих на протидію незаконному обігу злочинів в сфері довкілля та дикої природи, та рекомендовано відповідні зміни до внутрішньої правової бази.

Таке становище, на думку багатьох експертів, є показником того, що потенціал більшості країн Світу для вирішення юридичних проблем боротьби з злочинністю у сфері захисту безпечного та сталого довкілля має бути посилений.

Так, Рамкове рішення Ради ЄС 2003/80/ЈНА «Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища» від 27.01.2003 [143], прийняте з урахуванням Конвенції Ради Європи «Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища» від 04.11.1998. як глобальний стандарт допомагає виявити деформації чинного національного законодавства, а також створити засоби протидії впливу консервативних і кон'юнктурних факторів. У цьому контексті Рамкове рішення Ради ЄС «Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища» визначає такі умисні злочини:

а) вивільнення, емісія або внесення великої кількості речовин або іонізуючої радіації в повітря, ґрунт або воду, що стала причиною смерті або заподіяло серйозну шкоду здоров'ю людини;

б) протиправні вивільнення, емісія або внесення великої кількості речовин чи іонізуючої радіації в повітря, ґрунт або воду, що спричинило їх суттєве погіршення або створило умови для такого погіршення, або стало причиною смерті або серйозної шкоди здоров'ю людини або об'єктів, які захищаються (у тому числі пам'яткам культури), власності, тварин або рослин;

с) протиправні утилізація, переробка, зберігання, транспортування, експорт або імпорт відходів, яке стало причиною смерті або серйозної шкоди здоров'ю людини, або значної шкоди стану повітря, ґрунту, води, тваринного або рослинного світу;

д) протиправне введення в експлуатацію фабрик, що провадять небезпечну діяльність, яка незалежно від введення їх в експлуатацію заподіює чи створює загрозу заподіяння смерті або серйозної шкоди здоров'ю людини, або значної шкоди стану повітря, ґрунту, води, тваринного або рослинного світу;

е) протиправні виробництво, переробка, зберігання, використання, транспортування, експорт або імпорт матеріалів, які розщеплюються, або інших небезпечних радіоактивних речовин, що зумовило чи здатне стати причиною смерті або серйозної шкоди здоров'ю людини, або значної шкоди стану повітря, ґрунту, води, тваринного чи рослинного світу;

ф) Протиправні утримання, піймання, заподіяння шкоди, вбивство або торгівля видами дикої флори і фауни чи їх частиною, що захищаються національним правом з метою запобігання їх вимиранню;

г) Незаконна торгівля озоно руйнуючими речовинами.

Як бачимо незаконне поводження із корисними копалинами з частиною багатьох диспозицій складів, що вивчаються.

Поруч з цим, як правило, це або відокремлений склад делікту, або частина поширення правил поводження з надрами. Вважаємо, що існуюча конструкція ст.240 КК України також потребує певної корекції. Делікт ставлення у небезпеку (порушення правил охорони та використання надр поєднується із корисливим та корупційним за природою незаконним видобуванням корисних копалин.

Вочевидь, що, якщо перше криміналізовано лише із превентивними цілями, то друге, - поширене посягання на власність Українського народу, яке лише в силу сталої традиції поєднується із злочинами проти довкілля. Це дозволяє зробити попередній висновок про необхідність виокремлення

незаконного посягання на корисливі копалини у окремий самостійний склад злочину, що посягає на суспільні відносини охорони права власності на природні копалини.

Фахівці стверджують, що екологічні права та право на екологічну безпеку людини належать до останнього покоління прав людини [144, с. 145].

У першій половині ХХІ століття екологічні права являють собою невід'ємний елемент еколого-правового статусу людини. Справа Лопес Остра проти Іспанії [146] стала класичним прикладом захисту екологічних прав людини. У цій справі йшлося про те, що поруч із будинком позивачки було побудовано завод із переробки відходів, який почав працювати без ліцензії і в процесі своєї діяльності викидав в атмосферу смог та розповсюджував неприємні запахи.

Це, в свою чергу, призвело до погіршення стану здоров'я місцевих жителів. Позивачка заявила про порушення ст. ст. 8 та 3 Конвенції та висунула прохання про компенсацію збитків та відшкодування шкоди відповідно до ст. 41. Комісія з прав людини визнала порушення ст. 8 і передала справу до Суду. Суд постановив, що «значне забруднення навколишнього середовища може вплинути на добробут громадян і унеможливити користування ними своїм житлом настільки, що це негативно вплине на їх приватне і сімейне життя, не заподіюючи, тим не менше, значної шкоди їх здоров'ю». Суд також вважав за необхідне взяти до уваги «справедливий баланс, який повинен був бути встановлений між інтересами індивіда і громадою в цілому». Таким чином був створений прецедент, який дозволив гарантувати судовий захист права кожного громадянина на чисте здорове навколишнє середовище

Розвиток екологічних прав людини в Україні відбувається на етапі докорінних змін економічного та політичного порядків, подальшої демократизації нашої країни, реформи законодавства, що пов'язане зі стратегічним курсом на євроінтеграцію.

Актуальність їх подальшого розвитку визначається і вступом України до Ради Європи і взятими на себе у зв'язку з цим зобов'язаннями з дотримання демократичних стандартів цієї організації.

Закріплення екологічних прав в законодавстві вимагає істотних зусиль з боку як держави, так і суспільства із забезпечення їх неухильної реалізації, впровадження певної системи захисту екологічних прав людини, яка включає юридичну відповідальність за порушення екологічних прав людини, заходи відновлення порушеного екологічного права, процесуальні гарантії захисту екологічних прав.

Однією з основних цілей державного управління використанням і охороною надр є забезпечення екологічних прав громадян, що передбачає гарантування екологічно безпечного навколишнього середовища.

Відповідно до ст. 17 Кодексу України про надра, при наданні гірничих відводів вирішуються питання щодо «дотримання вимог безпеки під час проведення гірничих і підливних робіт при розробці родовищ корисних копалин та при використанні надр для інших цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, відвернення небезпеки для людей, майна та навколишнього природного середовища». У ст. 24 цього Кодексу зазначено, що «користувачі надр зобов'язані забезпечувати повноту раціональне, комплексне використання та охорону надр; безпеку людей, майна та навколишнього природного середовища; приводити земельні ділянки, порушені при користуванні надрами, в стан, придатний для подальшого їх використання у суспільному виробництві».

Для нашої держави, де спостерігаються системні порушення екологічних прав людини, у тому числі при використанні надр, умовою їх реалізації є забезпечення їх захисту з урахуванням міжнародно-правових стандартів цих прав. рішення Європейського суду з прав людини по зверненням громадян України щодо захисту їх права на чисте здорове довкілля сприяють вирішенню цієї задачі, адже практика суду містить ряд

принципів та стандартів щодо захисту екологічних прав, які повинні застосовувати національні суди при розгляді цієї категорії справ.

Проведений порівняльно-правовий аналіз дає можливість зробити припущення, що процес удосконалення відповідних норм вітчизняного законодавства, у тому числі шляхом криміналізації нових суспільно небезпечних посягань на поводження з корисними копалинами та довкілля у цілому, не буде обмежений.

Беззаперечно погоджуємося із думкою Є.Л. Стрельцова: «Кримінальне право, якщо спробувати диференціювати систему правових галузей, представляє собою, якщо порівнювати з медичною діяльністю, хірургічну галузь або правову хірургію. Вона повинна застосовуватися тільки тоді, коли усі, підкреслюю усі інші заходи вичерпані. Тільки тоді, ні в якому разі не раніше, можлива дія кримінально-правових заходів. І це, повторюємо, повинно відбуватися у точному дотриманні відповідних правил. В противному випадку скальпель як ефективний хірургічний інструмент може перетворитися, умовно кажучи, у злочину зброю. Тому кримінальне право ніколи не потрібно вважати універсальним засобом, яке в змозі подолати (реально вплинути) на будь яке діяння, які «сьогодні» держава (фахівці) вважають суспільно небезпечними. В інших випадках, може скластися ситуація, коли тільки потрібно почати, а потім виникне наступні питання: чому кримінальна відповідальність тільки за такі дії; є ще дії, наявність яких складно доказати; нехай сам доказує свою невинуватість; а не зможе, то притягнемо до кримінальної відповідальності» [148, с.93]

Відповідно до вищевикладеного у даному розділі, вважаємо за необхідне зробити наступні висновки:

1. Проблеми охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування набули останнім часом особливої актуальності, оскільки недостатня увага до цих проблем може мати катастрофічні наслідки. При цьому йдеться не тільки про благополуччя людства, але і про його

виживання, оскільки зміни природного середовища можуть виявитися необоротними. Відповідно до ч. 1 ст. 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Надра та корисні копалини в них для кожної країни є одним з основних елементів, що забезпечують розвиток та належну роботу більшості секторів економіки.

2. Серед злочинів проти довкілля незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення посідає особливе місце. Негативні наслідки злочинів цієї категорії призводять до заподіяння збитків економіці країни та екології у тих регіонах, в яких розміщено поклади корисних копалин і ведеться їх активне видобування. Саме тому, для ефективного захисту зазначеного конституційного права перед державою постає завдання охорони навколишнього природного середовища та контролю за раціональним використанням корисних копалин. Корисною копалиною називається природне мінеральне утворення, яке використовується в господарській діяльності людини безпосередньо або після певної переробки.

3. Під кримінально-правовою протидією правопорушенням, пов'язаним із незаконним поводженням з корисними копалинами, розуміється діяльність держави в особі уповноважених органів щодо встановлення меж та видів відповідальності, та реагування на фактично вчинені екологічні посягання шляхом визначення кримінально-правових норм, що забороняють таку поведінку й передбачають відповідні міри покарання, та інші заходи кримінально-правового характеру стосовно порушників таких заборон, а також фактичну діяльність правоохоронних органів, спрямовану на практичне застосування зазначених норм. Якщо діяльнісний підхід є суто кримінологічним, то питання політики протидії та визначення відповідальності носить кримінально-правовий характер.

4. Методологія розгляду цього питання заснована на концепті сталого розвитку, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь. Розповсюдженість природних багатств на території України, застаріла система соціального регулювання процесів державного управління видобуванням корисливих копалин, відносна поширеність корисливої мотивації у період транзиції, слабкий соціальний контроль визначають відповідні соціальні та нормативні передумови актуалізації кримінально-правової протидії правопорушенням у сфері незаконного видобування корисних копалин.

5. Завданням кримінальної політики України у цьому напрямку стає формування адекватних заборон, гармонічно поєднуючих характеристики різних правових родин та уніфікацію складів злочинів, та, за можливості, - покарань з метою адекватної відповіді на кримінальні виклики проти прав людини на безпечне та стале довкілля. Злочини проти навколишнього природного середовища – це суспільно небезпечні, кримінально-протиправні умисні або необережні діяння, вчинені суб'єктами цих злочинів, які посягають на відносини з приводу умов убезпечення єдиної системи життєдіяльності суспільства та людини та завдають цим відносинам істотної шкоди або ставлять їх під загрозу заподіяння такої шкоди.

6. Функціонування кримінальної політики протидії незаконному поводженню із корисними копалинами повинно бути спрямовано на мінімізацію впливу та захист конституційних цінностей від кримінальних загроз методами оптимізації державного управління, сталого розвитку та підвищення ефективності розв'язання відповідних конфліктів. Останнє саме й пояснює відповідний інтерес до кримінально-правової протидії

незаконному видобуванню корисних копалин. Враховуючи ситуацію, що склалася, та історичний момент – час підготовки і впровадження прогресивних реформ у сфері охорони довкілля – реформа інституту юридичної відповідальності не може більше відкладатися, повинна відбутися вже зараз і знайти своє відображення у відповідному секторальному законодавстві. Якщо відповідальність у сфері охорони довкілля залишити без змін, практично не відбудуватиметься попередження настання екологічних правопорушень та негативного впливу на довкілля, левова частка шкоди, що заподіюється довкіллю, буде не відшкодованою, а забруднені чи втрачені елементи довкілля – не відновлені. Проблеми збалансованого розвитку – це, насамперед, проблеми влади і політичної волі. В Україні скорочення злочинності проти довкілля відображує не гуманізацію процесу, а колапс системи реєстрації проступків та практичну аморфність діяльності поліціантів. Спрацьовують ножиці кримінальної юстиції (В. Дрьомін), коли при домінанті тяжких злочинів інші типи злочинності формують латентну її частину.

7. Через транснаціональну природу організованих злочинних мереж, що займаються посяганнями на довкілля, ускладняється їх виявлення, якщо не проводяться скоординовані транскордонні розслідування з метою притягнення до відповідальності членів більш високого рівня та трейдерів нижчого рівня. Існують глобальні виклики для постачання копалин критичної інфраструктури, оскільки окремі країни зосередили у себе понад 90 відсотків окремих корисних копалин. Програма навколишнього середовища ООН розглядає регіональні та міжнародні зобов'язання та механізми, спрямовані на боротьбу зі злочинністю проти довкілля, керуючись визнаними правами людини, захист яких потребує субрегіональних, регіональних та міжнародних зобов'язань, спрямованих на протидію незаконному обігу злочинів в сфері довкілля та дикої природи, та рекомендовано відповідні зміни до внутрішньої правової бази. Таке

становище, на думку багатьох експертів, є показником того, що потенціал більшості країн світу для вирішення юридичних проблем боротьби з злочинністю у сфері захисту безпечного та сталого довкілля має бути посилений. Нелегальна торгівля корисними копалинами, дикою природою, посягання на сталий та безпечний розвиток соціальних відносин у сфері довкілля відноситься до злочинів, пов'язаних із правом людини на сталий розвиток, з експлуатацією природних ресурсів, продуктами дикої природи або їх похідними, як флорою, так і фауною, у всьому світі.

8. Основними принципами реалізації сучасної кримінальної політики відносно злочинів проти довкілля є:

- Мінімальне втручання в сталий розвиток екосистем (пріоритет субституції, адитивності заходів впливу),
- Розвиток відновного правосуддя (вирішення конфліктів між потерпілим та правопорушником і суспільством на особистому рівні),
- Диверсифікація заходів кримінально-правового впливу на фізичних та юридичних осіб,
- Використання покарання, зокрема, позбавлення волі, як останнього засобу державного впливу,
- Оптимізація верхньої межі покарань за злочини проти довкілля.

9. Система кримінально-правових норм екологічного характеру становить сукупність норм, що встановлюють, які саме конкретні екологічні посягання є злочинами, та еколого-правових інститутів, до яких відсилають бланкетні (за технікою побудови) диспозиції зазначених норм. Дієвість кримінально-правового впливу на екологічну злочинність зумовлена передусім досконалістю норм, що встановлюють відповідальність за екологічні посягання. Тому кримінальне законодавство в цій сфері має відповідати вимогам логічності, виваженості, внутрішньої узгодженості та системності.

10. Законодавець, прагнучи диверсифікувати відповідальність за злочини проти встановленого порядку добування корисних копалин особливо відокремив:

- Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення як загальний склад злочину у ч.2 ст.240 КК України, та

- Незаконне видобування бурштину, а так само збут, придбання, зберігання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами у ст.240-1 КК України;

- Дослідження, розвідування, розробку природних багатств та інші роботи на континентальному шельфі України, які провадяться іноземцями, якщо це не передбачено договором між Україною і заінтересованою іноземною державою, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України або спеціальним дозволом, виданим у встановленому законом порядку, - у ч.2.ст.244 КК України. У силу особливих юрисдикційних характеристик останньої норми (пов'язаність із Конвенцією ООН з морського права 1992 р., особливого суб'єктного складу та територіальної юрисдикції, остання норма виходить за межі предмету нашого дослідження, оскільки є скоріше злочином проти міжнародного правопорядку поруч з іншими діяннями, вчиненими у межах виключної (морської) економічної зони. Поруч з цим, існують праці, які розглядають це питання виключно у плані єдиної режимної характеристики управління добуванням природних ресурсів.

11. Кримінально-правовий захист довкілля вимагає узгодженості в рамках міжнародної співпраці та гармонізації заходів впливу. Кримінальний закон повинен сприяти вжиттю заходів з охорони довкілля, передбачених міжнародними угодами. Окремі з цих угод передбачають кримінальну відповідальність за їх порушення. Приєднуючись до міжнародно-правових

угод, держава має втілити в життя заходи, спрямовані на протидію явищам, які створюють загрозу інтересам світової спільноти. В інших випадках держава, керуючись методом порівняння та практикою реалізації кримінального закону використовує найбільш вдалі показники розвитку споріднених держав. Відома Конвенція РЄ про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства від 04.11.1998 р. Згідно конвенції, кожна зі Сторін вживає необхідних і адекватних заходів по кваліфікації в своєму національному законодавстві кримінальних або адміністративних правопорушень, що тягнуть за собою санкції або інші заходи впливу відповідно до національного законодавства Сторони, в разі їх навмисного здійснення або через недбалість незаконного вивезення, звернення, зберігання, транспортування, експорту або імпорту небезпечних відходів; незаконної виробничої діяльності, тощо. Україна, як і більшість країн Ради Європи підписала цю Конвенцію, проте не ратифікувала її.

12. Вважаємо, що існуюча конструкція ст.240 КК України потребує певної корекції. Делікт ставлення у небезпеку (порушення правил охорони та використання надр поєднується із корисливим та корупційним за природою незаконним видобуванням корисних копалин. Вочевидь, що, якщо перше криміналізовано лише із превентивними цілями, то друге, - поширене посягання на власність Українського народу, яке лише в силу сталої традиції поєднується із злочинами проти довілля. Це дозволяє зробити попередній висновок про необхідність виокремлення незаконного посягання на корисливі копалини у окремий самостійний склад злочину, що посягає на суспільні відносини охорони права власності на природні копалини.

Враховуючи послідовне формування законодавства про кримінальні проступки, можливо, було б доцільним встановити відповідальність за незаконну добичу корисних копалин місцевого значення як кримінальний проступок, а відповідно, - незаконну добування корисних копалин загальнодержавного значення формулювати як норму кримінального права.

РОЗДІЛ 2 ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ч.2 ст. 240 та ст. 240-¹ КК УКРАЇНИ

2.1. Об'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених ч.2 ст. 240, та ст.240-¹ КК України

Кримінальний закон бере під захист найважливіші цінності суспільства. Згідно з ч. 1 ст.1 КК України об'єктами кримінально-правової охорони є права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, а також мир і безпека людства [149].

Згідно діючому законодавству, державна політика в сфері добування корисливих копалин базується на принципах:

- державного регулювання діяльності;
- безпечної експлуатації виробництва;
- раціонального використання корисних копалин;
- розвитку та підвищення технічного рівня підприємств;
- підвищення екологічної безпеки;
- розвитку конкурентних відносин на ринку мінеральних ресурсів;
- додержання державних стандартів і правил усіма суб'єктами гірничих відносин, тощо [150].

Це певним чином відображується й у сукупності дій, спрямованих проти порядку охорони та природної цілісності корисних копалин [151, 152], та на порядку охорони відповідних суспільних відносин.

Останніми тенденціями цих кримінальних правопорушень є різке збільшення їх кількості та деяке зниження рівня судимості за їх вчинення.

Визначено, що злочини, передбачені ст. 240 КК України – помітний сегмент у структурі екологічної злочинності. Вони складають 10-24 % у масиві злочинів проти довкілля і займають другу-третю позицію за поширеністю серед них. Особи, засуджені за ст. 240 КК України, складають

20-30 % від загальної кількості осіб, засуджених за злочини проти довкілля [153].

Кожна правова родина, будучи основною регулюючою суспільні відносини силою, здійснює правове регулювання у відповідності з існуючими соціальними, економічними, політичними, духовними правовими принципами, які існують у суспільстві на конкретній стадії його розвитку.

Отже, одним з факторів, що визначають формування правової системи, є державна ідеологія та її втілення у інформаційній стигматизації суспільства [154].

Відомо, що на відміну від бінарної системи країн англосаксонської, мусульманської та романської сім'ї комплексна чотирьохкомпонентна система складу злочину є здобутком германської та вітчизняної правової родини.

Об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони складу злочину є невід'ємними частинами юридичного складу злочину і утворюють його загальну структуру [155].

Кожен злочин має властиві йому ознаки, однак далеко не всі вони враховуються при кваліфікації.

При кваліфікації необхідно в конкретному діянні встановити ті юридично значущі об'єктивні і суб'єктивні ознаки, що входять до складу конкретного вчиненого злочину. Причому склад утворює тільки сукупність передбачених законом ознак.

Кожен злочин завжди посягає на певний об'єкт, спричинює йому шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди. Будучи одним із чотирьох елементів складу злочину, об'єкт злочину дає можливість визначити суспільно – політичну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки.

Злочин, як і будь-яке інше діяння людини, завжди виявляється як певна єдність об'єктивного і суб'єктивного, причому вони завжди виступають в єдності. Процес кваліфікації виражається в послідовному встановленні

точної відповідності об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони вчиненого злочину, об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту суб'єктивної сторони складу злочину, закріпленого законом.

Вважається, що кримінальне правопорушення являє собою системний об'єкт, який завжди характеризується не лише певною структурою елементів, але й їх взаємодією, тому слід мати на увазі, що злочин як явище реальної дійсності завжди ширший та багатший, ніж склад злочину, і його складові елементи (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона та суб'єкт) завжди ширші й багатші за ознаки цих елементів, що закріплені у статтях кримінального закону.

Відображення в юридичному складі злочину різних варіантів поєднання окремих юридичних фактів має системний характер. В науці кримінального права здійснено спробу систематизації відповідних юридичних фактів, перш за все, виходячи з фактичного соціального та психологічного змісту суспільно небезпечної поведінки особи.

Як наслідок такої систематизації, юридичний склад злочину уявляється відображенням чотирьох груп юридичних фактів (об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину, суб'єктивна сторона злочину, суб'єкт злочину). Вони є складовими частинами юридичного складу злочину і утворюють його загальну структуру.

Доктрина радянського та пострадянського кримінального права України завжди вважали вчення про об'єкт злочину загальновизнаною концепцією [156].

Визначення об'єкта злочину є відправною точкою для з'ясування сутності будь-якого злочинного посягання. Саме об'єкт злочину дозволяє усвідомити соціальну та юридичну природу посягання, його характер і ступінь суспільної небезпечності, вказує на межі дії кримінально-правової норми, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також його відмежуванню від суміжних злочинів.

Об'єкт злочину, як практично одностайно визнається у кримінально-правовій літературі, є одним із основних елементів злочину та ознак складу злочину.

Більше того, вчення про об'єкт злочину визнається «наріжним каменем» вітчизняної кримінально-правової науки. Зважаючи на неабияку теоретичну та практичну значущість правильного визначення об'єкта злочину, відповідна проблематика завжди була (і є донині) активно досліджуваною. Та не зважаючи на велику кількість робіт, присвячених об'єкту злочину, питання, що необхідно під ним розуміти, вже тривалий час вважається одним із найбільш дискусійних у кримінально-правовій доктрині. Йдеться про те, що, погоджуючись із тим, що об'єкт злочину – це те, на що посягає злочин, науковці не можуть дійти до єдиного знаменника щодо трактування того, що ж саме порушується злочином.

Перш, ніж перейти до змістовного аналізу ознак об'єкта незаконного поводження із корисними копалинами загальнодержавного значення (ст. ст. 240, 240-1 КК України), зазначимо, що спектр наукових підходів до тлумачення об'єкта злочину в українській кримінально-правовій доктрині є надзвичайно широким.

Ці підходи ретельно висвітлені на сторінках юридичної літератури, критично проаналізовані та порівняні між собою; серед них є як більш, так і менш популярні позиції. Панівною (або щонайменше традиційною) є та, в межах якої об'єкт злочину визначається як суспільні відносини.

Проте зміни кримінально-правової доктрини, обумовлені пануючою ідеологією постмодерну та віртуальністю правового буття сьогодення, обумовили існування певного різномайття концепцій об'єкту злочину у сучасній кримінально-правовій літературі.

Дослідники цієї проблеми розглядають об'єкт складу злочину як:

- суспільні відносини (В.Я.Тацій, М.Й.Коржанський, М.І.Бажанов, В.О.Навроцький та ін.), як правовідносини (С.Я.Лихова);

- як соціально-значимі блага, цінності (П.С.Матишевський, Є.В.Фесенко, А.В.Наумов);
- як потерпілого від злочину в широкому розумінні (Г.П.Новосьолов, В.О.Туляков, І.Я.Козаченко);
- як охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М.Костенко, П.П.Андрушко) та ін. [157-169].

Особисто імпонує позиція, відповідно до якої об'єктом кримінального правопорушення пропонується визнавати ті охоронювані кримінальним законом правовідносини, на які посягають кримінально протиправні діяння та яким у результаті цього заподіюється шкода.

У межах цієї концепції вказується на заподіяння шкоди саме правовідносинам, а не суспільним відносинам взагалі. Таке уточнення, як видається, заслуговує на підтримку, адже якщо мова йде саме про правопорушення як підставу кримінальної відповідальності, то його «першоосновою» повинні бути саме відносини, урегульовані правом. Тут варто вказати й на умовно похідний характер правовідносин, адже ними визнаються врегульовані нормами права суспільні відносини.

Сьогодні вітчизняні криміналісти вимушені констатувати, що дати єдине, всеохоплююче визначення об'єкта екологічних злочинів проблематично.

Поруч з цим, в кримінально-правовій науці склалася така ситуація, що суспільні відносини як універсальний об'єкт злочину одержали постійну «прописку» лише в дослідженнях з Загальної частини кримінального права. Що ж стосується досліджень у сфері Особливої частини кримінального права, то в них, як правило, або робляться «чергові» нагадування про суспільні відносини, а потім впливає розгляд по суті дійсного безпосереднього об'єкта злочину, або взагалі ставиться знак рівності між суспільними відносинами і конкретними благами та цінностями як об'єктами злочинів, а суспільні відносини згадуються як «вторинний» об'єкт.

Правда, частіше всього при розгляді конкретних складів про суспільні відносини часом узагалі нічого не говориться, а просто досліджується безпосередній об'єкт: життя, здоров'я, діяльність, система, умови, порядок охорони тощо.

Причому останнє найбільше характерно для навчальної літератури і науково-практичних коментарів до Кримінальних кодексів, до того ж для всього періоду існування постулату, що розглядується.

Вчинюючи злочин, винна особа безпосередньо посягає не тільки на людей, але і на ті або інші різновиди, аспекти, прояви життя, діяльності людини, колективів, суспільства, їхню безпеку, умови існування і функціонування, тобто на охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які і виступають у якості безпосередніх об'єктів злочинів як реальних явищ дійсності.

Об'єктами злочинного посягання можуть бути життя, здоров'я, гідність особи, довкілля, громадські і державні установи, їхня діяльність, умови функціонування і т. д., загалом те, що існує в реальній дійсності, конкретно відчутно і чому може бути заподіяний матеріальний збиток, який піддається достовірному визначенню й оцінці, і що взято під охорону кримінального закону, незалежно від того, яке до цього ставлення тих або інших прошарків населення.

Численні зміни до розділу VIII Особливої частини КК України, внесені законодавцем протягом декількох останніх років, призвели не до зміцнення системи екологічних заборон, а, навпаки, до «розбалансування» тієї системи, яка простежувалась у перші роки після ухвалення чинного КК.

В юридичній літературі можна прочитати про різні точки зору щодо визначення родового об'єкта злочинів, норми про які розташовані в розділі VIII Особливої частини КК, ураховуючи, що в цьому розділі також містяться норми, предметом регулювання яких є різні сфери соціального буття, що охоплюються.

Водночас раціональною в запропонованому дискурсі видається позиція, відповідно до якої розуміння родового об'єкта цих злочинів через призму суспільних відносин у сфері безпеки довкілля повинно бути дещо узагальненим – воно потребує більш широкої інтерпретації та повинно охоплювати всі галузі.

Беручи цю тезу до уваги, висловлено своє розуміння родового об'єкта екологічних злочинів:

це – сукупність правовідносин власності на природні об'єкти в Україні, що складаються з приводу використання, розподілу, обміну та споживання благ по забезпеченню встановленого порядку охорони довкілля, робіт і послуг у контексті сталого розвитку та захисту екологічної безпеки.

Предметом злочинів проти довкілля є об'єкти незайманої та рукотворної природи (земельні, водні, лісові ресурси, тваринний і рослинний світ, надра, об'єкти природно-заповідного фонду, атмосферне повітря), а також навколишнє природне середовище (урбанізовані території, агломерації), продукти харчування і тваринні корми.

Об'єктивна сторона екологічних злочинів в цілому охоплює суспільно небезпечні діяння (дії чи бездіяльність), які приводять до порушення екологічного балансу в довкіллі, встановленого порядку використання природних ресурсів, нормативів екологічної безпеки.

Цілком логічно додати, що для більшої конкретизації ознак спільного об'єкта окремих груп екологічних посягань, уже залежно від певного виду діяльності, у екологічних злочинах виділяють також видові об'єкти, за якими і визначається їх система, більш-менш усталена класифікація на відносно автономні групи діянь.

Стосовно безпосереднього об'єкту незаконного видобування корисних копалин у літературі підтримується позиція П.Ф. Повеліціної, яка зазначала, що об'єктом такого роду діянь є встановлений природоохоронним законодавством порядок охорони та раціонального використання природних ресурсів [170, с. 7].

Поруч з цим, розгляд порядку як стану упорядкованості суспільних відносин, який заснований на праві та законності, сутнісно зводить розуміння об'єкту до відомого з часів М.С. Таганцева визначення останнього як норми права в її реальному бутті [171].

Тобто об'єктом злочину є кримінально-правова заборона в динаміці (Д.О.Балобанова).

Це загалом вірне твердження певним чином розширює межі визначення категорії безпосереднього об'єкту незаконного видобування корисних копалин. Він стає непередбачуваним, не відповідаючи принципу юридичної визначеності.

Звертаючись до наукових розвідок у галузі публічного права (М.В.Афанасьєва, О.С.Терлецький), зазначимо, що конституювання в умовах правової дійсності простору індивідуальної свободи і меж здійснення публічної влади немислиме без передбачуваності – однієї з «чеснот» верховенства права, однієї з найважливіших речей, якої очікують люди від закону [172; 173].

Загалом люди очікують, аби юридично значущі рішення були з високою ймовірністю передбачувані і, водночас, з високою ймовірністю прийнятними з моральної точки зору.

Тому, принцип правової визначеності визначає баланс між передбачуваністю та прийнятністю.

Звернення до порядку охорони цікаве, но непередбачуване. О.О.Дудоров з цього приводу підкреслює, що «визначення об'єкта незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення через призму встановленого законодавством порядку видобування таких корисних копалин загалом не позбавлене логіки, адже їх незаконне видобування, мабуть, порушує цей порядок.

Водночас назвати наведений підхід абсолютно правильним навряд чи можна через те, що «порядок» (у сенсі законодавчо прописаної процедури видобування корисних копалин загальнодержавного значення) шкоди в

результаті вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України, вочевидь, не зазнає і зазнати не може» [109, с.31].

Розвиваючи цю тезу та аналізуючи точки зору, згідно яким безпосереднім об'єктом виступає порядок охорони надр та корисних копалин, господарські відносини, відносини власності, гірничі відносини, охорона та раціональне використання надр, було зроблено висновок, що оскільки в ч. 2 ст. 240 КК України йдеться про незаконне видобування не надр, а корисних копалин загальнодержавного значення, то і вести мову слід про порушення права власності Українського народу не на надра, а на корисні копалини загальнодержавного значення, що знаходяться на території України.

Відповідно до думки О.О. Дудорова: «таке уточнення має істотне значення через те, що:

а) корисні копалини (як буде доведено далі) залягають не лише у надрах, а і на поверхні суші, дні водоймищ тощо;

б) вже видобуті корисні копалини загальнодержавного значення можуть перебувати у будь-якій власності, а не лише у власності Українського народу (щоправда, вчинити щодо них незаконне видобування неможливо).

По-друге, оскільки право власності Українського народу на корисні копалини є виключним і об'єктивно існуючим, то завдати йому шкоду вельми проблематично (адже навіть після незаконного видобування корисні копалини все одно залишаються власністю Українського народу), а отже, об'єктом розглядуваного посягання слід уважати не саме право як таке, а суспільні відносини, що його забезпечують» [109, с. 55].

Затверджений Постановою КМУ Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами від 30.05.2020 № 124 містить: «надра та, відповідно, корисні копалини надаються громадянам і юридичним особам (у тому числі й іноземним) в користування для:

геологічного вивчення надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення;

видобування корисних копалин (промислова розробка родовищ);

будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод;

створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.);

виконання робіт (здійснення діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції; задоволення інших потреб.

Усі зазначені види користування надрами, права та обов'язки користувачів, підстави для виникнення права користування, строки, види робіт, види корисних копалин, які визначені для використання, та інші умови встановлюються спеціальним державним дозволом» [174].

Землевласники і землекористувачі в межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати для своїх господарських і побутових потреб корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розробки до двох метрів, підземні води для власних господарсько-побутових потреб, нецентралізованого та централізованого (крім виробництва фасованої питної води) господарсько-питного водопостачання за умови, що продуктивність водозаборів підземних вод не перевищує 300 кубічних метрів на добу, та використовувати надра для господарських і побутових потреб.

Ст.ст. 57,58 КупАП містять наступне: «адміністративними проступками названі такі діяння: невиконання правил охорони надр і вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, будівель і споруд від шкідливого впливу робіт, пов'язаних із користуванням надрами; знищення або пошкодження спостережних режимних свердловин на підземні води, а також маркшейдерських і геодезичних знаків; вибіркова відробка багатих ділянок

родовищ, яка призводить до необґрунтованих втрат балансових запасів корисних копалин, наднормативні втрати і наднормативне розубожування корисних копалин при видобуванні, псування родовищ корисних копалин та інші порушення вимог раціонального використання їх запасів тощо» [].

Одеська школа права (І.І.Каракаш) відстоює людиноцентристське розуміння суспільних відносин що забезпечують реалізацію права власності на природні ресурси, що формується під впливом процесів звичайної життєдіяльності людини, пов'язується із зовнішніми предметами світу і сприймається як ставлення людей до належних їм речей.

Усвідомлення власності у «людино-речовому» розумінні відбувається через належність речей, предметів чи об'єктів зовнішнього світу певним особам. При цьому складається уявлення про існування між суб'єктами-власниками та об'єктами-речами фактичних зв'язків, що виникають у процесі задоволення людиною своїх матеріальних і духовних потреб за допомогою речей. В результаті речових зв'язків з собі подібними індивід асоціюється з соціумом, «зростається» з соціальними спільнотами – сім'єю, родом, плем'ям, общиною, групою, колективом, громадою тощо.

У цьому сенсі можна говорити про органічну властивість власності, притаманної особистості, людським об'єднанням та суспільству в цілому; – доведено, що в силу об'єктивної неможливості існування людини і суспільства поза умов і засобів природи ані окремий індивід, ані суспільство в цілому не втрачають своїх зв'язків з природним оточенням.

Змінюються лише форми особистісних та міжособистісних відносин, з'являються і формуються відносини соціальних груп і громадських формувань, тобто суспільні відносини щодо використання багатств природи, у тому числі на власницькій основі.

Поєднання ринкових механізмів і державного управління в структурі «змішаної економіки» у даний час ґрунтується на комбінуванні державної та приватної власності на засадах державно-приватного партнерства, тенденції розвитку якого визначені в сучасному українському законодавстві.

Економічний розвиток на основі ринкових відносин вимагає здійснення пошуків і застосування нових філософських концепцій відносин власності, найбільш помітною серед яких є обмінно-обігова теорія власності.

Вона охоплює походження відносин власності та функціонування права власності у їх цивілістичному трактуванні, що набуло поширення на право земельної та іншої природноресурсової власності. Звідси поняття права природноресурсової власності в об'єктивному розумінні, що являє собою сукупність правових норм, які закріплюють і охороняють способи набуття, умови реалізації та порядок припинення правомочностей власності на предмети природи і об'єкти матеріального світу для задоволення потреб окремих осіб, їх об'єднань, громад, держави або усього суспільства. Специфічне притаманним праву власності в цілому та праву власності в суб'єктивному розумінні є не інтерес, а воля і влада, або власницька владна воля, яка незалежна від волі та влади інших осіб. Право власності в суб'єктивному розумінні являє собою систему наданих можливостей суб'єктам права для здійснення володіння, користування і розпорядження належними їм природними об'єктами своєю владою в межах, встановлених законом [10, с. 8-9].

У даному випадку влада обмежує право власності на природні ресурси відповідними соціальними функціями, регулювання яких віднесено до сфери публічного права, та, вочевидь, кримінального.

Згідно з загальним принципом права *nullum crimen, nulla poena sine lege* [175], який протягом XX століття був закріплений конституційно у переважній більшості країн світу [176, с. 32-49], в універсальних [177] та регіональних [178-179] міжнародних актах, розширювальне тлумачення кримінального закону на шкоду особі заборонене [150, §52; 151, §154].

Не витримує критики й інший варіант подій, за яким проводиться сверхспеціалізація складів злочинів, чи, навпаки, регулювання обмежується лише загальними функціями. Це безпосередньо стосується питань криміналізації добування бурштину.

Так, на думку О. Сурилової: «Тільки високотехнологічний видобуток бурштину крупними надрокористувачами може забезпечити економічні, екологічні та соціальні інтереси держави та суспільства в цій сфері. Намагання вирішити проблему шляхом легалізації старательського видобутку бурштину та прийняття ряду нормативних документів, які встановлюють особливий порядок використання надр для цієї мети, в той час, коли існує розгалужене законодавство, що регулює порядок надання надр в користування для геологічного вивчення та видобутку корисних копалин та встановлює вимоги щодо екологічної безпеки надрокористування не сприяють вирішенню проблеми та приречені на провал. Поруч з цим додаткова криміналізація діянь не потрібна» [182, с.123].

Наприкінці 2019 року внесення змін до КК України із введенням спеціальної норми, яка передбачає відповідальність за незаконне видобування бурштину певним чином перетворило ситуацію із кваліфікацією незаконного видобутку корисних копалин.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 240¹ КК України, варто вважати суспільні відносини, що забезпечують власність на бурштин та встановлений порядок раціонального і комплексного використання й охорони корисних копалин загальнодержавного значення – бурштину. Додатковим факультативним об'єктом злочинів, що вивчаються можуть бути життя і здоров'я особи, інші блага.

Переходячи від аналізу об'єкта незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення до характеристики його предмета, хотілося б відзначити, що питання про предмет злочину є одним із найбільш дискусійних у кримінально-правовій доктрині.

Предметом злочину у кримінальному праві традиційно визнається річ матеріального світу, із властивостями якої законодавець пов'язує наявність у діянні особи складу певного злочину, і впливаючи на яку винуватий посягає на об'єкт злочину.

Предмет злочину може бути охарактеризований за допомогою трьох основних ознак:

«фізична – характеризує фізичний стан предмета (його матеріальність, кількість, якість, форму, стан, структуру);

соціальна – відображає значення предмета злочину для людини, показує його місце у системі благ, які підлягають кримінально-правовій охороні (йдеться про безпечність або небезпечність предмета, його функціональне призначення, належність окремій особі тощо);

юридична – характеризує предмет злочину в кримінально-правовому аспекті (форма законодавчого визначення, мета впливу на бажаний для винуватого предмет тощо) [109, с. 79].

У теорії кримінального права існують кілька поглядів щодо визначення предмета злочину [183].

Останні дослідження у цій царині знань дозволили вітчизняним науковцям довести ту обставину, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, яка знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчинюється злочинне діяння [184, с. 59; 185 с. 110-111].

Одним із предметів злочину, передбаченого ст.240 КК України, є корисні копалини загальнодержавного значення.

Перелік корисних копалин загальнодержавного значення встановлюється Кабінетом Міністрів України. Корисні копалини - це природні мінеральні речовини органічного та неорганічного походження, які можуть використовуватися безпосередньо або після їх обробки.

За своїм призначенням вони поділяються на корисні копалини загальнодержавного та місцевого значення. Корисні копалини належать до непоновлюваних природних ресурсів, геологічна швидкість утворення або акумуляції яких є значно меншою, ніж швидкість їх споживання людиною.

Предметом злочину є незагальнопоширені корисні копалини загальнодержавного значення.

Це горючі копалини (газ, нафта, вугілля, торф тощо), метали (чорні, кольорові, рідкісні, благородні, розсіяні, рідкісноземельні), неметали (різноманітна сировина, наприклад, хімічна, абразивна, гірничорудна, для облицювальних матеріалів), води (підземні, поверхневі), інертні гази.

Не визнаються предметом злочину корисні копалини місцевого значення, які розглядаються як загальнопоширені (наприклад, галька, гравій, пісок (крім формувального, скляного, такого, що використовується у фарфорово-фаянсовій, вогнетривкій і цементній промисловості), глина (крім вогнетривкої, тугоплавкої, фарбувальної та деякої іншої), крейда (крім крейди для цементної, хімічної, скляної, гумової промисловості та для одержання глинозему з нефеліну), черепашник, камінь бутовий, сланець (крім горючого і покрівельного).

М.В. Комарницький вважає, що «предметом злочину, передбаченого ст. 240 КК України, є корисні копалини в їх природному стані. Звернення на свого користь або користь інших осіб природних ресурсів, які вилучені з надр завдяки вкладеній праці людини, потрібно розглядати як злочин не проти довілля, а проти власності» [110].

«Корисні копалини належать до непоновлювальних природних ресурсів, геологічна швидкість утворення або акумуляції яких є значно меншою, ніж швидкість їх споживання людиною» [109, с. 88; 187].

Аналіз матеріалів слідчої практики свідчить, що предметом незаконного видобування корисних копалин, передусім, є вугілля, камінь «габро», граніт, пісок формувальний.

Існує й інше бачення трактовки предмету незаконного видобування корисних копалин.

Так, В. Комарницький вважає, що «при первинному аналізі ч. 2 ст. 240 КК України складається враження, що законодавець здійснив опис предмета цього злочину на вельми пристойному рівні, а саме:

1) відніс до предмета злочину найбільш важливі для українського суспільства корисні копалини, суспільна небезпека незаконного видобування яких зазвичай не викликає сумніву;

2) привів описання цих корисних копалин у відповідність до регулятивного законодавства (маємо на увазі те, що зворот «крім загальнопоширених» у ст. 240 КК України було замінено словосполученням «загальнодержавного значення»);

3) урахував ту обставину, що галузеве законодавство диференціює корисні копалини на різні види не на підставі якихось оціночних понять, складних формул, якості сировини, її концентрації тощо, а за допомогою чітких і зрозумілих кожному (навіть не юристу) переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення. Однак при більш ретельному аналізі матерії кримінального та регулятивного законодавства, а також практики застосування ч. 2 ст. 240 КК України на поверхню впливають деякі важливі проблеми» [187, с. 103].

Перша проблема пов'язана із з диференційованим підходом законодавця до юридичної оцінки незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення та незаконного видобування корисних копалин місцевого значення.

Вважається, що кваліфікація правопорушення залежить не від виду корисної копалини, яка незаконно видобувається, не від того, скільки такої сировини було фактично видобуто, яким є розмір шкоди, завданої власнику, яким чином було отримано цю сировину та в якому місці, тощо, а лише від форми власності на неї.

Наразі виходить так: якщо корисні копалини місцевого значення знаходяться у власності Українського народу, то їх можна видобувати («розкрадати») у будь-яких розмірах і будь-яким чином (за такого роду діяння настає адміністративна відповідальність у незначному розмірі), а якщо у приватній власності – то найсуворіший вид юридичної відповідальності у чи не найбільших розмірах.

Можливе настання відповідальності за ч.1 ст.240 при застосуванні складу делікту підвищеної небезпеки, але це достатньо нетипова ситуація у практиці.

Таким чином, маємо констатувати ту невтішну обставину, що, з одного боку, законодавцю так і не вдалося в межах ст. 240 КК України чітко диференціювати юридичну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин залежно від виду мінеральної сировини, яка незаконно вилучається винуватим (у значній частині випадків незаконного видобування корисних копалин місцевого значення особа підлягає кримінальній відповідальності за ст. 240 КК України), а, з іншого, у тих випадках, коли диференційований підхід до юридичної оцінки незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення та незаконного видобування корисних копалин місцевого значення «спрацьовує», утворюється ситуація, яка не лише суперечить законам логіки, здоровому глузду та принципам кримінального права (верховенства права, законності, рівності всіх осіб перед законом і справедливості), а і порушує вихідні положення Основного Закону України щодо однакового захисту всіх форм власності на території України» [110, с.106].

Інші проблеми виникають у зв'язку із відсутністю вказівки в законі на обсяг та вартість криміналізації предмету незаконного видобування корисних копалин, оскільки діюча редакція ч.2 ст. 240 КК України виходить із невизначеності вартісного та обсягового порогу.

Як відмічають М.В. Комарницький та В.М. Комарницький: «Це означає, що формально під ознаки складу злочину, описаного в ч. 2 ст. 240 КК України, підпадає і видобування 100 грамів кам'яного вугілля, що знаходиться на глибині 1 метру (наприклад, при підготовці траншеї для фундаменту), і виколупування красивого шматочку кварциту вагою 10 грамів (для того, щоб комусь подарувати), і вилучення зі скелі «на пам'ять про подорож у Карпати» невеличкого шматочку пісковика, тощо» [110, с. 107].

Отже робиться висновок, що ступінь суспільної небезпеки незаконного видобування корисних копалин повинна бути залежною не від виду мінеральної сировини, що незаконно вилучається винуватим, не від того, до якого з переліків КМУ віднесе ту чи іншу корисну копалину, а від вартості незаконно видобутого та, як наслідок, розміру завданої майнової шкоди.

Звідси кримінальний закон повинен передбачати кримінальну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин як загальнодержавного, так і місцевого значення.

Повинні також бути встановлені більш адекватні показники вартості усіх предметів усіх категорій злочинів проти власності (в тому числі й незаконного видобування корисних копалин). та узгодженої із різною вартістю незаконно видобутих корисних копалин системою кваліфікуючих ознак [187].

В іншу разі ми зустрічаємося із фактами надмірної криміналізації.

Як слушно зазначила Н. Савінова: «Вітчизняне законодавство, повністю змінивши ідеологію, підходи до врегулювання права власності, правового забезпечення підприємництва та інвестицій, у багатьох випадках приймалося ситуативно, заповнюючи дефіцит правового регулювання суспільних відносин, які гостро потребували на регламентацію зараз, сьогодні, а нерідко – вчора. Питання гармонізації, уніфікації і адаптації нових актів законодавства нерідко лишалися «поза кадром», а з часом або ліквідувалися, або так і лишалися нерегульованими. Крім того, прийняття необхідних з точки зору нормотворця актів законодавства лишало поза увагою парламенту і суспільства низку на перший погляд менш значних питань. Водночас, коли потреба у правовому регулюванні останніх виходила на передній план, правовий вакуум щодо їхньої регламентації оперативне заповнювався, буквально «залатувався», створюючи у системі законодавства новоутворення, які не відповідали повною мірою побудованій раніше системі» [188, с.213].

У зазначеному сенсі слід погодитись з О.О. Дудоровим, стверджувавшим, що «корисні копалини загальнодержавного значення – це природні мінеральні утворення органічного та неорганічного походження, що знаходяться у надрах, на поверхні землі, у джерелах вод і газів, на дні водоймищ, а також техногенні мінеральні утворення в місцях видалення відходів виробництва та втрат продуктів переробки мінеральної сировини, які за кількістю, якістю та умовами залягання є придатними для промислового використання, та включені до відповідного переліку» [109, с. 97].

Видобування корисних копалин передбачає дії, які полягають у вилученні з родовищ корисних копалин будь-яким способом.

Діяння завжди має конкретний характер. Воно становить собою конкретний акт поведінки людини, який відбувається в певній обстановці, місці й часі і завжди втілюється в конкретній дії чи бездіяльності.

Конкретність дії при вчиненні незаконного видобування корисних копалин обумовлена також конкретним предметом посягання, тобто тією конкретною річчю, якою прагне заволодіти винна особа, бо це прямо визначає кваліфікацію діяння за тією чи іншою статтею [189].

Найбільш характерними порушеннями правил охорони та використання надр, які передбачають настання кримінальної відповідальності, можна вважати:

- самовільне користування надрами;
- самовільне видобування запасів корисних копалин загальнодержавного значення і наявних у них компонентів;
- самовільне використання надр без дозволу при будівництві, розміщенні, експлуатації гірничодобувних підприємств;
- розробку надр за межами гірничого відводу, наданого користувачу;
- здійснення таких видів користування надрами, які не вказані в дозволі;
- видобування корисних копалин понад установлений у дозволі об'єм;

- необґрунтовану та самовільну забудову площ залягання корисних копалин;
- забруднення надр при підземному зберіганні нафти, газу та інших речовин і матеріалів, тощо.

У монографії О.О. Дудорова, М.В. Комарницького, Д.О. Калмикова цікавою виступає теза: «У ч. 2 ст. 240 КК України йдеться не взагалі про корисні копалини загальнодержавного значення, а про їх видобування, що наводить на думку про те, що в цьому разі мається на увазі вилучення корисних копалин лише з місць їх природного знаходження (залягання). Техногенні ж мінеральні утворення в місцях видалення відходів виробництва та втрат продуктів переробки мінеральної сировини знаходяться, треба так розуміти, в антропогенних місцях нагромадження корисних копалин. Не дивлячись на це, вважаємо, що вилучення корисних копалин із місць видалення відходів виробництва і втрат продуктів переробки мінеральної сировини слід кваліфікувати не за кримінально-правовими нормами, що описують «класичні» злочини про власності (крадіжка, грабіж, розбій тощо), а все ж за відповідними частинами ст. 240 КК України. Протилежний підхід, як видається, означав би обмежувальне тлумачення положень як кримінального, так і регулятивного законодавства» [109, с. 97-98].

Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення - це здійснення їх видобування без відповідного дозволу (без акту про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі). Злочин буде мати місце і в тому разі, коли дозвіл є підробленим або простроченим.

Так, Служба безпеки України блокувала на Хмельниччині протиправну діяльність комерційної структури, яка здійснювала незаконну розробку надр державного значення.

Під час ініційованої СБУ перевірки задокументовано, що підприємство працювало без передбаченого законом спеціального дозволу на користування

надрами, а також акту про надання гірничого відводу для розробки родовища. Ділки здійснювали незаконний видобуток корисних копалин на самовільно зайнятій земельній ділянці державної форми власності площею 4,3 гектара. За попередньою оцінкою фахівців, з родовища протиправно вивезено понад 8,5 тисячі тон корисних копалин орієнтовною вартістю 5 мільйонів гривень [190; 191].

Предметом злочину, передбаченого ст.240-1 КК України є бурштин. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення», бурштин є видом неметалічних корисних копалин загальнодержавного значення, а саме – ювелірною сировиною (дорогоцінним камінням) [192].

Обов'язковою ознакою злочину є непідтвердження відповідними документами законності походження бурштину чи інших корисних копалин.

Незаконність вказаних дій, яка є обов'язковою умовою визнання проаналізованих дій кримінально караними, означає, що видобування бурштину здійснюється без належним чином оформленого дозволу (акту про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі, видобування за межами відведеної ділянки надр або з використанням не дозволених для даного родовища методів і засобів видобування бурштину).

Дії будуть злочинними і в тому разі, коли дозвіл є підробленим, отриманим в результаті подання уповноваженому органу завідомо неправильних відомостей або простроченим [95].

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне підтримати точку зору, згідно якій, під «незаконністю» видобування корисних копалин загальнодержавного значення у ч. 2 ст. 240 та ст.240-1 КК України слід розуміти те, що особа, котра видобуває корисні копалини загальнодержавного значення або бурштин, не має законного права на їх вилучення, або хоч таке право і має, набула його незаконно [109, с. 183].

Результати проведеного О.С. Книженко дослідження дозволяють виокремити наступні способи незаконного видобування корисних копалин:

- незаконне видобування корисних копалин відкритим способом;
- незаконне видобування корисних копалин підземним способом.

Аналіз матеріалів судово-слідчої практики свідчить, що у 58 % випадках мало місце видобування корисних копалин підземним способом, а у 42 % незаконне видобування вчинялося відкритим способом.

Відкритий спосіб незаконного видобування корисних копалин полягає у вилученні їх із верхніх пластів залягання - кар'єри, копальні. За оснащеністю спосіб вчиненні вказаних злочинів може бути простим і складним.

Простий спосіб має місце, коли злочинці вилучають корисні копалини з родовищ за допомогою знарядь праці: кирки, лопати, компресора тощо.

Складний спосіб видобування корисних копалин полягає у вилученні їх із родовищ за допомогою складних механізмів: технологічних установок (бурове устаткування тощо), спеціальної техніки (екскаваторів, бульдозерів тощо).

Слід відзначити, що в деяких випадках спосіб незаконного видобування корисних копалин не відрізняється від способів видобування корисних копалин на законних підставах.

Відмінність полягає лише в тому, що вилучення корисних копалин відбувається без належним чином оформленого дозволу - акту про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі.

Підземний спосіб незаконного видобування корисних копалин полягає у вилученні їх з родовищ шляхом викачування, побудови шахт, рудників тощо.

Спосіб незаконного корисливого вилучення корисних копалин є основним структурним елементом криміналістичної характеристики досліджуваних злочинів, який взаємопов'язаний з обстановкою вчинення злочину та іншими елементами [102].

Якщо ж, наприклад, розглянути характеристики незаконного добування вугілля у так званих «копанках», що було масовим явищем на території

Донецької та Луганської областей, ми побачимо, що типова обстановка незаконного видобування вугілля характеризується як система певних взаємопов'язаних об'єктів впливу посягання, що формують середовище слідоутворення.

Як слушно зазначає С.О. Книженко: «специфіка обстановки досліджуваного різновиду злочинів визначається такими факторами:

виробничі фактори, які за функціональною ознакою складаються з виробничих елементів (відомостей стосовно особливостей розташування родовищ вугілля та здійснення діяльності з його видобування) та охоронних елементів(відомостей, пов'язаних зі станом контролю та наглядом за дотриманням правил використання корисних копалин, особливостей здійснення такої діяльності);

соціальні фактори, які пов'язані з умовами життя людей та причинами організації копанок;

просторово-часові фактори, які характеризують місце вчинення злочину і пов'язані з ним місця; природно-кліматичні фактори, які впливають на спосіб і механізм вчинення даного різновиду злочину» [102, с. 193].

Предмет незаконного видобування корисних копалин взаємопов'язаний зі способом та обстановкою вчинення злочину.

До характерних властивостей корисних копалин, що впливають на вибір злочинцем способу його видобування, відносять вид, форму залягання, кут його падіння, потужність та будову.

Наприклад, типові способи вчинення незаконного видобування вугілля є повноструктурними та охоплюють увесь комплекс дій злочинців з підготовки, вчинення та приховування слідів злочинного діяння, котрі об'єднані єдиним злочинним задумом. Ці способи слід класифікувати за наступними підставами:

- залежно від способу виймання пластів вугілля з надр – відкрита (поверхнева) та підземна (шахтна) розробка пластів вугілля);

- за ступенем розробки пластів вугілля – поновлені розробки закритих або законсервованих шахт та раніше не розроблювальні родовища;
- за оснащеністю вчинення незаконного видобування вугілля – простий спосіб (ручна розробка) та складний спосіб (технічна розробка).

Типові діяння залежать від способу вчинення даного різновиду злочинів. Наслідки вчинення злочинів із незаконного видобування вугілля поділяються на основні (зменшення родовищ корисних копалин (вугілля) шляхом його видобування із порушенням нормативних вимог) та додаткові (загибель, захворювання людей, інші тяжкі наслідки чи небезпека їх настання) [102].

Злочини у ч.2 ст. 240 та ч. 1 ст. 240-1 КК України мають формальний склад і є закінченими з моменту вчинення будь-якого вищевказаного діяння.

Так, вироком Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 19 червня 2019 року, справа № 352/1289/16-к Особу було засуджено за ч.2 ст.240 КК України з метою незаконного видобування піщано-гравійної суміші вступив у злочинну змову із невстановленою слідством особою, які в подальшому не будучи зареєстрованими, як суб`єкти підприємницької діяльності та не маючи будь-якого передбаченого законодавством дозволу, здійснили незаконне видобування піщано-гравійної суміші (гравію), яка відповідно до Постанови КМУ від 12.12.1994 р. (із змінами від 28.12.2011 р. за №1370) належить до корисних копалин загальнодержавного значення [194].

Поруч з цим висока бланкетність ч.2.ст. 240 КК ст.240-1 КК України не дає можливості широкого використання задля вадам юридичної визначеності.

Існують протиріччя між характеристиками незаконного добування корисних копалин як кримінального правопорушення та адміністративного вчинку [101; 195].

Законодавча техніка, яку використали при формуванні ч.2 ст 240 відрізняється від характеристик діянь, передбачених ч.1 ст.240-1 КК України.[196; 197]

При чому, хоча ці норми практично тотожні за предметом, їх змістовні характеристики різняться, що, безумовно, не йде на кшталт юридичній визначеності об'єктивної сторони складу злочинів, що вивчаються.

Так, вироком Сарненського районного суду Рівненської області Н. було засуджено за ч.2 ст. 240 КК України до обмеження волі за те, що в період з 10 години до 17 години 16 березня 2010 року, неподалік автобази ДП «Бурштин України» біля смт. Клесів Сарненського району Рівненської області, з метою добування корисних копалин загальнодержавного значення, в порушення встановленого законом порядку, без отримання спеціального дозволу на користування надрами, без акту, що засвідчує гірничий відвід, без оформлення в установленому порядку документів, що посвідчують право на земельну ділянку, в порушення ст. 19 Кодексу України про надра, умисно, за допомогою штикової лопати, видобув 49,13 г. дорогоцінного каміння бурштину-сирцю вартістю 6,58 грн.

Підсудний вину в інкримінованому йому злочині визнав повністю та щиро розкався. В судовому засіданні пояснив, що він з 10 години до 17 години 16 березня 2010 року, неподалік автобази ДП «Бурштин України» біля смт. Клесів Сарненського району Рівненської області, з метою добування корисних копалин загальнодержавного значення, без отримання спеціального дозволу на користування надрами, без акту, що засвідчує гірничий відвід, без оформлення в установленому порядку документів, що посвідчують право на земельну ділянку, за допомогою штикової лопати, видобув 49,13 г. дорогоцінного каміння бурштину-сирцю.

Бурштин-сирець добував у зв'язку з важким матеріальним становищем. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 року № 827 «Про затвердження переліку корисних копалин загальнодержавного та

місцевого значення», бурштин є корисною копалиною загальнодержавного значення.

Закон України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» передбачає, що видобуток дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, провадиться суб'єктами господарювання на підставі ліцензій, одержаних у порядку, встановленому законодавством [197]. Отже на той період часу суд правильно застосував відповідну норму [198].

Юридичну визначеність необхідно розуміти через такі її складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (законні очікування).

Таким чином, юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути до чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа відповідно до конкретних обставин має орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних правових наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права.

Законні очікування є одним із проявів справедливості у праві й передбачають юридичну визначеність правового регулювання щодо суб'єктів права. В аспекті статті 7 Європейської конвенції з прав людини та Конституції України юридична визначеність означає несуперечливість такого регулювання та недопустимість його зміни з порушенням засадничих принципів права.

У контексті верховенства права юридична визначеність спрямована на забезпечення чіткості змісту норм права та його розуміння пересічними громадянами.

Законні очікування – невід’ємна частина юридичної визначеності – виникають унаслідок законодавчої діяльності парламенту і полягають у тому, що якщо особа очікує досягнення певного результату, діючи відповідно до норм права, то має бути гарантований захист цих очікувань [199].

У справі «Кантоні проти Франції» (Cantoni v. France), заява № 17862/91, від 11.11.1996 р. § 29 Європейський суд з прав людини встановив, що стаття 7 Конвенції втілює, зокрема, принцип, згідно з яким лише законом встановлюється злочин і визначається покарання та принцип, відповідно до якого закон не повинен тлумачитися широко, на шкоду обвинуваченому, наприклад, за аналогією. З цього випливає, що правопорушення має бути чітко визначене законом.

Ця вимога виконується, коли особа може дізнатися з формулювання відповідного положення, і за необхідності, судового тлумачення, які дії чи бездіяльність тягнуть за собою притягнення до кримінальної відповідальності [200].

В іншому рішенні ЄСПЛ прямо вказує: «Закон має бути доступним для зацікавлених осіб та сформульованим з достатньою точністю для того, щоб надати їм можливість регулювати свою поведінку аби бути здатними - за потреби, за відповідної консультації - передбачати тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, які може потягнути за собою його дія» [201].

Сутнісну основу принципу правової визначеності – складника верховенства права, його обов’язкової умови й кінцевого результату [202;203] – становить ідея, за якою закон повинен бути зрозумілим настільки, аби забезпечити осіб, які підпадають під його дію, засобами регулювання власної поведінки та захисту від свавільного використання публічної влади.[204; 205, с. 108]

Враховуючи наведені вище міркування, переконані, що законодавчо запроваджений підхід щодо відокремлення окремої норми, яка передбачає

відповідальність за видобування бурштину не в повному обсязі узгоджується з принципом правової визначеності, але відповідає політичній доцільності.

Поруч з цим, говорячи стосовно характеристик об'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого ч.2.ст.240 КК України у вигляді незаконного видобування корисних копалин, слід зазначити, що текст норми потребує відповідного розвитку. Саме цим, та поширеністю незаконного добування бурштину, можливо, була обумовлена поширена редакція диспозиції основного складу злочину, передбаченого ст.240-1 КК України [206].

Діючим законодавством у ч.1 ст.240-1 КК України встановлено: «незаконне видобування бурштину, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами, -

караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк» [37].

З точки зору адекватності законодавчої техніки ця заборона, як ми вже казали, не має ніякого сенсу.

По-перше, порушено правила юридичної визначеності, оскільки є колізія між корисними копалинами як предметом злочину, передбаченого ст.240 КК України та бурштином, передбаченим, як предмет у ст.240-1 КК України.

По-друге, судова практика активно використовувала ст.240 КК України у випадках його незаконного видобування.

По-третє, система санкцій також не відповідає сталим правилам законотворчості.

Зазначимо, що за останній рік суди більш різноманітно застосовують діючу норму.

Так, вироком Маневицького районного суду Волинської області Обвинувачений ОСОБА_1 9 березня 2020 року приблизно о 13 годині, перебуваючи в с. Лобна Любешівського району, на одній із вулиць

вказаного населеного пункту виявив чотири камені бурштину, які підняв та заховав до кишені куртки, тим самим їх придбавши, після чого переніс до тимчасового місця проживання в с. Лобна Любешівського району, де зберігав не маючи на те відповідного дозволу.

11 березня 2020 року ОСОБА_1, будучи пасажиром автомобіля марки «Volkswagen- PASSAT», р.н.з. НОМЕР_1, знайдене каміння бурштину незаконно перевозив при собі до місця проживання в с. Городок Рівненської області, однак, приблизно о 22 годині на стаціонарному посту смт. Маневичі Волинської області авто було зупинено працівниками поліції, де, під час проведення огляду місця події, у ОСОБА_1 було вилучено чотири камені необробленого бурштину, які, згідно висновку гемологічної експертизи № 27 від 24 березня 2020 року, є бурштином в стані сировини, що належить до дорогоцінного каміння органогенного утворення, природного походження, масою 88, 36 г (0,08836 кг), вартістю 2750, 50 гривень (дві тисячі сімсот п'ятдесят гривень 50 копійок).

Обвинувачений ОСОБА_1 в судовому засіданні свою винуватість у інкримінованому визнав повністю, підтвердивши обставини, зазначені в обвинувальному акті. У вчиненому щиро розкався та просив суворо не карати.

Згідно висновку експерта № 27 від 24 березня 2020 року надані на дослідження об'єкти є бурштином в стані сировини. Наданий на дослідження бурштин належить до дорогоцінного каміння органогенного утворення та належить до каміння природного походження. Маса досліджуваного бурштину на момент проведення дослідження становить 88, 36 г (0, 08836 кг). Ринкова вартість наданого на дослідження бурштину станом на 22 березня 2020 року становить 2750 гривень 50 копійок без ПДВ (а.п. 43 47).

Аналізуючи зібрані у справі докази у їх сукупності, суд дійшов висновку, що своїми умисними протиправними діями, які виразились у незаконному придбанні, зберіганні та перевезенні бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами, ОСОБА_1

вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч.1 ст. 240 1 КК України [207].

Поруч з цим, у відповідній нормі є й позитивні моменти: використання диверсифікації ознак об'єктивної сторони основного складу злочину на кшталт ст.88 КПуАП (поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення). З нашої точки зору, саме використовуючи визначення поведження та його складових треба формулювати загальну норму.

Є, відповідно, два шляхи.

Перший. Залишити суто бланкетне формулювання ч.2 ст.240 КК України.

Другий, - враховуючи тенденції розвитку норми, та можливості формулювання єдиного складу кримінального правопорушення піти шляхом виокремлення окремих дій, пов'язаних із незаконним поведженням із корисними копалинами та міжнародних рекомендацій з приводу криміналізації незаконного обігу та поведження з корисними копалинами .

Таким чином об'єктивна сторона основних складів вказаних злочинів може включати діяння у формі:

- видобування. Відомо, що «видобувати» означає «виймати, витягати, діставати що-небудь звідкись; вибирати з надр землі».

Фахівцями зазначається, що видобування (добування) корисних копалин – це дія, процес добування корисних копалин з надр, у результаті їхньої розробки: твердих – підземним та відкритим способами; рідких та газоподібних – фонтануванням і відкачуванням зі свердловин; розсолу та розчинів – випаровуванням або іншими методами . Згідно з діючим законодавством [208], видобування характеризується як технологічний процес вилучення з покладу нафти, природного газу та газового конденсату, їх підйому на денну поверхню та подавання до установок підготовки до транспортування. Тобто видобування бурштину чи інших це технологічний процес вилучення з породи, підйому його на поверхню та підготовка до транспортування. Отже,

«видобування» – це вилучення предметів злочину усіма можливими способами із природного середовища;

- збуту, який полягає в умисній передачі предмету злочину іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу. Тобто збутом, розуміється функція зловмисника із продажу його незаконно добутого предмету злочину, яка включає логістику, взаємини із зовнішньою збутовою мережею й налагодження відносин з покупцями; це все операції до моменту передачі товару, відносно обігу якого існує відповідна заборона, покупцеві. Має місце операція переходу права власності на об'єкт відносно поводження з яким існує відповідна заборона.

- придбання – вчинення умисних дій, пов'язані з їх набуттям (за винятком викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) всупереч передбаченому законом порядку – в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунок, на відшкодування боргу;

- зберігання – це навмисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії предметом злочину, що знаходиться не при особі, а в обраному винною особою місці. Зберігання, це певний вид господарської діяльності, спрямований на забезпечення фізичної, біологічної, хімічної схоронності предметів злочину, на недопущення негативного впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на них;

- передачі – надання корисних копалин як предмету аналізованого злочину іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання без передбаченого законом дозволу. Передача, - цілеспрямований перехід предмета злочину до іншої особи;

- пересилання, - процес трансмісії предмета злочину із одного місця до іншого. Тобто пересилання – це незаконне переміщення предмету злочину

(бурштину) у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або в інший спосіб з одного місця в інше в межах території України.

При цьому злочин вважається закінченим з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа, бандеролі з цими засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні.

Якщо злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винної особи (наприклад, у зв'язку із затриманням під час оформлення квитанції на відправлення посилки, бандеролі чи вантажного контейнера або при їх огляді в момент здачі для пересилання), дії належить кваліфікувати як замах на вчинення цього злочину;

- перевезення полягає у навмисному переміщенні предмету злочину (бурштину) будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством. Від перевезення корисної копалини слід відрізняти її перенесення з одного місця в інше, під час якого транспорт не використовується. Такі дії мають розглядатись як зберігання зазначеного предмету;

- переробки – тобто використання одного матеріалу, в результаті чого створюється нова річ. Переробка, - поводження з предметом злочину для його подальшого використання. Переробка корисних копалин — це сукупність процесів первинної обробки мінеральної сировини, що мають на меті відділення всіх цінних мінералів від порожньої породи, а також взаємне розділення цінних мінералів. У результаті збагачення корисна копалина розділяється на кілька продуктів: концентрат (один або декілька) та відходи. Крім того, у процесі збагачення можуть бути отримані проміжні продукти [209].

Приймаючи до уваги те, що утилізація відходів від незаконного використання корисних копалин також може бути оцінена як соціально-шкідливе діяння, пропонується також включити цю ознаку до майбутньої

норми de lege ferenda поруч із знешкодженням, видаленням або захороненням корисних копалин.

При чому під утилізацією має бути визначеним доцільне використання корисних копалин або залишків процесу добування для отримання корисної продукції [210; 211].

Відповідно, - знешкодження зменшення чи усунення небезпечності видобутих корисних копалин, чи їх відходів шляхом механічного, фізико-хімічного чи біологічного оброблення; видалення здійснення операцій з корисливими копалинами, що не призводять до їх утилізації; захоронення - остаточне розміщення корисних копалин та/або відходів їх добування при їх видаленні у спеціально відведених місцях чи на об'єктах таким чином, щоб довгостроковий шкідливий вплив відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини не перевищував установлених нормативів [212].

Таким чином незаконне поводження з корисними копалинами може бути визначене з точки зору об'єктивної сторони складів злочинів, що розглядаються, як незаконне видобування корисних копалин, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, оброблення, утилізація, знешкодження, видалення або захоронення корисних копалин загальнодержавного значення, законність походження яких не підтверджується відповідними документами.

2.2. Суб'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених ч.2 ст. 240, та ст.240-¹ КК України

Суб'єктивні ознаки складу злочину в українській правовій доктрині визначаються через поняття суб'єкта злочину та суб'єктивної сторони складу злочину.

Суб'єктивна сторона складу злочину являє собою психологічний зміст злочину, нерозривно пов'язана з іншими елементами складу злочину та охоплює всю психічну діяльність суб'єкта під час вчинення злочину.

У юридичній літературі існує багато наукових визначень поняття суб'єктивної сторони.

Зокрема, представники Національного юридичного університету України ім. Ярослава Мудрого визначають суб'єктивну сторону складу злочину як внутрішню, тобто психічну діяльність особи, що відображує ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, яке нею вчиняється, і до його наслідків [86].

Отже, суб'єктивна сторона злочину відображає процеси, які відбуваються у свідомості особи у зв'язку з вчиненням нею злочину і свідчать про спрямування її волі та про її ставлення до суспільно небезпечного діяння та його наслідків [213].

Встановлення суб'єктивної сторони є завершальним етапом процесу констатації складу злочину. Повне і всебічне встановлення ознак, що характеризують суб'єктивну сторону складу злочину, є необхідною умовою правильної кваліфікації злочину, визначає ступінь суспільної небезпеки діяння і особи, яка його вчинила, впливає на застосування покарання [214-215].

Одним із обов'язкових елементів складу злочину, без якого не може настати кримінальна відповідальність, є суб'єкт злочину.

Його умовно можна вважати основним елементом складу злочину – саме суб'єкт вчинює винні, протиправні, суспільно небезпечні діяння, що посягають на об'єкт злочину.

Тому питання про суб'єкт злочину за своєю сутністю є питанням про особу, яка вчинила злочин і підлягає кримінальній відповідальності.

Неможливо розглядати право окремо від людини, адже сутність права нерозривно пов'язана з фундаментальними засадами людського життя та співжиття [216].

У зазначеному аспекті слід погодитися з позицією Д.Г.Манько та Т. О. Подковенко, які обґрунтовують, що «...буття людини в світі права – ось що виступає надійним показником цивілізованості будь-якої правової системи. Обґрунтувати якісно нову парадигму правової науки під силу тільки такій методології, яка з одного боку не протистоїть ідеям та принципам суспільного життя, що перевірені тисячолітнім досвідом поколінь, а з іншого боку – прагне формувати нові пізнавальні інструменти та теоретичні дослідження... Прийшов час інтенсивної гуманізації нашої правової системи. Теоретично це досягається тим, що у предметне поле юридичної науки інтегрується людина як особистість, а право розглядається не просто як механічний регулятор суспільних відносин, що виконує свою інструментальну функцію управління суспільством через чітко встановлені дозволи та заборони, а як важливий феномен правової реальності, що виконує людинотворчу функцію» [217, с. 34].

Вчення про суб'єкт злочину у вітчизняній кримінально-правовій доктрині розроблено достатньо глибоко та системно, через що немає сенсу зайвий раз зупинятись на загальній характеристиці його ознак [218].

Відповідно до ч.1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність.

У цьому визначенні закріплено принцип особистої та винної відповідальності тільки фізичних осіб. Проект нового КК України певним чином поширює визначення суб'єкту злочину, пропонуючи, що: «Суб'єктом злочину (загальний суб'єкт злочину) є осудна фізична особа – людина, яка безпосередньо або шляхом використання інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності, вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність за його вчинення» [219].

Переходячи до безпосереднього аналізу ознак суб'єктів злочину, передбаченого ч. 2 ст.240 та ч. 1 ст. 240-1 КК України, зазначимо, що ним,

згідно діючому законодавству, може бути лише фізична осудна особа – людина, яка досягла віку притягнення до кримінальної відповідальності. Такий висновок впливає безпосередньо зі змісту КК України, в якому визначено, що кримінальній відповідальності підлягають лише громадяни України, іноземці або особи без громадянства.

Стосовно злочинів проти довкілля закон про кримінальну відповідальність не передбачає зниження віку кримінальної відповідальності. Відповідно, кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти довкілля, за загальним правилом, може бути реалізована з досягненням особою шістнадцятирічного віку [220].

Така базова ознака суб'єкта будь якого злочину дозволяє стверджувати, що на сьогодні виключається можливість кримінальної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин, збут, придбання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину з боку неживих предметів, тварин, а також юридичних осіб (організацій).

Суб'єктом можуть бути особи як пов'язані, так і не пов'язані за родом своїх професійних занять з видобуванням бурштину (окремі громадяни, приватні підприємці, рядові працівники гірничодобувних та інших підприємств) [95, с. 129-130].

Аналіз судової практики дав змогу зробити висновки про те, що оцінка особи судом характеризується надмірно вузьким розумінням системи вимог щодо врахування особи винного при призначенні покарання. Суди, обираючи міру покарання, здебільшого не беруть до уваги умови життя, праці, матеріальний стан, стан здоров'я винного, взаємини з оточуючими людьми, мотивація злочинної поведінки, роль винного у вчиненні злочину й інші обставини. Недостатня оцінка психологічних особливостей, що притаманні конкретній особі, негативно позначається на процесі індивідуалізації покарання.

Обставини, що характеризують особу винного, можна поділити на ті, що мають значення:

1) для обрання виду покарання відповідно до існуючих законодавчих обмеженнями (стать, вік, працездатність тощо);

2) для визначення терміну або розміру обраного виду покарання (характеристика тощо) .

З позицій необхідності врахування особи винного при призначенні покарання можна виділити комплекси ознак, що характеризують таку особу:

а) ті, які впливають на оцінку характеру і ступеня суспільної небезпеки, виходячи з суб'єктивної сторони діяння (форма вини як продукт розумово-вольової діяльності особи, мотивація як її процес і результат тощо.);

б) ті, які характеризують основні соціальні цінності особи, ступінь узгодженості властивостей особи, що виявилися в діянні, з основною орієнтальною позицією особи (поведінкова характеристика за тривалий період часу у сфері провідної діяльності, дозвілля, реалізації основних соціальних ролей тощо);

в) ті, що відносяться до початкових демографічних характеристик, що впливають на соціальний статус і тенденції розвитку особи (зокрема стосовно неповнолітніх характеристика сімейно-побутового середовища, що може істотно скоректувати висновок про межі відповідальності підлітка за власну поведінку);

г) що відносяться до особливостей психології, зокрема ступеня деформації загальновікових особливостей, що також може впливати на ступінь і характер відповідальності (затримка інтелектуального розвитку, розвитку волі і т.д.);

д) фізичних характеристик, що відносяться до спотворень, і екстремальним ситуаціям в умовах життя і виховання, які, навіть не впливаючи на характер і ступінь відповідальності, проте релевантні для вибору міри кримінально-правової дії.

Вважається що урахування ознак суб'єкта як процес повинна бути зорієнтованою на підвищення ефективності профілактичної функції кримінального закону.

За даними Т. В. Корнякової, «Найбільша кримінальна активність сільських жителів спрямована на вчинення таких екологічних злочинів:

- незаконне видобування корисних копалин (72,8 %);
- незаконне полювання та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (76,4 %);
- забруднення або псування земель і безгосподарське використання земель (78,7 %);
- незаконна порубка лісу (89,6 %)» [221, с. 220].

Так, 24 жовтня 2020 року в період часу з 09 год. 30 хв. по 12 год. 00 хв., ОСОБА_1 в урочищі «Юкмань», що поблизу смт. Володимирець Рівненської області на землі, яка відносяться до категорії «землі лісового господарства», поза межами населеного пункту, на території Володимирецької селищної ради Рівненської області, порушуючи вимоги ст. 19 Кодексу України про надра, самовільно, без отримання спеціального дозволу (ліцензії) на користування надрами, без акту, що засвідчує гірничий відвід, без оформлення в установленому порядку документів, що посвідчують право на земельну ділянку, за допомогою мотопомпи заводського виробництва марки «Дніпро-М», обладнаної двигуном внутрішнього згорання і призначеної для подачі води під тиском та обладнання до неї, шляхом гідророзмиву ґрунту, незаконно здійснював видобування каміння бурштину-сирцю, який відповідно до Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.1997 року та постанови Кабінету Міністрів України № 827 від 12.12.1994 року «Про затвердження переліку корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення», відноситься до корисних копалин загальнодержавного значення і є дорогоцінним камінням органогенного утворення.

Так, ОСОБА_1, незаконно видобував каміння бурштину, після чого о 12 год. 00 хв. 24 жовтня 2020 року на місці незаконного видобутку бурштину його було виявлено працівниками правоохоронних органів та злочинна

діяльність була припинена. Таким чином своїми умисними діями, які виразились у незаконному добуванні корисних копалин ОСОБА_1 вчинив кримінальне правопорушення передбачене ч.1 ст.240-1 КК України [221].

Поруч з цим з 2019 року судова практика по даній нормі практично не сформульована.

Справи є високолатентними. До суду з постановою обвинувального вироку дійшло лише декілька десятків справ.

До того ж вони загалом стосуються злочинів, які вчинено індивідуальними суб'єктами. Вочевидь, розповсюдженість незаконного добування корисних копалин на території Волинської та Рівненської області дозволяє казати про масовий характер цих діянь, пов'язаний із груповим вчиненням злочинів, що вивчаються.

Проведене С.О. Книженко дослідження засвідчує, що незаконне видобування корисних копалин вчинюється, як правило, злочинною групою - 67 %. Проте за останні роки, аналіз вибіркового матеріалів слідчої та судової практики свідчить, що кожне шосте незаконне видобування корисних копалин було вчинене у складі злочинної групи. Водночас збільшується кількість злочинів, що вчиняються організованою групою. Злочинці у групах (організованих групах) нерідко мали корумповані зв'язки з органами виконавчої влади, природоохоронними та правоохоронними органами [102, 64].

Так, Сарненський районний суд Рівненської області встановив ОСОБА_1, діючи в порушення вимог Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» № 2806-ІУ від 6 вересня 2005 року, маючи на меті систематичне отримання незаконних доходів на постійній основі шляхом незаконного збуту бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами, організував та очолив злочинну групу, до складу якої залучив як виконавців ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4.

З метою незаконного придбання, зберігання та збуту бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами, не встановленим досудовим розслідуванням особам, у період часу з лютого 2020 року по 1 травня 2020 року, організована злочинна група, діючи умисно, з корисливих мотивів, використовувала нежитлову будівлю - приміщення гаража, що розташована на території домогосподарства ОСОБА_2, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_5, а також, підсобне приміщення на території домогосподарства ОСОБА_4, що за адресою: АДРЕСА_3, у якому здійснювалося незаконне зберігання та на спеціально пристосованих електричних станках незаконна переробка бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами, у ювелірні вироби та прикраси з метою збуту, невстановленим досудовим розслідуванням особам. В порушення вимог Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» № 2806-ІУ від 6 вересня 2005 року, ОСОБА_1, діючи в складі створеної та очоленої ним організованої групи, до складу якої увійшли ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4, з метою отримання незаконного прибутку, здійснив діяльність, пов'язану з організацією незаконного придбання, зберігання, переробки та збуту бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами вчинені у значних розмірах.

Органом досудового розслідування такі дії кваліфіковано за ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 240-1 КК України, як незаконний збут, придбання, зберігання, переробка бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами вчинені у значних розмірах організованою групою, тобто в готуванні якого та вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [223].

Доволі часто вказані кримінальні правопорушення вчинюються під прикриттям діяльності юридичних осіб.

Н.О. Максименцева зазначає, що «суб'єктами гірничих відносин є юридичні та фізичні особи України, іноземні юридичні та фізичні особи, особи без громадянства, які здійснюють геологічне вивчення родовищ корисних копалин, проектування, будівництво (реконструкцію), експлуатацію, ліквідацію аварій та ліквідацію або консервацію підприємств з видобутку та переробки корисних копалин, а також проводять гірничі роботи. Підприємства гірничодобувної промисловості можуть перебувати у різних формах власності, якщо інше не передбачено законами України. Перелік гірничих підприємств, що перебувають у державній власності та не підлягають приватизації, затверджується Верховною Радою України та адмініструється відповідним органом державного управління» [224].

У значній кількості випадків незаконне видобування корисних копалин ведеться саме під егідою чи прикриттям юридичних осіб. Отже у нашому випадку є сенс також розглянути можливість квазі-кримінальної відповідальності [225] юридичних осіб за незаконне поводження із корисними копалинами [226]

На сьогодні інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб існує якнайменш у кримінальному законодавстві Австралії, Англії, Бельгії, Угорщини (з 2001 р.), Данії, Ізраїлю, Ірландії, Ісландії (з 1998 р.), Канади, КНР (з 1997 р.), Нідерландів (з 1976 р.), Норвегії (з 1991 р.), Польщі (з 2002 р.), Румунії (з 2004 р.), Словенії (з 1999 р.), США, Фінляндії (з 1995 р.), Франції (з 1992 р.), Швейцарії (з 2003 р.) і деяких інших країн, у тому числі колишнього СРСР [227].

Підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру згідно законодавству України є вчинення її уповноваженою особою або за дорученням чи наказом, за змовою та у співучасті, або іншим шляхом перерахованих законодавцем злочинів.

Відповідальність за такі злочини може наставати, якщо вони вчиняються від імені та в інтересах юридичної особи чи просто від імені юридичної особи.

До уповноважених осіб юридичної особи законодавець відносить службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи.

При чому, злочини визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони спрямовані на отримання нею неправомірної вигоди або створення умов для отримання такої вигоди, а так само на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

Хоча в юридичній літературі ідея запровадження кримінальної відповідальності організацій тривалий час обговорюється значною мірою саме стосовно злочинних посягань на довкілля, проблема залишається невирішеною. Існуючі підходи засновані на ідеї щодо існування квазі-кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Згідно з позицією О.О. Дудорова, «прояви кримінально-правового реагування на вчинення злочинів та інших суспільно небезпечних посягань, передбачених Кримінальним Кодексом, кримінальною відповідальністю не вичерпуються; заходи кримінально-правового впливу (характеру) можуть застосовуватися як у межах реалізації кримінальної відповідальності, так і поза нею (як це і має місце, зокрема, при застосуванні заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб)» [109, с.219].

Вважаємо, що це дозволяє використати модель застосування кримінально-правових заходів відносно юридичних осіб, які, чи від імені чи на користь яких було вчинено злочини, передбачені ст.ст.240-240-1 КК України.

На нашу думку, відповідно до вищевикладеного доцільно викласти наступне:

1. Ч.1 Статтю 96-3 Кримінального кодексу України доповнити пунктом 6 «вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених 240, 240-1 цього Кодексу».

2. У Ч 2 Примітки до ст.96-3 після цифр «209» доповнити цифрами «240, 240-1».

Суб'єктивна сторона незаконного видобування корисних копалин та незаконного видобування, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення, переробки бурштину характеризується лише прямим умислом.

Згідно положенням діючої доктрини, умисел є прямим, якщо особа усвідомлює фактичні обставини вчинюваного діяння та його протиправність і бажає його вчинити.

Як зазначає Р.В. Вереша: «характерною ознакою прямого умислу є також бажання настання злочинного наслідку, що був задуманий, щодо матеріальних злочинів, і бажання вчинення злочинного діяння — щодо формальних злочинів. У такого роду бажанні знаходить своє вираження вольова ознака умислу як його найважливіша і відмінна риса. Наявністю бажання настання злочинного наслідку при вчиненні злочину з матеріальним складом прямий умисел відрізняється від інших форм і видів вини. Бажання, як вольове начало, перебуває в нерозривній єдності із свідомістю особи, яка діяла з прямим умислом, і її здатністю передбачити наслідки свого діяння» [228].

Погоджуємося із думкою Н.В. Чернишової, яка відзначає, що «усвідомлення означає не лише розуміння фактичних обставин вчиненого діяння, які стосуються об'єкта, предмета, об'єктивної сторони складу конкретного злочину, а й певне розуміння його суспільної небезпеки.

Здебільшого наявність усвідомлення винним суспільної небезпеки свого діяння є очевидною, про що свідчать фактичні обставини справи. Якщо особа не усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій чи бездіяльності, це

може свідчити про її неосудність або про відсутність умислу при вчиненні злочину [229].

Передбачення – це розумове уявлення особи про результати своєї дії (бездіяльності). При вчиненні злочину винний усвідомлює зміст конкретних наслідків його діяння, їх суспільне небезпечний характер (шкоду, яка буде заподіяна об'єктам посягання), а також неминучість або можливість настання таких наслідків. Отже, передбаченням винного охоплюється в загальних рисах і причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Н.В. Чернишова, також, зазначає: «Вольовий момент прямого умислу характеризується бажанням настання суспільно небезпечних наслідків. Під бажанням розуміють прагнення досягти конкретного результату, що передбачає свідому і цілеспрямовану діяльність особи. Бажання – це воля, спрямована на досягнення чітко визначеної мети» [229].

Вважається, що у розглядуваному випадку вина знаходить прояв:

а) в усвідомленні винуватим того факту, що здійснювані ним дії є способом вилучення із природного і антропогенного середовища (стану) тих мінеральних утворень, які віднесені до числа корисних копалин загальнодержавного значення;

б) в усвідомленні винуватим того факту, що, незаконно видобуваючи ці мінеральні утворення, він завдає шкоду суспільним відносинам, що забезпечують реалізацію права власності Українського народу на корисні копалини загальнодержавного значення;

в) бажанні за допомогою своїх дій вилучати із вказаного середовища (стану) ті мінеральні утворення, які віднесені до числа корисних копалин загальнодержавного значення [109, с. 245].

Що стосується мотивів та цілей вчинення вказаних злочинів, то для кваліфікації діяння вони не відіграють особливої ролі.

Поруч з цим кримінологами з'ясована цікава тенденція розвитку мотивації екологічної злочинності – трансформації (внаслідок безкарності та високої прибутковості цієї діяльності) мотивів забезпечення сім'ї

найнеобхіднішим (наприклад, продуктами харчування – рибою та дичиною; дровами для опалення і т. ін.) у мотиви збагачення [4, с. 171-172].

Громадянин К., 21.06.2018 р., вирішив здійснювати незаконний видобуток корисної копалини загальнодержавного значення – вапняку-черепашника з метою його подальшого продажу.

Для реалізації свого злочинного умислу направлено на незаконне видобування вапняку-черепашника придбав дві електричні каменерізні машини, які 21.06.2018 р., перевіз на територію колишнього кар'єру гірничих розробок родовищ корисної копалини загальнодержавного значення – вапняку-черепашника.

15 березня 2019 року, Роздільнянський районний суд Одеської області визнав винним громадянина К. у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст.240 КК України, кваліфікованого як незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, та призначив покарання у виді штрафу в розмірі чотирьохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 7650 (сім тисяч шістсот п'ятдесят) гривень [230].

Наведене свідчить о подальшій професіоналізації злочинців, спеціалізації за ознаками службової діяльності у кваліфікованих складах [231], проявам ознак організованості в кримінальній активності у вигляді промислу, підвищенню рівня корупційності [232].

За оцінками фахівців, близько третини місцевих жителів окремих районів українського Полісся займаються незаконним видобутком бурштину. Рівненську, Житомирську і Волинську області дедалі частіше називають «БНР» – «Бурштинова народна республіка».

Журналісти та блогери визначають її як державу в державі – зі своїми правилами, законами і розцінками. Нерідко такий промисел супроводжується сутичками між «промисловиками» та правоохоронцями, а також внутрішніми збройними конфліктами [4, с.197-198].

2.3. Ознаки кваліфікованих складів злочинів, що вивчаються

Запровадженню законодавцем кваліфікуючих ознак у межах кримінально-правових заборон, взагалі та норм про посягання на корисні копалини та бурштин, зокрема, кореспондує такий прояв кримінально-правової політики держави, як диференціація кримінальної відповідальності.

Як слушно зазначає Н.О. Гуторова, «Встановлюючи кваліфікуючі ознаки того чи іншого злочину, законодавець проводить градацію караності, тим самим звужуючи сфери суддівського розсуду та індивідуалізації покарання. Диференціація кримінальної відповідальності повинна стати одним із пріоритетних напрямів розвитку українського кримінального законодавства, оскільки вона забезпечує, з одного боку, посилення відповідальності за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, а, з іншого, гуманізацію покарання для осіб, які вчинили нетяжкі злочини і не характеризуються значною суспільною небезпекою» [233, с. 320].

Цей процес дозволяє досягти вдалого балансу між надмірною лібералізацією кримінально-правового регулювання, з одного боку, та його надмірною суворістю, з іншого.

В.О. Навроцький з цього приводу пише, що «закріплення в кримінальному законі можливості застосування норм, які враховують підвищену чи, навпаки, знижену суспільну небезпеку посягань, передбачають різні санкції, дозволяє точніше врахувати всі особливості злочинної поведінки, які зустрічаються в житті. Диференціація відповідальності здійснюється за типовими ознаками, які завжди змінюють суспільну небезпеку посягання».

Кваліфікованим (особливо кваліфікованим) є юридичний склад, який фіксує різновид злочину певного виду з обтяжуючими(особливо обтяжуючими) обставинами.

Виступаючи ознаками складу злочину, кваліфікуючі обставини безпосередньо впливають на кваліфікацію, змінюючи кримінально-правову

оцінку поведінки особи в бік її посилення або пом'якшення. Свій прояв ця ознака отримує в іншій кваліфікації, істотно відмінній від тієї, яка б застосовувалась за відсутності цієї ознаки [234].

Кваліфікуючі ознаки складу злочину виступають засобом диференціації кримінальної відповідальності, сприяють утворенню нового складу злочину, за який законодавець встановлює міру кримінальної відповідальності.

Спираючись на наведені міркування, проаналізуємо кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складів злочинів, що вивчаються [235;236].

При цьому: спочатку будуть досліджені кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки, що доповнюють ознаки об'єктивної сторони відповідних складів злочинів, а потім – такі, що доповнюють ознаки суб'єкта цих складів злочинів.

КК України як кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого, ст. 240 «передбачає:

- вчинення тих самих діянь на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду;
- повторність;
- вчинення передбачених статтею діянь шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом;
- спричинення загибелі людей, їх масового захворювання або інших тяжких наслідків.

До природно-заповідного фонду України належать:

природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники (ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні), пам'ятки природи (комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні), заповідні урочища;

штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення» [237].

Згідно діючому законодавству, а саме Закону України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-XII, природно-заповідний фонд становлять «ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища» [238].

На території України на території України налічується 19 природних заповідників.

Судова практика з цього приводу за останні роки рахується одиницями (7 справ) та загалом пов'язана із зловживаннями правом при використанні земель природно-заповідного фонду.

Так, в серпні 2010 року у ОСОБА_1, що знаходився в с. Касперівці Заліщицького району Тернопільської області, виник злочинний умисел спрямований на незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення на об'єктах природно-заповідного фонду. Реалізуючи свій злочинний умисел, в період з серпня 2010 року по березень 2016 року ОСОБА_1, перебуваючи в с. Касперівці Заліщицького району Тернопільської області, на території ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Касперівський», положення про який затверджено Міністром охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України 14.01.1999 року, знаючи, що дана територія входить до складу природно-заповідного фонду України та належить до особливо

цінних земель, та даний об'єкт затверджений, як об'єкт природно-заповідного фонду загальнодержавного значення постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 року № 584 «Про зміну деяких рішень Уряду України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 року, в редакції, згідно Закону України N 1826-УІ (1826-17) від 21.01.2010 року, територія якого, зокрема, перебуває під охороною Касперівської сільської ради Заліщицького району Тернопільської області, згідно охоронного зобов'язання № 05-109 від 16.06.2011 року, в порушення вимог нормативно-правових актів: положення про ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Касперівський» від 14.01.1999 року; охоронного зобов'язання Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області Міністерства екології та природних ресурсів України № 05-109 від 16.06.2011 року; Закону України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 року, в редакції, згідно Закону України N 1826-УІ (1826-17) від 21.01.2010 року; разом з невстановленими слідством особами, які діяли за його вказівками, не володіючи достовірною інформацією про підготовлюваний та вчинюваний злочин, шляхом влаштування в збудовані напередодні свердловини двох глибинних насосів марок «Водолей БЦПЗ 1,6-40У» та «Водолей БЦПЗ 0,5-40У», здійснив незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення - води на території - об'єкті природно-заповідного фонду, розміром 0,8758 га, яка є частиною ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Касперівський», та розташована за адресою с. Касперівці вул. Росинки, 65 Б Заліщицького району Тернопільської області. ОСОБА_1 вчинив злочин, передбачений ч. 3 ст. 240 КК України, незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення на об'єктах природно-заповідного фонду [239].

В літературі існувала дискусія щодо декриміналізації відповідної частини ст.240 КК України, проте слід відмітити, що її характеристики

відповідають основним ознакам диференціації кримінальної відповідальності за екологічні злочини.

Про повторність вчинення злочину.

Зі змісту ст. 32 КК України випливає, що «повторність передбачає вчинення особою двох чи більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України».

Повторністю незаконного видобування корисних копалин слід вважати скоєння цього злочину вдруге (у межах строку давності притягнення до кримінальної відповідальності; при засудженні за аналогічний злочин — при наявності судимості, яка не була знята або погашена у встановленому законом порядку) [240; 241].

Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення у формі продовжуваного злочину має місце тоді, коли одним і тим самим суб'єктом злочину в різний час вчиняється два чи більше факти протиправного вилучення корисних копалин загальнодержавного значення, однак усі вони є реалізацією єдиного злочинного наміру винної особи, та не можуть бути кваліфіковане як повторне.

З точки зору М.В. Комарницького, під «незаконним видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення, вчиненим повторно, слід розуміти одноосібне або в співучасті вчинення закінченого або незакінченого виду незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення особою, яка раніше одноосібно або в співучасті вже вчиняла закінчений або незакінчений вид незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення (повторність тотожних злочинів) або порушення встановлених правил охорони надр чи їх використання (повторність однорідних злочинів)» [242], за винятком випадків, коли:

Винятками із незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення, вчиненого повторно, на думку М.В. Комарницького, яку ми підтримуємо, виступають наступні випадки:

1) однієї і тією ж особою в різний час вчинено два чи більше факти незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення, кожен з яких містить усі ознаки складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України, однак усі вони є реалізацією єдиного злочинного наміру винної особи (продовжуваний злочин);

2) закінчений або незакінчений вид незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення або порушення встановлених правил охорони надр чи їх використання згідно із чинним кримінальним законодавством не є злочинами або не тягнуть кримінальної відповідальності (готування до порушення встановлених правил охорони надр; порушення встановлених правил охорони надр чи їх використання, що не створило небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля; добровільна відмова від доведення до кінця злочинів, передбачених ч. ч. 1 або 2 ст. 240 КК України; малозначність незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення або порушення встановлених правил охорони надр чи їх використання; вчинення діянь, описаних ч. ч. 1 або 2 ст. 240 КК України, особою в стані неосудності, або особою, яка не досягла 16-річного віку, або невинно тощо);

3) особа хоч раніше й учиняла діяння, що підпадають під ознаки одного зі злочинів, описаних ч. ч. 1 або 2 ст. 240 КК України, однак:

а) була виправдана судом за пред'явленим обвинуваченням;

б) у встановленому законом порядку була звільнена від кримінальної відповідальності;

в) була засуджена без призначення покарання або звільнена від покарання;

г) діяння особи за цим обвинуваченням суд перекваліфікував за іншою статтею Особливої частини КК України;

д) кримінальне провадження, відкрите щодо неї за ст. 240 КК України, було закрито;

е) відбула покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом;

є) була реабілітована;

ж) судимість за ці злочини було погашено або знято [242].

Слід погодитись з точкою зору визнаного фахівця у галузі.

Щодо вчинення діянь шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, зазначимо, що істотне значення для кваліфікації умисного знищення чи пошкодження майна шляхом вибуху (як і шляхом підпалу) має аспект загальної небезпечності [243].

Підпалом визнається знищення чи пошкодження корисних копалин вогнем, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або заподіяння великих матеріальних збитків, загроза знищення інших матеріальних об'єктів.

Вибух — це хімічна реакція (розрив вибухової речовини, спеціального снаряда, оболонки чого-небудь, тощо) з дуже сильним звуком, при якій за дуже короткий час розширюються утворені гази, спричиняючи велику руйнівну дію.

До інших загальнонебезпечних способів умисного знищення чи пошкодження чужого майна слід віднести обвал, затоплення, сходження лавин, радіоактивне, бактеріологічне, радіохімічне забруднення ґрунту, води чи повітря та інші дії, небезпечні для життя і здоров'я людей, а також майна інших фізичних чи юридичних осіб [244].

Під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини.

Масове захворювання людей - захворювання трьох і більше людей, причинно пов'язане з порушенням правил охорони надр. Вирішуючи питання про те, чи є спричинені внаслідок порушення правил охорони надр наслідки тяжкими, крім всього іншого, потрібно враховувати кількість, вартість та екологічну значимість видобутих, пошкоджених або втрачених корисних копалин, час, на який родовище виведено з експлуатації, розмір коштів,

необхідний для оновлення порушених природних властивостей ділянок надр, об'єктів рослинного і тваринного світу,

Кваліфікуючі признаки кримінальних правопорушень, передбачених ст.240¹ Кримінального кодексу України визначено як вчинення злочину:

- повторно;
- у значних розмірах.

Значний розмір є своєрідною межею між злочинним діянням та кваліфікованим правопорушенням. Відтак для різних об'єктів ця межа може бути різною, оскільки і самі об'єкти відрізняються між собою за рівнем соціальної значущості та цінності (під значним розміром у цій статті слід розуміти вартість бурштину, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян). Якісний критерій це найменш можлива шкода одному об'єкту, за якої ймовірно настання кримінальної відповідальності. Доречи саме відсутність порогу криміналізації породжує специфічні вироки у цій сфері.

Так Маневицький районний суд Волинської області встановив, що обвинувачені ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4 29 лютого 2016 року, в період з 13.30 год. до 16.20 год., з метою незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення, порушуючи порядок, встановлений Законом України, перебуваючи в лісовому масиві, переконавшись, що їх ніхто не бачить, за допомогою трьох штикових лопат, які привезли з собою, шляхом викопування ями, розміром 200х450 см, глибиною 400-450 см, незаконно видобували бурштин-сирець, внаслідок чого незаконно видобули 0.95 гр. бурштину-сирцю. Такі дії обвинувачених ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 органом досудового розслідування кваліфіковані за ч. 2 ст. 240 КК України, як вчинення незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення [245].

07 серпня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду розглянув касаційну скаргу першого заступника прокурора Дніпропетровської області на вирок Дніпровського апеляційного суду від 27 березня 2019 року в кримінальному провадженні, внесеному 116 Дайджест судової практики ВС до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №12017040330000576, за обвинуваченням ОСОБА_1, у вчиненні злочину, передбаченого частиною першою статті 246 Кримінального кодексу України. 29 березня 2018 року вирок ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого частиною першою статті 246 Кримінального кодексу України, а саме незаконній порубці дерев у захисних лісових насадженнях, вчиненій 02 серпня 2017 року, зі спричиненням Державному підприємству «Марганецьке лісове господарство» шкоди на суму 8017,22 грн.

Було призначено покарання у виді обмеження волі на строк 1 рік. На підставі статті 75 Кримінального кодексу України звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю 1 рік, з покладенням обов'язків, передбачених статтею 76 Кримінального кодексу України. 27 березня 2019 року суд апеляційної інстанції скасував вирок лише в частині призначеного покарання, в іншій – залишив без змін. Прокурор у касаційній скарзі просив скасувати не лише вирок апеляційного суду, а й в порядку статті 433 Кримінального процесуального кодексу України вирок місцевого суду, закривши кримінальне провадження стосовно ОСОБА_1 на підставі пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, у зв'язку з декриміналізацією злочину.

Диспозиція частини першої статті 246 Кримінального кодексу України в редакції станом на час вчинення поставленого ОСОБА_1 у вину діяння передбачала кримінальну відповідальність за незаконну порубку дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяла істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно заповідного фонду, або в інших особливо

охоронюваних лісах. На час вчинення інкримінованого діяння ОСОБА_1, при вирішенні питання, чи шкода, яка була заподіяна незаконною порубкою, є істотною (оціночне поняття), потрібно було у кожному конкретному випадку враховувати вартість, екологічну цінність, кількість незаконно вирубаного лісу, розмір шкоди, завданої довкіллю й обчисленої за відповідними таксами. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» №2531-VIII від 06 вересня 2018 року, який набрав чинності з 01 січня 2019 року, до статті 246 Кримінального кодексу України були внесені зміни. Зокрема, зазнала змін диспозиція частини першої цієї статті, де було зазначено, що кримінальна відповідальність передбачається за незаконну порубку дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду. Згідно з приміткою до статті 246 Кримінального кодексу України в цій редакції, істотною шкодою вважається така шкода, яка у дві тисячі і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана.

Тобто, з 01 січня 2019 року діяння, в якому обвинувачується ОСОБА_1, перестало бути кримінально караним, оскільки, заподіяна ним шкода не могла вважатися істотною. Відповідно до частини четвертої статті 5 Кримінального кодексу України, якщо після вчинення особою діяння, передбаченого цим Кодексом, закон про кримінальну відповідальність змінювався кілька разів, зворотну дію в часі має той закон, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи. Згідно з пунктом 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України кримінальне провадження закривається в разі, якщо набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою.

За таких обставин суд касаційної інстанції скасував вирок стосовно ОСОБА_1 та закрит кримінальне провадження щодо неї на підставі пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України [246].

Отже, як було визначено О.О. Дудоровим, «Існує потреба у встановленні вартості незаконно видобутої сировини, незаконне видобування якої є кримінально караним діянням. Відомо, що саме вартість незаконно видобутої мінеральної сировини визначає суспільну небезпеку вчиненого діяння, а також те, що вартість предмета злочину є традиційним критерієм відмежування складів злочинів проти власності від аналогічних складів адміністративних правопорушень» [109, с. 125].

Згідна позиція була викладена при поданні законопроекту щодо криміналізації незаконного видобування корисних копалин місцевого значення:

- на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду.

Як вже було казано, до природно-заповідного фонду України належать: природні території та об'єкти (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища), штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва);

- службовою особою шляхом використання свого службового становища.

Певним досягненням розвитку національного кримінального законодавства стало те, що ідея диференціації кримінальної відповідальності у публічній та не публічній управлінських сферах реалізована в Україні на законодавчому рівні.

Згідно з ч. 2 ст. 18 КК України, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції

представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Пленум Верховного Суду України у п. 3 Постанови «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля» від 10.12.2004 № 17 вказує лише на те, що «суб'єктами злочинів проти довілля можуть бути особи, які досягли 16-річного віку» [5].

У разі притягнення до кримінальної відповідальності за ці злочини службових осіб, які вчинили їх із використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК України, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності, крім ст. 238, ч. 2 ст. 248 КК України.

Далі у вказаній постанові Пленум Верховного Суду України згадує про суб'єкта у контексті призначення особам, засудженим за вчинення злочинів проти довілля, покарання.

Так, у абзаці 3 п. 14 цієї постанови зазначається, що у разі, коли злочин проти довілля був безпосередньо пов'язаний із посадою, яку обіймала винна особа, або діяльністю, якою вона займалася, суди відповідно до ст. 55 КК України мають обговорювати питання про необхідність застосування до засудженого додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Тобто, на думку Пленуму Верховного суду України, інші склади злочинів проти довілля слід відносити до альтернативно-службових, тобто

злочинів, що можуть бути вчинені як службовими особами з використанням службового становища, так і неслужбовими особами [5].

У випадках використання службовою особою свого стану для створення злочинної організації по видобуванню бурштину, кваліфікація дій винної особи залежить від спрямованості умислу, а покарання повинно бути призначене із застосуванням правил призначення покарання за корупційні злочини.

Так, на підставі матеріалів Управління внутрішньої безпеки СБУ відкрито кримінальне провадження за ст. 255 «Створення злочинної організації» КК України щодо одного з керівників Управління СБУ у Житомирській області, котрий завдяки корупційним зв'язкам у державних і правоохоронних органах Житомирщини та Рівненщини забезпечував «дах» членам угруповання та був основною ланкою корупційної схеми прикриття незаконного добування, транспортування та контрабанди бурштину в Житомирській та Рівненській областях.

Проаналізувавши викладене у даному розділі можливо дійти до наступних висновків:

1. Відсутність комплексного дослідження права геологічного вивчення надр зумовила необхідність теоретичного визначення його поняття, видів, об'єктно-суб'єктного складу, практичного вирішення організаційного, процесуального, економічного та юрисдикційного забезпечення, а також виявлення перспектив розвитку та вдосконалення законодавства, що регулює відносини в сфері кримінально-правового забезпечення поводження з природними ресурсами. Численні зміни до розділу VIII Особливої частини КК, внесені законодавцем протягом декількох останніх років, призвели не до зміцнення системи екологічних заборон, а, навпаки, до «розбалансування» тієї системи, яка простежувалась у перші роки після ухвалення чинного КК України.

2. У кожній державі для охорони та збереження довкілля повинні існувати дієві механізми, які стимулюють дотримання, попереджають настання майбутніх порушень, відшкодовують заподіяну шкоду. Одним із механізмів забезпечення дотримання природоохоронних норм є інститут юридичної відповідальності, яка реально може наставати і яка є співмірною та адекватною відносно заподіяної довкіллю шкоди. Метою відповідальності є не тільки застосування негативних наслідків у вигляді покарання порушника, але і виправлення останнього, попередження настання аналогічних порушень з вини цього та інших порушників, а також відшкодування шкоди для відновлення становища, яке існувало до порушення.

3. Злочин, як і будь-яке інше діяння людини, завжди виявляється як певна єдність об'єктивного і суб'єктивного, причому вони завжди виступають в єдності. Процес кваліфікації виражається в послідовному встановленні точної відповідності об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони вчиненого злочину, об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту суб'єктивної сторони складу злочину, закріпленого законом. Сьогодні вітчизняні криміналісти вимушені констатувати, що дати єдине, всеохоплююче визначення об'єкта екологічних злочинів проблематично.

4. Численні зміни до розділу VIII Особливої частини КК України, внесені законодавцем протягом декількох останніх років, призвели не до зміцнення системи екологічних заборон, а, навпаки, до «розбалансування» тієї системи, яка простежувалась у перші роки після ухвалення чинного КК України. Звідси вітчизняні криміналісти вимушені констатувати, що дати єдине, всеохоплююче визначення об'єкта екологічних злочинів проблематично.

5. Висловлено своє розуміння родового об'єкта екологічних злочинів: це сукупність правовідносин власності на природні об'єкти в Україні, що складаються з приводу використання, розподілу, обміну та споживання благ по забезпеченню встановленого порядку охорони довкілля, робіт і послуг у контексті сталого розвитку та захисту екологічної безпеки.

Розвиваючи цю тезу та аналізуючи точки зору, згідно яким безпосереднім об'єктом виступає порядок охорони надр та корисних копалин, господарські відносини, відносини власності, гірничі відносини, охорона та раціональне використання надр, було зроблено висновок, що оскільки в ч. 2 ст. 240 КК України йдеться про незаконне видобування не надр, а корисних копалин загальнодержавного значення, то і вести мову слід про порушення права власності Українського народу не на надра, а на корисні копалини загальнодержавного значення, що знаходяться на території України. Звідси поняття права природноресурсової власності в об'єктивному розумінні, що являє собою сукупність правових норм, які закріплюють і охороняють способи набуття, умови реалізації та порядок припинення правомочностей власності на предмети природи і об'єкти матеріального світу для задоволення потреб окремих осіб, їх об'єднань, громад, держави або усього суспільства.

6. Стосовно безпосереднього об'єкту незаконного видобування корисних копалин (та, відповідно, - бурштину) у літературі підтримується позиція згідно якій об'єктом такого роду діянь є встановлений природоохоронним законодавством порядок охорони та раціонального використання природних ресурсів. Одеська школа права відстоює людиноцентристське розуміння суспільних відносин що забезпечують реалізацію права власності на природні ресурси, що формується під впливом процесів звичайної життєдіяльності людини, пов'язується із зовнішніми предметами світу і сприймається як ставлення людей до належних їм речей. Звідси поняття права природноресурсової власності в об'єктивному

розумінні, що являє собою сукупність правових норм, які закріплюють і охороняють способи набуття, умови реалізації та порядок припинення правомочностей власності на предмети природи і об'єкти матеріального світу для задоволення потреб окремих осіб, їх об'єднань, громад, держави або усього суспільства.

Отже безпосереднім об'єктом незаконного видобування корисних копалин варто вважати суспільні відносини, що забезпечують власність на корисні копалини та встановлений порядок раціонального і комплексного використання й охорони корисних копалин загальнодержавного значення. Це включає в себе порядок охорони надр та корисних копалин, господарські відносини, відносини власності, гірничі відносини, відносини з забезпечення охорони та раціонального використання надр.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 240⁻¹ КК України, варто вважати суспільні відносини, що забезпечують власність на бурштин та встановлений порядок раціонального і комплексного використання й охорони корисних копалин загальнодержавного значення – бурштину. Додатковим факультативним об'єктом злочинів, що вивчаються можуть бути життя і здоров'я особи, інші блага.

7. Предметом злочинів проти довкілля є об'єкти незайманої та руко-творної природи (земельні, водні, лісові ресурси, тваринний і рослинний світ, надра, об'єкти природно-заповідного фонду, атмосферне повітря), а також навколишнє природне середовище (урбанізовані території, агломерації), продукти харчування і тваринні корми. Предметом злочинів, що вивчаються, є незагальнопоширені корисні копалини загальнодержавного значення (та бурштин). Вважаємо, що законодавцю так і не вдалося в межах ст.ст. 240, 240-1 КК України чітко диференціювати юридичну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин залежно від виду мінеральної сировини, що незаконно вилучається винуватим. Можливо є сенс

відокремлення кримінального проступку у вигляді незаконного видобування корисних копалин місцевого значення.

8. Існує потреба у встановленні вартості незаконно видобутої сировини, незаконне видобування якої є кримінально караним діянням, оскільки одне й те ж покарання призначається за незаконну здобичу на суму 1 гривня та 10 000 гривень, тощо.

9. Об'єктивна сторона екологічних злочинів в цілому охоплює суспільно небезпечні діяння (дії чи бездіяльність), які приводять до порушення екологічного балансу в довкіллі, встановленого порядку використання природних ресурсів, нормативів екологічної безпеки.

Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення та бурштину це здійснення їх видобування без відповідного дозволу (без акту про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі). Злочин буде мати місце і в тому разі, коли дозвіл є підробленим або простроченим.

10. Злочини у ч.2 ст 240 та ч. 1 ст. 240-1 КК України мають формальний склад і є закінченими з моменту вчинення будь-якого вищевказаного діяння. Законодавцю так і не вдалося в межах ст. 240 КК України чітко диференціювати юридичну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин залежно від виду мінеральної сировини, яка незаконно вилучається винуватим (у значній частині випадків незаконного видобування корисних копалин місцевого значення особа підлягає кримінальній відповідальності за ст. 240 КК України), а, з іншого, у тих випадках, коли диференційований підхід до юридичної оцінки незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення та незаконного видобування корисних копалин місцевого значення «спрацьовує», утворюється ситуація, яка не лише суперечить законам логіки, здоровому глузду та принципам

кримінального права (верховенства права, законності, рівності всіх осіб перед законом і справедливості).

11. Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення - це здійснення їх видобування без відповідного дозволу (без акту про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі). Злочин буде мати місце і в тому разі, коли дозвіл є підробленим або простроченим. Визначено, що злочини, передбачені ст. 240 КК України – помітний сегмент у структурі екологічної злочинності. Вони складають 10-24 % у масиві злочинів проти довкілля і займають другу-третю позицію за поширеністю серед них.

12. Поруч з цим диспозиція ст.240¹ КК України є штучною, яка не відповідає вимогам кримінально-правової політики, та у майбутньому повинна бути зміненою. Не витримує критики й інший варіант подій, за яким проводиться сверхспеціалізація складів злочинів, чи, навпаки, регулювання обмежується лише загальними функціями. Це безпосередньо стосується питань криміналізації добування бурштину та юридичної визначеності діяння. Законодавчо запроваджений підхід щодо відокремлення окремої норми, яка передбачає відповідальність за видобування бурштину не в повному обсязі узгоджується з принципом правової визначеності, але відповідає політичній доцільності. Юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути до чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа відповідно до конкретних обставин має орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних правових наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права.

13. Говорячи стосовно характеристик об'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого ч.2.ст.240 КК України у вигляді незаконного видобування корисних копалин, слід зазначити, що текст норми потребує відповідного розвитку. Вважається за необхідне поширити характеристики незаконного видобування за рахунок диверсифікації засобів здійснення незаконних операцій із корисливими копалинами, та гармонізації складу із відповідними статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення з використанням об'єднуючого терміну «незаконне поводження».

Саме цим, та поширеністю незаконного добування бурштину можливо, була обумовлена поширена редакція диспозиції основного складу злочину, передбаченого ст.240-1 КК України.

14. Необхідне формулювання єдиного складу кримінального правопорушення піти шляхом виокремлення окремих дій, пов'язаних із незаконним поводженням із корисними копалинами та міжнародних рекомендацій з приводу криміналізації незаконного обігу та поводження з корисними копалинами .

Таким чином незаконне поводження з корисними копалинами може бути визначене з точки зору об'єктивної сторони складів злочинів, що розглядаються, як незаконне видобування корисних копалин, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, оброблення, утилізація, знешкодження, видалення або захоронення корисних копалин загальнодержавного значення, законність походження яких не підтверджується відповідними документами.

15. Суб'єкт основних складів злочинів загальний. Слід підтвердити, що найбільша кримінальна активність сільських жителів спрямована на вчинення незаконного видобування корисних копалин та бурштину. Справи є високолатентними. До суду з постановою обвинувального вироку дійшло

лише декілька десятків справ. До того ж вони загалом стосуються злочинів, які вчинено індивідуальними суб'єктами. Вочевидь, розповсюдженість незаконного добування корисних копалин на території Волинської та Рівненської області дозволяє казати про масовий характер цих діянь, пов'язаний із груповим вчиненням злочинів, що вивчаються.

16. Доволі часто вказані кримінальні правопорушення вчинюються під прикриттям діяльності юридичних осіб. Вважаємо, що це дозволяє використати модель застосування кримінально-правових заходів відносно юридичних осіб, які, чи від імені чи на користь яких було вчинено злочини, передбачені ст.ст.240-240-1 КК України.

Для цього пропонується:

1. Ч.1 Статтю 96-3 Кримінального кодексу України доповнити пунктом 6 «вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених 240, 240-1 цього Кодексу».
2. У Ч 2 Примітки до ст.96-3 після цифр «209» доповнити цифрами «240, 240-1».

17. Суб'єктивна сторона незаконного видобування корисних копалин та незаконного видобування, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення, переробки бурштину характеризується лише прямим умислом. Згідно положенням діючої доктрини, умисел є прямим, якщо особа усвідомлює фактичні обставини вчинюваного діяння та його протиправність і бажає його вчинити.

Що стосується мотивів та цілей вчинення вказаних злочинів, то для кваліфікації діяння вони не відіграють особливої ролі. Поруч з цим кримінологами з'ясована цікава тенденція розвитку мотивації екологічної злочинності – трансформації (внаслідок безкарності та високої прибутковості цієї діяльності) мотивів забезпечення сім'ї найнеобхіднішим (наприклад,

продуктами харчування – рибою та дичиною; дровами для опалення і т. ін.) у мотиви збагачення.

Наведене свідчить о подальшій професіоналізації злочинців, спеціалізації за ознаками службової діяльності, проявам ознак організованості в кримінальній активності у вигляді промислу, підвищенню рівня корупційності.

18. Характеристика кваліфікуючих ознак у межах кримінально-правових заборон взагалі та норм про посягання на корисні копалини та бурштин, зокрема, кореспондує загальним правилам диференціації кримінальної відповідальності.

**РОЗДІЛ III. ОКРЕМІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО
ХАРАКТЕРУ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНILI ЗЛОЧИНИ,
ПЕРЕДБАЧЕНІ ст. 240 та ст. 240-¹ КК УКРАЇНИ**

**3.1. Покарання за злочини, передбачені ч.ч. 2,3,4 ст. 240 та ст. 240-
¹ КК України**

Покарання є одним із засобів здійснення кримінальної політики держави, яка має строго певне призначення і зрештою служить цілям захисту прав і свобод людини і громадянина, власності, економічної діяльності, громадського порядку і суспільної безпеки, довкілля, конституційного ладу держави, миру і безпеки людства.

Покарання, з одного боку, як міра державного примусу, застосовується судом до особи, визнаної винною в вчиненні злочину і полягає в спричиненні осудженому певних позбавлень або обмежень його прав і свобод, а з другого боку, встановлюється державою на користь суспільства для досягнення корисного соціального результату. При цьому покарання виступає в якості засобу, за допомогою якого досягається бажана мета [248].

Отже дослідниками проблеми та діючим законодавством покарання – розцінюється як міра державного примусу, що застосовується лише судовими органами до осіб, які вчинили злочин.

Покарання виражає негативну оцінку злочинця і його діяння державою, яка полягає в позбавленні злочинця певних благ, що належать йому. Згідно класичному підходу, покарання має на меті запобігання вчиненню нових злочинів з боку засуджених і інших «нестійких» членів суспільства [249].

Тобто кримінальне покарання виступає:

- самим суворим заходом державного примусу [250];
- юридичним наслідком злочину; має публічний характер;
- передбаченим законом обмеженні прав і свобод засудженого [251];
- негативною оцінкою держави і суспільства на вчинені злочинні дії.

Покарання призначається лише особі, засудженій за вчинення кримінального правопорушення і тягне за особою, як правило, судимість [252].

Основна мета покарання полягає у карі і виправленні засудженого, попередженні нових злочинів як з боку злочинця, так і з боку інших осіб.

Сучасні дослідники проблеми стверджують, що з одного боку, політична воля закріплюється в напрямках кримінальної політики, які засновані не на кримінологічних реаліях, а на медійних уявленнях і соціально-психологічному досвіді правозастосовців.

Це передбачає ставлення до кримінально-правової заборони як до єдиного засобу обмеження антисоціальної активності громадян без урахування можливої ефективності такої заборони. З іншого боку, правляча верхівка може користуватися кримінально-правовими конструктами для реалізації власних ідей та міфологем.

Відбувається віртуалізація правової норми, при якій формальна наявність заборони нейтралізується необов'язковістю або неможливістю (матеріальної і процесуальної) його виконання. При чому ліміт кари пов'язано саме із станом розвитку політичної та правової ідеології у державі, ступенем дозволу застосування кари як з боку держави, так і мовчазним дозволом суспільства на застосування примусу відносно окремих його членів [253].

Слід відмітити, що в КК України 2001 р. (порівняно із попереднім КК України 1960 р.) (хоча й суто номінально) відбулася певна переоцінка цінностей і «зміщення акцентів» у поглядах на значущість благ, поставлених під охорону кримінальним законом: від примату цінностей майнового характеру (власності) до пріоритетності благ немайнового характеру (життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи тощо).

Це (хоча й фрагментарно) прослідковується в послідовності розміщення розділів Особливої частини Кримінального Кодексу [254].

Ми повністю погоджуємося з О.О. Дудоровим та М.І. Хавронюком в тому, що «...рівень захисту того чи іншого об'єкта кримінально-правової охорони визначається врешті-решт не місцем тієї чи іншої заборони у системі кримінального закону, а тим, наскільки ця заборона якісно сформульована та ефективно застосовується. Водночас закріплена у КК ієрархія об'єктів кримінально-правової охорони має важливе морально-політичне значення» [255].

Реалізація охоронних та профілактичних кримінально-правових відносин викликає необхідність диференціації обсягу державного примусу залежно від характеристик:

- суб'єктів такого впливу (особи, соціальні спільноти, держава);
- відповідності ступеня впливу характеристикам особи винного;
- її кримінальності;
- ступеню тяжкості вчиненого злочину;
- потребам та характеристикам потерпілого і його властивостей;
- третіх осіб;
- держави;
- міжнародної спільноти.

При цьому центральним питанням є встановлення ідеалів соціальної справедливості у процесі реалізації кримінальної відповідальності. З розвитком права прав людини у компаративному аспекті пізнання кримінально-правових норм виявляються закономірності, схожі та відмінні риси питань правового забезпечення прав людини, динамічність їх змістовної еволюції [256].

Теорії, концепції, доктрини в сфері стандартів прав людини знаходять нормативне втілення, робота над удосконаленням правового захисту прав осіб від злочинних посягань продовжується, а отже дослідження цієї сфери є актуальними та нагальними, адже сприяють покращенню якості знань інтересантів у сфері дотримання прав людини в сфері кримінальної юстиції.

Дуалізм режимів правової комунікації та розвитку (подвійність систем управління та взаємодії системи «право/неправо» у кримінально-правовому сенсі) веде до того, що ліміти кримінальної заборони, які, згідно теорії, визначаються векторами кримінальної політики держави, здебільшого виявляються, розвиваються, генеруються задля використання механізмів комунікації для задоволення потреб населення у власній безпеці будь-якими можливими (державний примус, зловживання правом) або підтримуваними (зараження, наслідування, конформізм) способами [257, с. 258].

Водночас відносно протилежну картину показує характер і ступінь репресивності кримінально-правових санкцій за розглядувані групи злочинних посягань, що відокремлюється за характеристиками ступеня тяжкості діяння.

Так, згідно ст.240 КК України, незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення карається штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Ті ж діяння, вчинені на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або вчинені повторно, - караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Якщо ж зазначені діяння вони вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, - вони караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Перш за все, зазначимо, що, як справедливо було вказано практикою ЄСПЛ: «Природа та суворість покарання також є факторами, які слід брати до уваги під час визначення пропорційності втручання» [259, с. 260].

У найбільш поширеному вигляді пропорційність втручання зазначає, що для досягнення певної мети органи влади не можуть накладати на громадян зобов'язання, які перевищують установлені межі необхідності, що впливають з публічного інтересу, тобто заходи, передбачені в нормативно-

правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути спів мірними з нею [261].

Якщо метою покарання є кара, загальна та спеціальна превенція та певним чином поновлення в правах особи, яка потерпіла від злочину (ст.60 КК України), виникає питання, наскільки пропорційним є покарання відображене у ч.4 ст.240 КК України? [262].

Згідно діючому законодавству вбивство, вчинене через необережність, - карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Диспозиція ч.4 ст.240, яка охоплює усе від пошкодження та знищення майна, легких тілесних ушкоджень до позбавлення життя, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

У таких випадках Л.М. Кривоченко та О.О.Книженко справедливо наголошували на необхідності правильного конструювання санкцій у загальних та спеціальних нормах: «...типова санкція, встановлена законодавцем для певної категорії злочинів, повинна мати такі межі, які б давали можливість суду враховувати індивідуальні ознаки злочину певної категорії відповідно до принципу індивідуалізації відповідальності та покарання» [263, с. 78;264].

Адже за будь-яких обставин ступінь суспільної небезпечності реального заподіяння шкоди конкретним особам при незаконному добуванні корисних копалин та погрози її заподіяння чи конкретного заподіяння шкоди майну не є однаковим, а, отже, й положення про кримінальну відповідальність за насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, та за погрозу його застосування, за пошкодження майна, якщо і мають бути криміналізованими, то повинні міститися в різних частинах відповідної норми із різною реакцією держави [265].

Звісно, що окрім існуючих вочевидь системних недоліків диспозиції ч.4 ст. 240 КК України, на які неодноразово вказували фахівці (О.О. Дудоров), санкція норми не витримує критики.

Отже, у зв'язку із порушенням принципу пропорційності заборони, та невідповідності диспозиції кваліфікованого складу правилам юридичної техніки, пропонується даний вид злочину у майбутньому декриміналізувати.

Інші види покарань, та санкцій у ст. 240 у цілому відповідають усталеній практиці.

Вважається, що «що, хоч такі покарання, як обмеження волі та позбавлення волі, призначаються судами за незаконне видобування корисних копалин вельми неактивно, їх знаходження в санкції відповідної кримінально-правової норми вважаємо правильним.

Така думка пояснюється тим, що, з одного боку, не до всіх потенційних винуватих у вчиненні цього злочину можна застосувати такий вид покарання, як штраф (ч. 1 ст. 99 КК України), а, з іншого, цілком можливою є ситуація, коли з урахуванням обставин справи суд зробить висновок про потребу призначення більш суворого виду покарання, ніж штраф».[109, с. 464; 265]

Вивчення судової практики, свідчить про те, що з 2017 по 2020 рік основним видом покарань, яке було застосовано судом за ст.240 КК України є штраф.

У 80 відсотках він призначався на мінімальну суму.

Доречи, відносна масовидність цього діяння у Волинській та Рівненській області вела до широкого використання угоди про визнання вини (90 відсотків справ, що вивчено), спрощеного порядку кримінального судочинства, визначення мінімального терміну покарання і, відповідно, застосування ст.75 КК України.

О.О. Дудоров з цього приводу вказував, що, «український низький рівень застосування таких покарань, як обмеження волі та позбавлення волі, а також призначення їх у мінімальних розмірах є свідченням того, що їх розміри слід зменшити.

Видається, що таке зменшення можна було б здійснити за рахунок незначного зменшення верхньої межі покарання у виді обмеження волі та встановлення його розмірів у діапазоні від 2 до 4 років.

Зменшити ж верхню межу покарання у виді позбавлення волі не можна, адже це призведе до неможливості судом самостійно визначати розмір цього покарання у випадку вчинення готування до злочину. Тому розміри цього покарання доцільно зберегти в діапазоні від 2 до 5 років» [109, с. 242].

Аналогічна тенденція була встановлена при аналізі 25 справ стосовно осіб, засуджених за ст.240-1 КК України.

Відповідно, стаття 240-1 КК України передбачає базову відповідальність за незаконне видобування, а так само збут, придбання, зберігання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами, які караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Ті ж самі дії, якщо вони вчинені повторно або у значних розмірах, або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, - караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років з конфіскацією майна. Під значним розміром у цій статті слід розуміти вартість бурштину, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян

Аналогічні дії, вчинені службовою особою шляхом використання свого службового становища, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна.

В літературі як і раніше у роботі було вже вислано позицію щодо надмірної криміналізації цього діяння.

І.І. Митрофанов, наприклад, вважає, що для протидії незаконному видобутку бурштину достатньо наявної в КК України статті 240. Що ж стосується протидії незаконному обігу бурштину засобами кримінального права, то статтю, якою встановити покарання за порушення порядку здійснення господарської діяльності, пов'язаною з обігом бурштину, розмістити за ст. 213 КК України «Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом». При цьому при формулюванні кримінально караного

делікту достатньо вказати на здійснення відповідних дій суб'єктами, які не мають відповідних ліцензій на право здійснення відповідної діяльності з бурштином [267].

Ця цікава пропозиція можливо, буде використаною у подальшій законопроектній діяльності, хоча, підкреслюємо, ми вважаємо за необхідне існування єдиної норми, яка передбачає відповідальність за незаконний обіг корисних копалин державного значення як за злочин, та, можливо, у майбутньому відокремлення окремого складу кримінального проступку за незаконний обіг корисних копалин місцевого значення.

Що стосується обсягу і видів покарання за ст.240-1 КК України, то загалом вони відповідають встановленим тенденціям пеналізації [268], а судова практика вимогам пропорційності призначеного покарання під кутом використання положень ст.3 Європейської конвенції з захисту прав людини з урахуванням позиції потерпілого [269].

Існує також необхідність подальшої розробки питань спеціальних правил призначення покарання у зв'язку із примиренням з потерпілим з урахуванням існування світової практики електронного розгляду спорів, інститутів медіації, та приматом кримінально-правової компенсації та реституції та актуалізації проблематики ефективності індивідуалізації покарання за умов з'ясування впливу процесу індивідуалізації на інших учасників кримінальних правовідносин (державу, соціальні спільноти, третіх осіб, родину правопорушника).

Зазвичай особам, винним у незаконному обігу бурштину назначається штраф, або обмеження волі. Передбачені розвитком законодавства за корупційні злочини положення ч.3 ст.240-1 КК України щодо відповідальності службових осіб, винних у незаконному обігу бурштину, практично не застосовуються, хоча мають багатий потенціал [270].

З урахуванням угод про визнання вини суди остаточно застосовують ст. 75 Кримінального кодексу України, звільнюючи засуджених від відбування покарання з випробуванням [271].

Поруч з цим при формулюванні санкцій було допущено відповідні помилки.

Відомо, що пеналізація, що була здійснена при прийнятті КК України 2001 року, в цілому відповідає сучасному рівню науки кримінального права та задовольняє потреби практики.

Разом із тим, ціла низка положень Кодексу свідчить про те, що у здійсненій пеналізації, на жаль, значною мірою проявилися такі фактори, як безсистемність, безпідставність та взаємна неузгодженість покарань, що передбачені за окремі злочини [272].

Існує проблема у визначенні можливості застосування конфіскації майна як додаткового покарання за ч.ч.2 та 3 ст.240-1 КК України.

За діючим законодавством (ст.59 КК України), покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого.

Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу.

Аналізуючи практику ЄСПЛ ми бачимо, що конфіскація як кримінальне покарання переслідує такі цілі: превенції та відшкодування, що поєднується із покаранням правопорушників.

Значимим є те, що конфіскація повинна бути збалансованою. Це означає, особа не може нести більш широкі негативні наслідки, ніж ті, яких вона могла зазнати на момент вчинення злочину.

У справі «Філіпс проти Сполученого Королівства» від 05 липня 2001 року Філіпс був засуджений до дев'яти років позбавлення волі за причетність до ввезення великої кількості конопляної смоли.

На слуханні в Суді Корони, де розглядалася питання конфіскації, суддя застосував норму Закону, яка дає право вважати все майно, яка перебувало

протягом 6 років у розпорядженні особи, яку визнано винною у злочині, пов'язаному з контрабандою наркотиків, прибутком від торгівлі наркотиками. Було визначено, що сума незаконних доходів порушника від вищевказаної діяльності становить 91 400 фунтів стерлінгів. Саме на цю суму і був виданий наказ про конфіскацію майна.

Філіпс стверджував, що передбачене припущення стосовно суми конфіскації порушує його право на презумпцію невинуватості. У результаті розгляду справи ЄСПЛ відмовив заявнику та роз'яснив, що припущення щодо суми майна застосовувалося не як засіб визнання заявника винуватим у злочині, а як положення, що надає суду змогу визначити розмір конфіскації.

Таким чином, процедура видачі конфіскаційного наказу була справедливою та законною. Втручання у мирне володіння майном було пропорційним.

Даний приклад вказує на збалансоване задоволенні інтересів і держави, і порушника. При відсутності цього балансу, заявник може захистити свої майнові права згідно з 1 статтею Протоколу № 1 до Конвенції.

Невиправдане застосування конфіскації несе негативні наслідки не лише для заявника, а й для навколишнього природного середовища. Відчуженню можуть підлягати будь-які об'єкти (залежно від вчинюваного злочину), у тому числі і земельні ділянки. На відповідних ділянках може існувати ціле різноманіття природних ресурсів, рослинності, тваринного світу та інші об'єкти, за якими добросовісно наглядав заявник.

Конфіскація може негативно вплинути на них, шляхом знищення, пошкодження та ін.

Аналізуючи практику ЄСПЛ щодо статті 1 Протоколу № 1, мусимо дійти висновку, що поряд із захистом права власності фізичних і юридичних осіб, права безперешкодного користування майном, суд захищає також і права людей, які стосуються природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища

Тобто визначення конфіскації майна як додаткового покарання у санкціях ч.ч. 2 та 3 ст.240-1 КК України протирічить вимогам призначення покарання згідно положенням Загальної частини КК України (ст.65 КК України) та повинне бути виключене, оскільки незаконний обіг бурштину є злочином проти довкілля, а не злочином проти власності та може бути вчиненим за іншими окрім корисливих мотивами.

На жаль, існуюча судова практика свідчить про застосування судами конфіскації майна незалежно від встановлень Загальної частини Кримінального кодексу України.

Поруч з цим у випадку вирішення питання про застосування конфіскації майна при призначенні ст.75 КК України суди вірно відмовляються її застосовувати, маючи на увазі відсутність цього покарання серед пробаційних заходів.

Так, Володимирецький районний суд Рівненської області встановив, що ОСОБА_1 діючи умисно, керуючись корисливим мотивом, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, навесні 2019 року, перебуваючи на території лісового масиву поблизу с. Малі Телковичі Володимирецького району Рівненської області, неподалік місць незаконного видобутку бурштину-сирцю, шляхом привласнення знайденого, незаконно придбав каміння бурштину-сирцю загальною масою 44,34475 кг, яке відповідно до п.3 ст.1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних метал і її і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18 листопада 1997 року №637/97-ВР та Переліку корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення, є дорогоцінним камінням органогенного утворення природного походження, яке поклав у поліетиленовий пакет білого кольору та перевіз до місця свого проживання в АДРЕСА_1 .

В подальшому ОСОБА_1, не маючи документів, що підтверджують законність походження незаконно придбаного ним каміння бурштину вагою 44,34475 кг та вартістю 154 682 грн 42 коп. незаконно зберігав його за місцем

свого проживання до 15.09.2020, після чого діючи умисно, керуючись корисливим мотивом, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, з метою подальшої реалізації невстановленим досудовим слідством особам, незаконно здійснював перевезення каміння бурштину в стані сировини, яке поклав у два поліетиленові пакети білого кольору, загальною масою 44,34475 кг за допомогою автомобіля марки «MITSUBISHI PAJERO», д.н.з. НОМЕР_1 , 2007 року випуску, який зупинив в с. Красносілля Володимирецького району Рівненської області, водію якого не повідомив про вміст пакетів.

Таким чином, своїми умисними діями, які виразились у незаконному зберіганні та перевезенні бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами, вчиненому у значних розмірах, тобто вартістю, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, ОСОБА_1, підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого частиною 2 статті 240-1 КК України.

Приймаючи до уваги висновки органу пробації, викладений у досудовій доповіді, суд приходить до висновку про можливість виправлення підсудного без ізоляції від суспільства, що є підставою для обрання відносно ОСОБА_1 мінімальної міри покарання, передбаченої ч.2 ст.240-1 КК України. Одночасно суд вважає можливим звільнити ОСОБА_1 від призначеного покарання з встановленням іспитового строку у відповідності до правил ст.ст.75, 76 КК України.

З приводу застосування додаткового покарання у вигляді конфіскації майна судом встановлено наступне:

як вбачається зі ст.77 КК України, у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням можуть бути призначені додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Таким чином, таке додаткове покарання як конфіскація майна, навіть за умови, що воно є обов'язковим згідно санкції відповідної частини статті Особливої частини КК України, не може застосовуватись при звільненні особи від відбування покарання з випробуванням.

Аналогічну позицію висловив Пленум Верховного Суду України в п.19 постанови №7 від 24.10.2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання», зокрема, якщо додаткове покарання у виді конфіскації майна за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов'язковим, то у разі прийняття рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням воно не застосовується, оскільки статтею 77 КК передбачено вичерпний перелік додаткових покарань, що можуть бути призначені у такому випадку, серед яких конфіскація майна відсутня. При прийнятті такого рішення у вироку мають бути наведені відповідні мотиви та, відповідно, посилатися на статтю 69 КК не потрібно.

З урахуванням викладеного, суд приходить до висновку, що конфіскація майна не може бути застосована при звільненні ОСОБА_1 від відбування покарання [273].

Що стосується спеціальної конфіскації майна, то її особливості застосування пов'язані із визначенням поняття та сутності кримінально-правових заходів.

3.2. Інші заходи кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватись до осіб, винних у незаконному поводженні із корисними копалинами

Проблема застосування поруч з покаранням інших заходів кримінально-правового впливу засновується на класичній методології позитивістської

кримінології, згідно якій до звичайних та професійних злочинців повинні були застосовуватися відповідні заходи впливу, а до необережних та випадкових злочинців – покарання [274-276].

Вказані тенденції обумовили розвиток теорії кримінального впливу та протидії злочинності на століття.

Практично усі Кримінальні кодекси сучасності застосовували цю модель на практиці [277].

Межі, суворість і справедливість процесу співвідношення кари і виховання знаходяться в ієрархії: межі є окреме питання суворості, а суворість, в свою чергу - окремий випадок справедливості. Таким чином, справедливість впливу кари засуджених є інтегральною характеристикою індивідуалізації покарання.

Заходи соціального захисту замість покарань, превентивне ув'язнення, заходи безпеки, соціального захисту, реституції та компенсації [278], - ось далеко не повний перелік примусових заходів, які держава використовує до кримінальних правопорушників додатково, але й окрім покарання, такого, наприклад, як позбавлення волі.

Тобто, це повинне бути пов'язаним із формуванням багатокільній системи кримінально-правового реагування на правопорушення, серед яких бажано б було відокремити примусові заходи виховного характеру, заходи соціального захисту, заходи безпеки, заходи реституції та компенсації.

Відоме рішення ЄСПЛ по справі *Inseher v. Germany*, у якій заявник стверджував, що застосування до нього превентивного ув'язнення після відбуття основного покарання у вигляді 10 років позбавлення волі протирічить формулі *ne bis en idem*.

Європейський суд став на позицію Конституційного Суду Германії, який наголосив, зокрема, що конституційна вимога про розмежування превентивного затримання, позбавлення волі та принципів, викладених у статті 7 Конвенції, вимагає індивідуалізованого та посиленого терапевтичного забезпечення та догляду за відповідними особами. Згідно

новому кримінальному законодавству Німеччини, особи, які перебувають у превентивному ув'язненні, тепер повинні триматися в установах, що пропонують їм не тільки умови, більш асимільовані загальним умовам життя, але, зокрема, індивідуальний та інтенсивний догляд для посилення їх готовності брати участь у психіатричному, психотерапевтичному або соціально-терапевтичному лікуванні з урахуванням їхніх потреб.

Тобто мета превентивного ув'язнення не у карі та виправленні злочинця, а в превенції суспільства від його потенційних суспільно-небезпечних дій у майбутньому, що пов'язані із особливостями психічного стану особи.

У випадку п. І, засудженого за вбивство з сексуальних мотивів, Європейський суд з прав людини встановив, що визначаючи законну міру, яка накладається пізніше в порівнянні з обвинувальним вироком, повинно враховувати останню характеристику засудженої особи, що ґрунтується на психічному розладі, що існував на момент накладання заходу, і робить небезпечним подальшу поведінку правопорушника.

Заявник, який був покараний за акт сексуального садизму і, ймовірно, вчинить ще одне вбивство, якщо він буде звільнений, був соціально небезпечним для цілей застосування превентивного ув'язнення [279-281].

Отже, використовуючи концепцію соціальної небезпеки особистості, європейські суди законно застосовують обмежувальні примусові заходи різного по характеру та властивостям сенсу.

Без відповідної конкретизації щодо характеристик особи винного питання індивідуалізації відповідальності розглянуто у КК країн минулого СНД, Румунії, Франції.

Обставини життя та особисті дані потребує уточнювати КК Андорри, ступінь суспільної небезпеки особи КК Болгарії та КК Сан-Маріно. Минуле життя та поведінку після скоєння злочину – ФРН, вік, стан психіки, особистості та соціальні якості винної особи – КК Туреччини, ніякі обставини та характеристики особистості – КК Грузії.

Відома специфічна позиція законодавців Сан-Маріно. Відзначимо, що це найбільш розвинена система ознак, що має значення при застосуванні заходів безпеки та соціального захисту до осіб, які спричинили кримінальні правопорушення. Отже, при використанні свого права на розсуд суддя також повинен враховувати особу винного, виходячи з:

1) вчинення злочину під час ухилення від виконання вироку суду, винесеного за попереднім злочином; або, навпаки, виходячи з того, що до винесення вироку особа повністю відшкодувала завдані нею збитки; добровільно з'явилася до суду; добровільно зізналося в скоєнні злочину і, в будь-якому випадку, виходячи з поведінки особи в даний момент або після вчинення злочину;

2) мотивів злочину, попереднього способу життя, а також з положення в суспільстві винного (ст.89).

Відповідно, Розділ II КК Сан-Маріно встановлює, що особа вважається кримінально небезпечною, навіть коли вона не підлягає звинуваченням і покаранню, в разі, якщо вона раніше вчинила умисний злочин, та якщо суддя вважає, що така особа може здійснити нові діяння, передбачені в цьому Законі як умисні злочини.

Суддя встановлює кримінальну небезпеку, беручи до уваги обставини і умови, які стосуються ступеню тяжкості злочину, та наказує, там, де це необхідно, проведення біопсихологічної експертизи.

Кримінальний кодекс Республіки Сан-Маріно від 25.02.1974р. передбачає небезпечними наступних осіб:

1) старшого або молодшого віку, визнаних як осіб, які вчинили звичайні умисні злочини, злочини, пов'язані з професією, і конституційні злочини;

2) засуджених за умисні злочини, вчинені злочинною організацією; пов'язані з торгівлею живим товаром або работоргівлею; за злочини, пов'язані з торгівлею та експлуатацією осіб, які займаються проституцією і за вимагання, що супроводжуються викраденням людей;

3) старшого віку, які не зважають на обвинувачення через недоумства або хронічну інтоксикацію алкоголем або наркотичними засобами, якщо вони звільняються від відповідальності за умисні злочини, карані за законом тюремним ув'язненням не нижче п'ятого ступеня;

4) засуджених зі зменшенням покарання через недоумство або хронічну інтоксикацію алкоголем або наркотичними засобами в силу частини другої статті 9 цього Кодексу, якщо за скоєний умисний злочин передбачається тюремне ув'язнення на термін не нижче шостого ступеня. Крім того, в подібних випадках суддя встановлює небезпеку щоразу, коли повинна бути застосована міра безпеки з винесенням вироку про ув'язнення або виправдувального вироку, після закінчення п'яти років з дня вчинення діяння [125].

Діюче законодавство та сучасна кримінально-правова доктрина розмежовують заходи безпеки, соціального захисту, реституції та компенсації, профілактичні заходи тощо, поєднуючи їх у групу кримінально-правових заходів [283-284].

З часом розділ XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» з'явився і у Кримінальному Кодексі України 2001 року.

Згідно законодавству, до таких заходів відносяться заходи соціального захисту для неосудних та осіб, які не є суб'єктами злочину, заходи безпеки [285], спеціальна конфіскація.

Відокремлюються і заходи профілактики у вигляді обмежувальних заходів для осіб, які вчинили домашнє насильство, та юридичних осіб, пов'язаних із вчиненням корупційних злочинів (нейтралізація потенційно криміногенного середовища).

У проекті Нового кримінального кодексу України виокремлено особливо:

- Засоби безпеки як примусове обмеження у реалізації прав чи свобод людини, що з метою убезпечення суспільства застосовується до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення злочину, або до особи,

яка вчинила протиправне діяння, передбачене цим законопроектом. Засобами безпеки є:

- а) примусова психіатрична допомога;
- б) обмежувальні засоби;
- в) оприлюднення інформації про особу, яка вчинила злочин.

- Реституція та компенсація;
- Конфіскація майна та вилучення речі;
- Кримінально-правові засоби відносно юридичної особи
- Кримінально-правові засоби відносно неповнолітніх правопорушників [219].

Це відносно вдала класифікація, хоча й вона залишає поза розглядом питання сутності таких обмежувальних заходів як примусові позасудові санкції до юридичних та фізичних осіб згідно Закону України «Про санкції»[286], чи наприклад, конфіскації судна згідно Закону України «Про виключну (морську) економічну зону» [287].

Так, наприклад, відповідно положенням про відповідальність юридичних та фізичних осіб згідно Закону «Про виключну (морську) економічну зону», правопорушники несуть тягар відповідальності у вигляді:

- штрафу від чотирьохсот сорока до тисячі чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації засобів і знарядь, із застосуванням яких вчинено порушення за незаконну розвідку чи розробку природних ресурсів виключної (морської) економічної зони України, а так само створення штучних островів, будівництво установок і споруд, встановлення навколо них зон безпеки без дозволу спеціально уповноваженого органу України;

- штрафу від чотирьохсот сорока до тисячі чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації засобів і знарядь, із застосуванням яких вчинено порушення, з безоплатним

вилученням незаконно видобутих ресурсів за незаконне видобування природних ресурсів, та інше.

У Приморському районному суді міста Одеси розглянуто справу, згідно якій 08.04.2010 року, громадянин Республіки Туреччина ОСОБА_3, капітан судна «BABA HASAN 1», бортовий номер НОМЕР_1, прапор Республіки Туреччина, 5 квітня 2010 року затриманий в акваторії Чорного моря (координати 44°53г2гN, 31°08г5гE) за незаконне видобування природних ресурсів у межах виключної (морської) економічної зони України, при відсутності міжнародних угод між Україною та Республікою Туреччина, з порушенням норм міжнародного права та суверенних прав Держави України із застосуванням промислових знарядь лову (камбальних ставних сіток).

Своїми діями зазначена особа порушила вимоги ч. 1 ст. 24 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16.05. 1995 р. №162/95-ВР.

Керуючись Конвенцією ООН з морського права, ст. 24 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України», ст. 58 Кодексу торговельного мореплавства України, ст. ст. 9, 24, 33, ч.1 ст. 204-1, ст. ст. 221, 283, 284, 327 КпАП України, суддя постановив: притягнути громадянина Республіки Туреччина ОСОБА_3 (турецькою ОСОБА_3), ІНФОРМАЦІЯ_1, постійне місце проживання на території України відсутнє, до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 24 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України», у виді конфіскації усіх засобів і знарядь, із застосуванням яких вчинено порушення, - судна «BABA HASAN 1», бортовий номер НОМЕР_1, прапор Республіки Туреччина, разом із сітками капроновими у кількості 300 штук, що знаходяться на його борту [288].

Як бачимо за відсутності можливості конфіскації у рамках кримінального судочинства. суд застосував спеціальну конфіскацію у

адміністративному порядку, яке по сутності відповідає характеристикам спеціальної конфіскації як кримінально-правового засобу.

Згідно діючому кримінальному законодавству (Стаття 96-1. КК України), спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченою частиною першою статті 150, статтею 154, частинами другою і третьою статті 159-1, частиною першою статті 190, статтею 192, частиною першою статей 204, 209-1, 210, частинами першою і другою статей 212, 212-1, частиною першою статей 222, 229, 239-1, 239-2, частиною другою статті 244, тощо.

Спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно:

одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, - переходять у власність держави;

були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Сутнісне саме використання, підшукування, пристосування, виготовлення речей матеріального світу, що були застосовані в процесі вчинення злочинів, передбачених ст.ст.240, 240-КК України дає можливість застосування саме спеціальної конфіскації.

Матеріальною передумовою застосування ст.96-1 КК України є вказівка в законі на можливість використання правила лише у випадку коли сума покарання у вигляді штрафу перевищує 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Поруч з цим, це обмежує застосування спеціальної конфіскації у випадку підготовчої злочинної діяльності, покарання за яку встановлене ст.68 Кримінального кодексу України.

Так, при призначенні покарання за незакінчене кримінальне правопорушення суд, керуючись положеннями статей 65-67 КК України, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення кримінально протиправного наміру та причини, внаслідок яких кримінальне правопорушення не було доведено до кінця.

За вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

За вчинення замаху на кримінальне правопорушення строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

Вважаємо це не в повній мірі відповідає усталеним положенням диференціації кримінальної відповідальності.

Враховуючи викладене, пропонується ч.1.статті 96-1 Кримінального кодексу України після слів «239-2.» доповнити словами «статтею 240, статтею 240-1».

Проектанти нового Кримінального кодексу України, маючи на увазі тенденцію до обмеження майнових примусових заходів у кримінальному судочинстві [289], встановили:

Конфіскація застосовується щодо майна, яке:

- а) є предметом злочину або доходом від такого предмета,
- б) підшукане, пристосоване, використане як знаряддя або засіб вчинення злочину чи для схилення особи до його вчинення,
- в) використовувалося для фінансування чи матеріального забезпечення вчинення злочину, або
- г) використовувалося як винагорода за вчинення злочину.

Конфіскація не застосовується щодо майна, яке:

- а) підлягає поверненню власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про його незаконне використання, або
- б) не може бути стягнене за виконавчими документами, крім знаряддя та засобу вчинення злочину.

Конфіскація майна застосовується у випадках засудження особи за умисний злочин як з призначенням покарання, так і зі звільненням від покарання [219].

Це дозволило відповідно вирішити основні проблеми, які свого часу висвітлив О.О.Дудоров, вказавши, що «бажано, щоб подальше вдосконалення кримінального закону, присвяченого спеціальній конфіскації, відбувалось паралельно із визначенням долі конфіскації майна як виду покарання» [109, с. 472].

Питання подальшого розвитку системи державної реакції та кримінально-правової протидії незаконному поведженню з корисними ресурсами, визначення класифікації кримінальних правопорушень у вищевказаній сфері, віднесення останніх до окремого інституту злочинів проти економічної безпеки суспільства та безпеки довкілля, безумовно, залишається.

Україна пройшла довгий шлях актуалізації цього питання згідно нормативним встановленням президентів [290].

Але саме інтеграційний підхід, який поєднує переваги законопроектної роботи та сучасну практику доктринального та правозастосовного розвитку протидії злочинам, що вивчаються, дає можливість більш продуктивного використання ресурсів сучасного кримінального закону.

Резюмуючи викладене у цьому розділі, дійшли до наступних висновків:

1. Покарання є одним із засобів здійснення кримінальної політики держави, яка має строго певне призначення і зрештою служить цілям захисту прав і свобод людини і громадянина, власності, економічної діяльності, громадського порядку і суспільної безпеки, довкілля, конституційного ладу держави, миру і безпеки людства.

2. Реалізація охоронних та профілактичних кримінально-правових відносин викликає необхідність диференціації обсягу державного примусу залежно від характеристик суб'єктів такого впливу (особи, соціальні спільноти, держава), відповідності ступеня впливу характеристикам особи винного; її кримінальності; ступеню тяжкості вчиненого злочину; потребам потерпілого, третіх осіб, держави, міжнародної спільноти.

Якщо метою покарання є кара, загальна та спеціальна превенція та певним чином поновлення в правах особи, яка потерпіла від злочину (ст.60 КК України), виникає питання, наскільки пропорційним є покарання відображене у ч.4 ст.240 КК України? Згідно діючому законодавству вбивство, вчинене через необережність, - карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. Диспозиція ч.4 ст.240, яка охоплює усе від пошкодження та знищення майна,

легких тілесних ушкоджень до позбавлення життя, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Адже за будь-яких обставин ступінь суспільної небезпечності реального заподіяння шкоди конкретним особам при незаконному добуванні корисних копалин та погрози їй заподіяння чи конкретного заподіяння шкоди майну не є однаковим, а, отже, й положення про кримінальну відповідальність за насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, та за погрозу його застосування, за пошкодження майна, якщо і мають бути криміналізованими, то повинні міститися в різних частинах відповідної норми із різною реакцією держави.

3. Вивчення судової практики, свідчить про те, що з 2017 по 2020 рік основним видом покарань, яке було застосовано судом за ст.240 КК України є штраф. У 80 відсотках він призначався на мінімальну суму.

Доречи, відносна масовидність цього діяння у Волинській та Рівненській області вела до широкого використання угоди про визнання вини (90 відсотків справ, що вивчено), спрощеного порядку кримінального судочинства, визначення мінімального терміну покарання і, відповідно, застосування ст.75 КК України.

Що стосується обсягу і видів покарання за ст.240-1 КК України, то загалом вони відповідають встановленим тенденціям пеналізації, а судова практика вимогам пропорційності призначеного покарання під кутом використання положень ст.3 Європейської конвенції з захисту прав людини.

Зазвичай особам, винним у незаконному обігу бурштину назначається штраф, або обмеження волі.

Передбачені розвитком законодавства за корупційні злочини положення ч.3 ст.240-1 КК України щодо відповідальності службових осіб, винних у незаконному обігу бурштину, практично не застосовуються, хоча мають багатий потенціал.

4. Існує проблема у визначенні можливості застосування конфіскації майна як додаткового покарання за ч.ч.2 та 3 ст.240-1 КК України. За діючим законодавством (ст.59 КК України), покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого.

Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу.

Тобто визначення конфіскації майна як додаткового покарання у санкціях ч.ч. 2 та 3 ст.240-1 КК України протирічить вимогам призначення покарання згідно положенням Загальної частини КК України (ст.65 КК України) та повинне бути виключене.

5. У випадку вирішення питання про застосування конфіскації майна за незаконний обіг корисних копалин у випадку звільнення від призначеного покарання та застосуванні ст.75 КК України суди вірно відмовляються її застосовувати, маючи на увазі відсутність цього покарання серед пробаційних заходів.

6. Проблема застосування поруч з покаранням інших заходів кримінально-правового впливу засновується на класичній методології позитивістської кримінології, згідно якій до звичайних та професійних злочинців повинні були застосовуватися відповідні заходи впливу, а до необережних та випадкових злочинців – покарання.

Діюче законодавство та сучасна кримінально-правова доктрина розмежовують заходи безпеки, соціального захисту, реституції та компенсації, профілактичні заходи тощо, поєднуючи їх у групу кримінально-правових заходів (засобів).

Поруч з цим остронь залишається вирішення питання віднесення до кримінально-правових таких адміністративних засобів як примусові позасудові санкції до юридичних та фізичних осіб згідно Закону України «Про санкції» (у випадку незаконного видобування вугілля на територіях, поза ефективним контролем держави), чи наприклад, конфіскації судна, яке здійснювало промисел корисних копалин в юрисдикції України згідно Закону України «Про виключну (морську) економічну зону».

7. Використання, підшукування, пристосування, виготовлення речей матеріального світу, що були застосовані в процесі вчинення злочинів, передбачених ст.ст.240, 240-КК України, дає можливість застосування саме спеціальної конфіскації у таких та інших випадках.

Поруч з цим спеціальна конфіскація не може бути використаною у випадку вчинення готування чи замаху на незаконне поводження із корисними копалинами. Враховуючи викладене пропонується Ч.1.Статті 96-1 Кримінального кодексу України після слів «239-2.» доповнити словами «статтею 240, статтею 240-1».

8. В чинному кримінальному законодавстві України має місце надмірна репресивність кримінально-правових санкцій за незаконне поводження із корисними копалинами.

З метою гуманізації кримінальної репресії у даній сфері, а також забезпечення принципів диференціації кримінальної відповідальності, точності кримінально-правової кваліфікації, заборони подвійного інкримінування та справедливості доцільно врахувати наступне:

- диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення незаконного поводження з корисними копалинами державного та місцевого значення у великих та особливо великих розмірах;
- встановити різний розмір кримінально-правових санкцій за мінімальний рівень вартості корисними копалинами;

- диференційовано підійти до криміналізації результативного та нерезультативного незаконного поводження з корисними копалини з метою використання ресурсів спеціальної конфіскації.

ВИСНОВКИ

В результаті проведення дослідження встановлено, що під кримінально-правовою протидією правопорушенням, пов'язаним із незаконним поводженням з корисними копалинами, розуміється діяльність держави в особі уповноважених органів щодо встановлення меж та видів відповідальності, та реагування на фактично вчинені екологічні посягання шляхом визначення кримінально-правових норм, що забороняють таку поведінку й передбачають відповідні міри покарання, та інші заходи кримінально-правового характеру стосовно порушників таких заборон, а також фактичну діяльність правоохоронних органів, спрямовану на практичне застосування зазначених норм. Якщо діяльнісний підхід є суто кримінологічним, то питання політики протидії та визначення відповідальності носить кримінально-правовий характер.

До основних висновків роботи мають бути зазначеними наступні:

1. Серед злочинів проти довкілля незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення посідає особливе місце, оскільки пов'язане з посяганням на власність українського народу та екологічну безпеку. Україна входить в число провідних мінерально-сировинних держав світу. Це обумовлює надмірну регламентацію видобування, управління та зберігання природних ресурсів як складного процесу, пов'язаного із системами екологічного, адміністративного та кримінального права.

2. Функціонування кримінальної політики протидії незаконному видобуванню корисних копалин повинно бути спрямоване на мінімізацію впливу та захист конституційних цінностей від кримінальних загроз методами оптимізації державного управління, сталого розвитку та підвищення ефективності розв'язання відповідних конфліктів. Завданням кримінальної політики України, в цьому напрямку, стає формування адекватних заборон, які гармонічно поєднують характеристики різних правових родин та уніфікацію складів злочинів, та, за можливості, покарань з

метою адекватної відповіді на кримінальні виклики проти прав людини на безпечне довкілля.

3. У кожній державі для охорони та збереження довкілля повинні існувати дієві механізми, які стимулюють дотримання, попереджають настання майбутніх порушень, відшкодовують заподіяну шкоду. Глобальна незаконна промисловість у сфері довкілля – це не лише одна мережа, одна країна або навіть один злочин. Саме з цією метою ООН було започатковано запобігання злочинності через концепт охорони фундаментальних прав та свобод громадян, пов'язаних із правом на сталий та безпечний розвиток людини у безпечному довкіллі.

4. Під кримінальним правопорушенням, пов'язаним із незаконним видобуванням чи іншим поводженням з корисними копалинами, слід розуміти суспільно небезпечне, кримінально протиправне діяння, що посягає на суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища як сукупності природних і природно-соціальних умов та процесів, а також охорони, використання, збереження й відтворення природних ресурсів.

5. Законодавець, прагнучи диверсифікувати відповідальність за злочини, що вивчаються, не витримав принципів економії кримінальної репресії, порушив наукові підстави криміналізації (надмірна криміналізація за рахунок диверсифікації предметів кримінального правопорушення). Перспективним є поєднання характеристик незаконного поводження з природними ресурсами в єдину норму, хоча з точки зору логіки диференціації відповідальності видається доцільним незаконне поводження з корисними копалинами місцевого значення виокремити як кримінальний проступок.

6. Безпосереднім об'єктом незаконного поводження з природними ресурсами є суспільні відносини, що забезпечують власність на корисні копалини та встановлений порядок раціонального і комплексного використання й охорони корисних копалин загальнодержавного значення. Одеська школа права (І. І. Каракаш) відстоює саме таке людиноцентристське

розуміння суспільних відносин, що забезпечують реалізацію права власності на природні ресурси. Предметом злочинів є незагальнопоширені корисні копалини загальнодержавного значення (та бурштин). Законодавцю так і не вдалося в межах ст.ст. 240, 240-1 КК України чітко диференціювати юридичну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин залежно від виду мінеральної сировини, що незаконно вилучається винуватим. Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення та бурштину – це здійснення їх видобування без відповідного дозволу (без акту про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі).

7. Законодавчо запроваджений підхід щодо відокремлення окремої норми, яка передбачає відповідальність за видобування бурштину, не узгоджується з принципом правової визначеності, але відповідає політичній доцільності. Саме цим та поширеністю незаконного добування бурштину можливо була обумовлена поширена редакція диспозиції основного складу злочину, передбаченого ст. 240-1 КК України. Видається необхідним поширити характеристики незаконного видобування корисних копалин за рахунок диверсифікації засобів здійснення незаконних операцій із корисливими копалинами та гармонізації складу з відповідним статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення з використанням об'єднуючого терміну «незаконне поводження».

Незаконне поводження з корисними копалинами може бути визначене як незаконне видобування корисних копалин, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, оброблення, утилізація, знешкодження, видалення або захоронення корисних копалин загальнодержавного значення, законність походження яких не підтверджується відповідними документами.

8. Суб'єкт злочинів загальний. Практика свідчить про значну роль юридичних осіб як суб'єктів квазі-кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину. Пропонується: ч.1 ст. 96-3 КК України доповнити пунктом 6

«вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених 240, 240-1 цього Кодексу»; у ч. 2 Примітки до ст.96-3 після цифр «209» доповнити цифрами «240, 240-1».

9. Суб'єктивна сторона незаконного видобування корисних копалин та незаконного видобування, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення, переробки бурштину характеризується лише прямим умислом. Мають місце ознаки подальшої професіоналізації злочинців, спеціалізації за ознаками службової діяльності.

10. Санкція ч.4 ст.240 КК України не відповідає усталеним правилам пеналізації. Передбачені розвитком законодавства за корупційні злочини положення ч.3 ст.240-1 КК України щодо відповідальності службових осіб, винних у незаконному обігу бурштину, практично не застосовуються, хоча мають багатий потенціал. Визначення конфіскації майна як додаткового покарання у санкціях ч.ч. 2 та 3 ст.240-1 КК України протирічить вимогам призначення покарання згідно з положенням Загальної частини КК України (ст.65 КК України) та має бути виключене.

11. Використання, підшукування, пристосування, виготовлення речей матеріального світу, що були застосовані в процесі вчинення злочинів, передбачених ст.ст.240, 240-КК України, дає можливість застосування саме спеціальної конфіскації у таких та інших випадках. Враховуючи викладене, пропонується ч.1 ст. 96-1 КК України після цифр «239-2» доповнити словами «статтею 240, статтею 240-1».

12. В чинному кримінальному законодавстві України має місце надмірна репресивність кримінально-правових санкцій за незаконне поводження з корисними копалинами. З метою послаблення кримінальної репресії у цій сфері, а також забезпечення принципів диференціації кримінальної відповідальності, точності кримінально-правової кваліфікації, заборони подвійного інкримінування та справедливості доцільно врахувати наступне: диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення незаконного

поводження з корисними копалинами державного та місцевого значення у великих та особливо великих розмірах; встановити різний розмір кримінально-правових санкцій за мінімальний рівень вартості корисних копалин; диференційовано підійти до криміналізації результативного та нерезультативного незаконного поведіння з корисними копалинами з метою використання ресурсів спеціальної конфіскації.

13. Узагальнюючи викладене, пропонується *de lege ferenda*:

частину 2 ст. 240 КК України викласти в такій редакції:

«2. Порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля – карається штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк»;

статтю 240¹ КК України викласти в такій редакції:

«Стаття 240¹. Незаконне поведіння з корисними копалинами загальнодержавного значення

1. Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, оброблення, утилізація, знешкодження, видалення або захоронення корисних копалин загальнодержавного значення, законність походження яких не підтверджується відповідними документами, - караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені групою осіб за попередньою змовою, або у значних розмірах, або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, - караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років.

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою шляхом використання свого службового становища, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Примітка. Під значним розміром у цій статті слід розуміти вартість корисних копалин загальнодержавного значення, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>
2. Мельник М.І. Протидія корупції: поняття, мета, напрями. Право України. 2002. № 4. С. 23.
3. Пилипенко І. В. Кримінально-правова протидія самоправству : монографія. За наук. ред. І. І. Присяжнюка. Київ: Алерта, 2021. 300 с.
4. Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади. Дис...доктора юрид. наук 12.00.08. Київ, 2018. 465 с.
5. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля». Постанова Пленуму Верховного Суду 10.12.2004 N 17 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>
6. Нетеса Н. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 33 с.
7. Шем'яков О. П. Правове регулювання використання та охорони надр: дис. канд.юрид наук: 12.00.06. Харків, 2003. 208 с.
8. Історія освоєння мінеральних ресурсів України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
9. Мінеральні ресурси України. Київ, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2014. 270 с.

10. Каракаш І. І. Теоретичні проблеми права власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 .Одеса, 2018. 44 с.
11. Кірін Р. С. Правове забезпечення видобування корисних копалин: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.06. Київ, 2007. 211 с.
12. Сурілова О. О. Теоретичні основи адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у галузі використання й охорони надр. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 3. с. 106-109. URL: http://lsej.org.ua/3_2017/32.pdf
13. Максименцева Н. О. Адміністративно-правова природа та зміст державного управління в галузі використання, відтворення і охорони надр. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 5. С. 152–157
14. Кірін Р. С. Право видобування корисних копалин Д. : НГУ, 2011. 220 с.
15. Балюк Г.І. Екологічне право України. Конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частина): Навч. посібник. К.:Юрінком Інтер, 2006. 192 с.
16. Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии: монография. Київ: Наук. думка, 1989. 232 с.
17. Науково-практичний коментар Кодексу України про надра / Г. І. Балюк та ін. / за ред. Г. І. Балюк. К.: Юрінком Інтер, 2012. 325 с.
18. Разметаев С.В. Экологическое право Украины: Систематизированное законодательство о недрах с научно-практическим комментарием и постатейными материалами. – Х: ООО «Синтекс ЛТД», 2000. 480 с.
19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення» від 12.12.1997 № 827 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF>
20. Яковлєв Є.О. Екологічна геологія. На межі двох наук. Мінеральні ресурси України. 1994. № 1. С. 21–23
21. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з видобування корисних копалин із родовищ, що мають загальнодержавне значення та включені до Державного фонду корисних

- копалин: Наказ від 31.07.2007 р., № 107/370. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0954-07#Text>
22. Гірничий Закон України від 6 жовтня 1999 р., № 1127. URL: <http://rada.gov.ua/laws>
23. Вирт А.А. Уголовно-правовая ответственность за преступления в сфере использования природных ресурсов по законодательству некоторых зарубежных стран. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. 43. Том 2. Ужгород, 2017. С. 116-119
24. Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/draft_NAS_FEB2015.pdf
25. Звіт Міністерства екології та природних ресурсів України про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони за 2018 рік. URL: https://docs.google.com/document/d/1a5d1nyNnR6rYOpN_6x_nyo6PUszNaJul0RIUImOfblA/edit
26. Державна екологічна політика відповідно до стандартів ЄС: здобутки та подальші кроки. URL: <https://menr.gov.ua/news/32960.html>
27. Хто «кришує» бурштин на Волині URL: <http://ar.volyn.ua/20160305-hto-kryshuje-burshtyn-na-volyni/>. 2016. 5.03
28. Афера на мільярд: як розкрадають багаті на бурштин землі Рівненщини – 2016. – 22.02; URL: <http://www.informator.news/afera-na-milyard-yak-rozkradayut-bahati-na-burshtyn-zemli-rivnenschyny/>
29. Обнародованы снимки впечатляющих масштабов незаконной добычи янтаря. URL: <https://focus.ua/country/347073/>. 2016. 12.03
30. Христина Юшкевич: «Питання несанкціонованого видобування бурштину потребує перш за все законодавчого врегулювання» URL: <http://chernigivlis.gov.ua/xristina-yushkevich-pitannya-nesankcionovanogo->

- vidobuvannya-burshtinu-potrebuye-persh-za-vse-zakonodavchogo-vregulyuvannya/. 2016. 27.02
31. «Бурштинова лихоманка» загрожує Україні екологічною катастрофою URL: <http://www.dw.com/uk/a-19077234>. – 2016. – 26.02
32. Кримінальний бурштиновий добуток на Рівненщині під «дахом» влади: розслідування URL: <http://4vlada.com/rivne/40389>. 2014.18.12
33. СБУ виловила бурштину на 1,5 мільйона у підпільній майстерні під Луцьком URL: <http://www.volynnews.com/news/extreme/poblyzu-lutska-vyiavyly-pidpilnu-maysterniu-z-obrobky-burshtynu/>. 2016. 5.01
34. Камінь спотикання: що робити з українським бурштином? URL: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/11/151010_amber_story_rl. - 2015. - 9.11)
35. Потіха А. Проблема видобутку бурштину: сучасний стан та перспективи вирішення. Україна: події, факти, коментарі. 2016. № 5. С. 36–44. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr5.pdf>
36. Рудько Г. І., Адаменко О.М., Міщенко Л.В. Стратегічна екологічна оцінка та прогноз стану довкілля Західного регіону України: у 2 т. / За ред. Г.І. Рудька, О.М.Адаменка.- Київ, Чернівці : Букрек, 2017, Т 2. 584 с.
37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України від 19 грудня 2019 року № 2240 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text>
38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтримки розвитку вітчизняних галузей надрокористування: Проект Закону України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70117
39. Бабаев М.М., Пудовочкин Ю.Е. Необходимость обновления методологии исследований в области уголовного права. Правосудие/JUSTICE. 2020.Т.4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neobhodimost-obnovleniya-metodologii-issledovaniy-v-nauke-ugolovnogo-prava>

40. Біла Книга про юридичну відповідальність у сфері охорони довкілля. URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/bila-knyga-pro-yurydychnu-vidpovidalnist-u-sferi-ohorony-dovkillya/>
41. Турлова Ю. А. Поняття «екологічні злочини»: до проблеми визначення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки. Херсон. 2015. Вип. 6, т. 3. С. 69–72
42. Матвійчук В.К Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження). Монографія. К.: «Азимут Україна», 2005. 464 с.
43. Gibbs, C., Gore, M. L., McGarrell, E. F., Rivers, L.. Introducing conservation criminology: Towards interdisciplinary scholarship on environmental crimes and risks. The British Journal of Criminology, 2009.50, 124–144
44. Lynch, M. J. The greening of criminology: A perspective for the 1990s. The Critical Criminologist, 1990. 2, 3–4, 11–12
45. Lynch, M. J., Long, M. A., Stretesky, P. B., Barrett, K. L. . Green criminology. Oakland: University of California Press. 2017
46. Wildlife and Forest Crime. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/wildlife-and-forest-crime/index.html>
47. «Державна екологічна політика відповідно до стандартів ЄС: здобутки та подальші кроки» URL: <https://menr.gov.ua/news/32960.html>
48. Сталий розвиток і довкілля. ПРООН. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-and-environment.html>
49. Combating transnational organized crime and its links to illicit trafficking in precious metals and illegal mining, including by enhancing the security of supply chains of precious metals. URL: www.unodc.org/missions/ccpcj/documents/con/2019/Advance_version_draft_resolutions/E_CN15_2019_L2_Rev1_unedited_e_V1903671.pdf

50. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка Б. Є. Патона. К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.
51. Цілі сталого розвитку та їх адаптація для України URL: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/>
52. Франчук В. И., Прыгунов П. Я., Мельник С. И. Политика безопасности деятельности: системный подход Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ. 2017. №1. С. 159-163
53. Дудченко В. В., Капустіна Н. Б., Горобець К. В. Сучасні філософсько-правові доктрини : навчально-методичний посібник. Одеса : Фенікс, 2018.
54. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 8
55. UN Declaration on the Human Environment. URL: <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf>
56. Незаконний видобуток Російською Федерацією корисних копалин в Криму становить загрозу для екосистеми та знищує археологічні пам'ятки 11.04.2019 URL: <https://mtot.gov.ua/nezakonni-vidobutok-rosiskoju-federacieju>
57. Ксенія Оринчак. Викопані мільярди: обіг нелегального видобутку корисних копалин у світі оцінюється у 110 млрд доларів URL: <http://neiau.org/%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96-%D0%BC%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D1%80%D0%B4%D0%B8-%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B3-%D0%BD%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE/>
58. Recognising the Threat of Environmental Crime. URL: <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/environmental-crime>
59. Вірт А.О. Кримінальна політика протидії злочинам в сфері використання природних ресурсів. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. № 1. Том 3. С. 78–82

60. Вірт А.О. Незаконне видобування корисних копалин у ракурсі сучасного українського дискурсу. Право і суспільство. 2020. № 3. Том 2. С. 95–99
61. Вірт А.О. Застосування кримінально-правових заходів за злочини в сфері використання природних ресурсів. Держава та регіони. Серія Право. 2020. № 4 (70). Том 2. С. 88–92
62. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. К.: Вид-во Ін-ту за законодавства Верховної Ради України, 2002, С. 455-460.
63. Костицький В. В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення (Третя «опора» міжнародно-правового екологічного імперативу). URL: <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/vidp.pdf>
64. Триньова Я.О. Злочини проти довкілля в системі Особливої частини кримінального законодавства: біоетичний погляд Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р. Харків : Право, 2018. 552 с. – с. 276-280
65. Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві / авт. Кол.; за заг. ред. В. О. Тулякова. Одеса, 2014. 256 с.
66. Лисковец Б. А. Правовое регулирование разведок и разработок месторождений полезных ископаемых в СССР. Москва, 1960. 119 с.
67. Башмаков Г. С. Право пользования недрами в СССР. Москва: Наука, 1974. 156 с.
68. Сыроедов Н. А. Правовой режим недр. Москва: Юрид. лит., 1969. 168 с.
69. Туляков В.О., Тулякова М.А. Динаміка кримінального права : основні закономірності. Актуальні проблеми держави і права О. : Юрид. л-ра, 2005. Вип. 25. С. 488-491
70. Туляков В.О. Моральна адекватність кримінально-правової заборони. Актуальні проблеми держави і права: О.: Фенікс, 2008. Вип. 44. С. 257-261

71. Фріс П. Л. Кримінально–правова політика України: дис. ...д-ра. юрид. наук:12.00.08. Івано-Франківськ: Прикарпатський юридичний інститут внутрішніх справ, 2005. 381 с.
72. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/page4>
73. Virt A.O. Criminal policy against illegal mining SWorld Journal (Болгария). 2020. №6. P.116-121
74. Virt A.A. Criminal law, development and environmental policy. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 5(33). № 6(34). С. 141–146
75. Маковецька А.О. Дефініція «об'єкт злочину» щодо злочинів у сфері використання природних ресурсів. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 231-234
76. Маковецька А.О. Деякі аспекти використання 1 статті протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22 квітня 2016 року). Одеса, 2016. С.134-137
77. Вірт А.О. Злочини у сфері використання природних ресурсів у системі екологічних злочинів. Priority strategie pre rozvvuj pravnej vedu vo svete vedu: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Sladkovicovo, 2017). С. 152-154
78. Гетьман А.П., Шульга М.В. Екологічне право України: Підручник. – Харків.: Право, 2005. URL: <http://ebk.net.ua>
79. Андрейцев В.І. Екологія і закон: еколого-правова відповідальність. К.: Юрінком Інтер, 1991.702 с.
80. Кримінальне право України : Бібліографія 1991–2005 К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової л-ри, 2008. 536 с.

81. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юрид. думка, 2004. 656 с.
82. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини : навч. посіб. / В. О. Кузнєцов, М. П. Стрельбицький, В. К. Гіжевський. К. : Істина, 2005. – 380 с.
83. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Стратонова. – К. : Істина, 2007. 400 с.
84. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін. ; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1999. 896 с.
85. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юрид. думка, 2004. 656 с.
86. Кримінальне право України: Особлива частина : [підруч.] / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. К. : Юрінком Інтер, 2007. 624 с.
87. Кримінальне право України. Особлива частина : [підруч.] / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [3-тє вид., переробл. та допов.]. – К. : Юрид. думка, 2009. 744 с.
88. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. / [Бабій А. П., Доброход І. С., Кармазин Ю. А., Корнієнко В. О. та ін.] ; за заг. ред. Стрельцова Є. Л. [4-те вид.] Х. : Одиссей, 2009. 496 с.
89. Кримінальне право України: Особлива частина : [підруч.] / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.
90. Туляков В.О. Кримінальне право сьогодення: ренесанс моделі сталого розвитку. Вісник Асоціації кримінального права України. 2014. № 2(3). С. 1-19

91. Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. Вісник Академії правових наук України. 2006. № 3 (42). С. 180–190
92. Охрана окружающей среды: управление, право: сб. науч. тр. Київ: Наук. думка, 1982. 145 с.
93. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2007. 562 с.
94. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). Справа N 1-33/2004. - 2 листопада 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>
95. Мостепанюк Л.О., Павловська А.А. Аналіз складу злочину, передбаченого статтею 240-1 Кримінального кодексу України Вісник Пенітенціарної асоціації України 220.№ 2 .С.127
96. Жакун М. Ю. «Бурштинова лихоманка» як передумова екологічної кризи в Україні Грані права: ХХІ століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: Ю. Д. Батан, М. В. Сиротко [та ін.] – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 40-43
97. Притула А. М. Кримінально-правова охорона виключної (морської) економічної зони України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2010. 19 с.
98. Конвенція про континентальний шельф: Конвенція ООН від 29.04.1958 / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/conts.pdf
99. Должко В.В. Кримінальна відповідальність у сфері охорони та використання надр: сучасний стан та перспективи вдосконалення. Молодий вчений.№ 11 (75) 2019 р. С. 309-313

100. «Бурштинова лихоманка» загрожує Україні екологічною катастрофою.
URL: <https://www.dw.com/uk/>
101. Дудоров О. О. Про відмежування незаконного видобування корисних копалин від складів адміністративних правопорушень Новітні кримінально-правові дослідження 2016 : зб. наук. пр. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 17-22
102. Книженко С. О. Криміналістична характеристика незаконного видобування корисних копалин Право і безпека. 2006. № 5'4. С. 64-66
103. Масько Д.В. Покарання за кримінальними кодексами окремих держав за порушення правил охорони та видобутку надр. Юридична наука. 2011. № 4-5. С. 159-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2011_4-5_20
104. ВР одобрила усиление уголовной ответственности за незаконную добычу песка Kievvlst 4 ноября 2020 г. URL: <https://kievvlst.com.ua/news/vr-odobrila-usilenie-ugolovnoj-otvetstvennosti-za-nezakonnuyu-dobychu-peska?noredirect=true>
105. Стельмах М.В Проблема кваліфікації незаконного видобування корисних копалин місцевого значення Молодий вчений № 12 (52) грудень, 2017 р. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/12/75.pdf>
106. На Вінниччині поліцейські припинили незаконний видобуток піску на площі 60 гектарів. 04.09.2020 URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/33747_Na_Vinnichchini_policeyski_pripinili_nezakonnny_vidobutok_pisku_na_ploshchi_60_gektariv.htm
107. В Україні планують посилити відповідальність за незаконне видобування корисних копалин 4 листопада 2020 р. URL: <https://resonance.ua/v-ukraini-planuyut-posiliti-vidpovid/>
108. В Одесской области СБУ обнаружила незаконный песчаный карьер, который нанес государству урон на 100 миллионов Думская, 25 січня 2021 р. URL: <https://dumskaya.net/news/v-odesskoy-oblasti-sbu-obnaruzhila-nezakonnnyu-pe-135492/>
109. Дудоров О.О., Комарницький М.В., Калмиков Д.О. Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні : монографія Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. 567 с.

110. Комарницький М.В., Комарницький В.М. Предмет незаконного видобування корисних копалин та проблеми вдосконалення його законодавчого бачення. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка .2016. № 2. С.105.
111. Наукове та законодавче забезпечення реалізації концепції кримінальних проступків : монографія / С. В. Ківалов, В. О. Туляков, Н. А. Мирошниченко [та ін.] ; за заг. ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова; НУ ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. 176 с.
112. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права Вісник Асоціації кримінального права України. Ел. наук. вид. Вип. 1(2). 2014. С. 29-40
113. Модельный Уголовный кодекс: Рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств : принят на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств
URL:<http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241285&subID=100094318,100094329#text>
114. Наумов А. В. Сближение правовых систем как итог развития уголовного права XX в. и его перспектива в XXI в Государство и право. 1998. № 6. С. 50–58
115. Тацій В. Я. Проблеми зближення вропейських правових систем як умова гармонізації законодавства України Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матер. наук.-практ. конф. К. : Ін-т закон-ва ВРУ, 1998. С. 53–57
116. Туляков В.О. Концепти та методологія застосування елементів міжнародного права розвитку у сучасній кримінології Правові проблеми цивілізаційного вибору України: Матер. всеукраїнської конференції. Одеса: Фенікс.2015. с.25-33
117. Тимофеева Л.Ю. Відображення принципу гуманізму в кримінальному законі: порівняльно-правова характеристика Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.Юриспруденція. 2014. № 10-2 . Т.2. С. 94-97

118. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 г. .URL : <http://www.interlaw.ru>
119. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. (по состоянию на 6 июня 2020 года). Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь «Pravo.by» .URL:<http://pravo.by>
120. Уголовный кодекс Литовской Республики : Утвержден 26 сентября 2000 г. законом № VIII-1968 / Федеральный правовой портал «Юридическая Россия» .URL:<http://law.edu.ru>
121. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002 г. .URL:<http://lex.justice.md>
122. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики от 06.06.2001 г. (с изменениями от 11.06.2008 г.) .URL:<http://estonia>
123. Уголовный кодекс Латвийской Республики от 08.07.1998 г. (по состоянию на 16.06.2009 г.) .URL:<http://www.alex-lawyer.lv>
124. Kodeks karny. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. / Офіційний сайт Канцелярії Сейму Республіки Польща (польською мовою) URL: <http://isap.sejm.gov.pl>
125. Уголовный Кодекс Республики Сан-Марино: Принят Высшим Генеральным Советом 25 февраля 1974 года. - [Электронный ресурс] // – Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1253084&subID=%20100116531,100116533,100117068,100117180,100117398>
126. Criminal Code of Slovakia. Act 300/2005 Coll. of 20 May 2005 / Он-лайн база законодавства держав-учасниць ОБСЄ Legislationline (англійською мовою) URL: <http://legislationline.org>
127. Criminal Code of the Republic of Albania. Law No. 7895, date 27 January, 1995 / Он-лайн база законодавства держав-учасниць ОБСЄ Legislationline (англійською мовою) . URL : <http://legislationline.org>
128. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. канд. юрид. наук, проф А. И. Лукашова. Перевод с болгарского Д. В. Милушева, А. И. Лукашова. Вступ. статья И. И. Айдарова. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 298 с.

129. Criminal Code of Serbia/ Офіційний сайт The World Intellectual Property Organization (WIPO) (англійською мовою) URL: <http://www.wipo.int>;
130. Criminal Code of the Republic of Croatia / The Official Gazette of the Republic of Croatia «Narodne novine» №110 of October 21, 1997
131. Criminal Code of Georgia / Офіційний сайт The World Intellectual Property Organization (WIPO) (англійською мовою) URL:<http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ge/ge009en.pdf>
132. Criminal Code of the Republic of Armenia of April 18, 2003 / Офіційний сайт. The World Intellectual Property Organization (WIPO) (англійською мовою) RL:<http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=5499>
133. Criminal Code of The Azerbaijan Republic / Офіційний сайт The World Intellectual Property Organization (WIPO) (англійською мовою) . URL:<http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/az/az017en.pdf>
134. Criminal Code of Turkey - Law Nr. 5237 - Passed On 26.09.2004/ Офіційний сайт The World Intellectual Property Organization (WIPO) (англійською мовою) URL:<http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/tr/tr171 en.pdf>
135. Penal Code of Greece (англійською мовою) . URL:<http://www.c00.org/p/greek-penal-code.html>
136. Law #286/2009 of the Criminal Code of Romania . URL:http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5895/file/Romania_Criminal_Code_am2012_EN.pdf
137. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учеб. пособ. / под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. М. : Омега-Л ; Ин-т междунар. права и эк. им. А. С. Грибоедова, 2003. 576 с.
138. Борьба с транснациональной организованной преступностью и ее связями с незаконным оборотом драгоценных металлов и незаконной добычей полезных ископаемых, в том числе путем повышения безопасности цепочек поставок драгоценных металлов: Резолюция, принятая Экономическим и Социальным Советом ООН 23 июля 2019 года. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/E/RES/2019/23>

139. Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. докт. юрид. наук, профес. Н. Ф. Кузнецовой и докт. юрид. наук, проф. Ф. М. Решетникова. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.
140. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Д. А. Шестакова ; предисл. докт. права Г.-Г. Йешека ; пер. с нем. Н. С. Рачковой. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 524 с.
141. Конвенція РЄ про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства від 04.11.1998 р. URL: <https://www.coe.int/tu/web/conventions/full-list//conventions/treaty/172/signatures>
142. Джунусова Д. Н. Экологическая преступность и ответственность за экологические преступления: монография. Москва: ИД Академии естествознания, 2012. 136 с. URL: <http://www.monographies.ru/176-5492>
143. Council Framework Decision 2003/80/JHA of 27 January 2003 on the protection of the environment through criminal law. Judgment of the Court (Grand Chamber) 13 September 2005 In Case C-176/03. Official Journal of the European Union. 2005. C. 315/2. 10 December
144. Качинський А. Л. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення Київ: НІСД (Сер. «Екологічна безпека»; Вип. 5), 2001. 312 с.
145. Шаблистий В.В. Ефективність кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини. Науковий вісник Дніпропетровського інституту внутрішніх справ. 2013. № 1. С.412-418
146. ECHR. Case Lopez Ostra v. Spain (1995) . URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57905>
147. Сурілова О. О. Практика Європейського Суду з прав людини в сфері захисту права на сприятливе навколишнє середовище при використанні надр в Україні Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матер. 2-ї Міжнар. наук.-практ.

- конф. (Одеса, 20-21 вересня 2013 р.) / за ред. С. В. Ківалова ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2013. С. 365-378
148. Стрельцов Є. Л. Складні процеси реформування кримінального права України Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 15. С. 88-94
149. Андрушко П.П. Объект уголовно-правовой охраны, объект преступления, объект преступного посягательства и объект преступного воздействия: основное содержание понятий и их соотношение. Адвокат. 2011. № 11. С.5-11
URL: -
http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Advokat/2011_12/ANDRUSKO.pdf
150. Національна Стратегія у сфері прав людини: затверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>
151. Максименцев М.Г. Протидія злочинності у сфері надрокористування : монографія Харків : Панов А. М., 2019. 487 с.
152. Мозоль С.А. Кримінологічна безпека в Україні: монографія. Харків: Константа, 2018. 482 с.
153. Здоровило І. В. Стан злочинності у сфері незаконного видобування корисних копалин в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 3(87), 2019. С.256-268. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.256-268>
154. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация /отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А. Яковлев. М.: Наука, 1982. 304 с.
155. Мирошниченко Н.А. Конструкція складу злочину та її значення для кваліфікації. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. 2004. Вип. 22. С. 841-844.
156. Колос С. С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 11 (273). С. 196-199.

157. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления : методологические аспекты. М. : НОРМА, 2001. 160 с.
158. Сердюк П.П. Теорія кримінальної відповідальності у сучасному кримінальному праві: порівняльно-правове дослідження. Автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.08 Запоріжжя, 2013. 30 с.
159. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступления. Право і політика. 2000. № 11. С. 4—15
160. Ємельянов В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке Право і безпека. 2002. № 4. С. 7—11
161. Трайнин А.Н. Общее учение об составе преступления. М.: 1957. 383с.
162. Брайнін Я.М. Основні питання загального вчення про склад злочину. – К.: Видавництво Київського університету, 1964. 191с.
163. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. М., 1960. 229с.
164. Глистин В.К. Проблемы уголовно-правовой охраны общественных отношений (Объект и квалификация преступлений). Ленинград, 1979. 127с.
165. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М.: Академия МВД СССР, 1980. 246 с.
166. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве.-Харьков, 1988. 182с.
167. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України. Навч. посібник. Харків, 1994. 75с.
168. Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина. К.: Ін Юре, 2006. 568 с.
169. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) К.: Київський університет, 2006. 573 с.
170. Повелицына П. Ф. Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П. Ф. Повелицына. – М. : Юридическая литература, 1981. – С. 7

171. Крижанівський А. Типологія порядку: підстави класифікації та їх загальна характеристика. Вісник Академії правових наук України. 2007. № 2. с. 25-32
172. Raz J, The Law's Own Virtue. Oxford Journal of Legal Studies 2019. 39(1).2
173. Bingham T, The Rule of Law . Pinguin books. Allen Lane, 2010.
174. Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами, затверджений Постановою КМУ від 30 травня 2011 р. № 615 в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 р. № 124 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615-2011-%D0%BF#Text>
175. Gallant, K. (2008). Legality in Criminal Law, Its Purposes, and Its Competitors. In The Principle of Legality in International and Comparative Criminal Law Cambridge University Press. 200811-45
176. Абрамович Р.М. Принцип незворотності дії закону в часі: еволюція, стан та перспективи вдосконалення його застосування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. С. 32-49
177. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (15.01.2021)
178. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (15.01.2021)
179. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (15.01.2021)
180. Case of Kokkinakis v. Greece (Application no. 14307/88). Judgment. Strasburg, 25 May 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57827> (15.01.2021)
181. Case of Vasiliauskas v. Lithuania (Application no. 35343/05). Judgment. Strasburg, 20 October 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-158290> (15.01.2021)
182. Сурілова О. О. Правове регулювання видобутку бурштину Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса : Гельветика, 2018. Т. 21. С. 111-119

183. Савченко А.В. Сучасне кримінальне право України /А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Шанько. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2005. 640 с.
184. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 К., 2005. С. 59
185. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія/ А.А. Музика, Є.В.Лащук. К.:ПАЛИВОДА А.В., 2011. С. 110–111
186. Боброва Ю.В. Відмежування незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення від деяких злочинів проти власності в контексті боротьби зі злочинністю Правознавець. 2009 URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11031/%C1>
187. Комарницький М.В. Корисні копалини загальнодержавного значення як предмет злочину, передбаченого ст. 240 КК України Азовські правові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Бердянськ, 18–19 квітня 2014 р.) Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2014. С. 224-228
188. Савінова Н. Кримінально-правова комунікація у дискурсі ефективності кримінально-правового регулювання. Право України. 2015. №9. С. 136-141. URL: <https://pravoua.com.ua/ua/>
189. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Х. : Вища школа, 1982.160 с.
190. СБУ блокувала незаконний видобуток корисних копалин на мільйони гривень на Хмельниччині¹, 20 січня 2021 URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-blokuvala-nezakonnuyi-vydobutok-korysnykh-kopalyn-na-miliony-hryven-na-khmelnychchynit>
191. Здоровило І. В. Актуальні питання запобігання злочинам, пов'язаним із порушенням правил охорони або використання надр, в Україні. Питання боротьби зі злочинністю. Харків : Право, 2016. Вип. 31. С. 183–196
192. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення» URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF#Text>

193. Довкілля як об'єкт кримінально-правової охорони: навч. посіб. / С. В. Діденко, С. В. Крючек, Г. С. Поліщук та ін. Херсон: Видавець ПП Чуєв С. М., 2009. 116 с.
194. Справа № 352/1289/16-к Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 19 червня 2019 року URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82475760>
195. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про надра. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>
196. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин Закон України від 19.12.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 12.05.2020)
197. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними Закон України від 18 листопада 1997 року № 637/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text>
198. Вирок Сарненського районного суду Рівненської області. Справа # 1\2010 URL <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50859432>
199. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів“ від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text>
200. Справа «Кантоні проти Франції» (Cantoni v. France), заява № 17862/91, від 11.11.1996 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58068>
201. Справа «Веренцов проти України» Рішення ЄСПЛ від 11 квітня 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text

202. Хайек Ф.А. Дорога к рабству / пер. с англ. М. : Новое издательство, 2005. С. 90-91
203. Фуллер Лон Л. Мораль права / пер. с англ. М. : ИРИСЭН, 2007. С. 53-59
204. Fenwick M, Wrba S 'The Shifting Meaning of Legal Certainty' in Fenwick M, Wrba S (eds), Legal Certainty in a Contemporary Context (Springer 2016) 1-2
205. Терлецький Д. Юридично значущі наслідки рішень Конституційного суду України у кримінальному провадженні. Український часопис конституційного права. 4.2020. с.101-110
206. Гнатушенко В. В. Супутниковий моніторинг наслідків незаконного видобутку бурштину в Україні Науковий вісник НГУ. 2017. № 2. С. 99-105
207. Вирок Маневицького районного суду Волинської області від 26.01.2021. Справа № 164/683/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94427856>
208. Про затвердження Переліку нормативних витрат і виробничо-технологічних витрат нафти, природного газу та газового конденсату під час їх видобування, підготовки до транспортування та транспортування та Порядку визначення їх розмірів: Наказ НПТЄУ від 30.09.2004 N 604
209. Україна в Європі – полігон для видалення небезпечних відходів? URL:http://www.vgolos.ua/articles/ukraina_v_yevropipoligon_dlya_vydalennya_nebezpechnyh_vidhodiv_104807.html?print
210. Управління та поводження з відходами: Підручник/ Т.П. Шаніна, О.Р. Губанова, М.О. Клименко, Т.А. Сафранов, В.Ю. Коріневська, О.О. Бєдункова, А.І. Волков. За ред. Т.А.Сафранова, М.О. Клименка, Одеса: 2011. – 258 с.
211. Краснянский М.Е. Утилизация и рекуперация отходов: Учебное пособие, издание 2-е исправленное и дополненное . Харьков, Киев: Бурун и К, 2007. 288 с.
212. Про відходи: Закон України від 5 березня 1998 року № 187/98-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>

213. Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник. К.: А.С.К., 2001. 352 с.
214. Вереша Р.В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 1106 с.
215. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Т.1. Тула: Автограф, 2001. 1488 с.
216. Антропологія права : навч. посіб. / В. І. Кушерець, В. М. Кравець, С. О. Мосьондз та ін.; за ред. В. І. Кушереця. К.: Знання України, 2011. С. 5
217. Подковенко Т. О. Антропологічний підхід до права як основа юридичної науки. Право і суспільство. 2015. № 2. С. 34-3.
218. Павлов В. Г. Субъект преступления. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 318 с.
219. Проект нового Кримінального кодексу України URL <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf>
220. Митрофанов І.І. Суб'єкт злочинів проти довкілля. Окремі аспекти. Вісник Кримінологічної Асоціації України. 2015. № 2 (10) С.122 (120-133)
221. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля: монографія. Київ: Ін Юре, 2011. 408 с. – С.220
222. Вирок Володимирецького районного суду Рівненської області Справа 556/1829/20 від 02.12.2020 URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/93275727>
223. Сарненський районний суд Рівненської області. Вирок від 26.11.2020 р. Справа № 572/2189/20 URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/93162553>
224. Максименцева Н. О. Адміністративно-правова природа та зміст державного управління в галузі використання, відтворення і охорони надр. 2016. № 5. С. 152–157
225. Задоя К. П. Правова природа заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб Право і громадське суспільство. 2014. № 4. С. 42–53

226. Шуміло Олексій. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за злочини проти довкілля. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2014, nr. 5(9), pp. 181-186
227. Колос С. С. Юридична особа як суб'єкт злочину в науці кримінального права Держава та регіони: сер. Право.-Запоріжжя, 2020.-№ ..., 2020 - 81.30
228. Вереша Р.В. Умисел і його види (коментар до ст. 24 КК України) Вісник Академії адвокатури України, 2010 - № 3 (19) с.77
229. Чернишова Н.В. Кримінальне право України (Загальна частина). Навчальний посібник. К.: Атика, 2003. 288 с.
230. Ухвалено вирок відносно особи, яка порушила правила використання надп! URL: <https://rz.od.court.gov.ua/sud1524/pres-centr/news/668290/>
231. Стрельцов Є.Л. Спеціальний суб'єкт злочину в новому Кримінальному кодексі України. Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 25-26 жовтня 2001 р.) /Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. К.-Х., 2002. С.59-61
232. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. К., 2015. 39 с.
233. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 Х., 2002. С. 320
234. Навроцький В. О. Злочини проти природи. Львів: Юридичний факультет Львівського державного університету ім. Ів. Франка, 1997. 56 с.
235. Азаров Д.С. Кваліфікуючі ознаки складів злочинів: вибрані риторичні запитання . Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 20–21 травня 2011 р.). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. С. 6–11
236. Наконечна І. Кваліфікуючі й особливо кваліфікуючі ознаки злочинів за кримінальним законодавством окремих пострадянських держав Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 1. С. 73–79 URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/9-2016/nakonechna.pdf>

237. Концепція Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року. Схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2006 р. Офіційний вісник України. 2006. № 6. Ст. 315
238. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> Ст.1
239. Чортківський районний суд Тернопільської області 25 травня 2018 року Справа № 597/637/16-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74264261>
240. Колос О. В. Повторність злочинів у кримінальному праві України : монографія / О. В. Колос ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ун-т держ. фіскальної служби України. – Ірпінь : УДФСУ, 2018. – 304 с.
241. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року №7. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10>
242. Комарницький М.В. Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, вчинене повторно. Актуальні проблеми держави і права, 2014.С.445-446
243. Максимович Р.Л. Спосіб як ознака об'єктивної сторони складу злочину за чинним Кримінальним кодексом України Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ 2009, № 4.С.236-242
244. Татаров О. Ю., Газдайка-Василишин І. Б. Умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом: проблеми кваліфікації Актуальні проблеми держави і права : збірник наук. праць. Вип. 65 / НУ «ОЮА» , редкол. С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін., відп. за вип. В. М. Дрьомін. Одеса : Юрид. л-ра, 2012. С. 650-659
245. Маневицький районний суд Волинської області Справа № 164/ 1285/16-к від 12.06.2016р. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/58883703>

246. Даджест судової практики Верховного суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав. Київ. URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Daidjest_Ekologia.pdf
247. Керівник СБУ «дахував» видобуток бурштину у двох областях. URL:<http://www.expres.ua/news/2015/12/30/166858-kerivnyk-sbu-dahuvav-vydobutok-burshtynu-dvoh-oblastyah>
248. Козлов А. П. Механизм построения уголовно-правовых санкций: автореф. дис. д-ра юрид. наук. Москва, 1991. 38 с.
249. Шаргородский М.Д. Избранные труды. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 657 с.
250. Бабанли Р.Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с.
251. Музика А. А., Горох О. П. Інститут призначення покарання: поняття і загальна характеристика. Право України. 2011. № 9. С. 174–183
252. Багрий-Шахматов Л.В. Уголовная ответственность и наказание Минск: Вышэйш. шк., 1976. - 384 с.
253. Туляков В. Виртуальность уголовного права: постановка проблемы Генезис публічного права: від становлення до сучасності : зб. наук. пр. / за ред. С. В. Ківалова [та ін.]; Півд. регіон. центр НАПрН України, МОН України, Європ. орг. публ. права, НУ ОЮА, Миколаїв. навч. центр [та ін.]. — Миколаїв, 2010. — С. 5-7
254. Вечерова Є.М. Деякі спірні питання структурування Особливої частини КК України та перспективи його подальшого вдосконалення Право і суспільство. 2015. №4. Ч. 3. С.178-183
255. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка.-К.: Ваїте, 2014. 944 с.
256. Козаченко О. В. Культурно-антропологічна концепція заходів здійснення кримінально-правового впливу. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 413–420.

257. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права в контексті гуманізації Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнар. науково-практич. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листоп. 2016 р.). – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права ім. Короля Д. Галицького, 2016. С. 286-289.
258. Туляков В. О. Криза кримінального права: суперечності догматів чи догматика суперечностей? Наукові праці Одеської національної юридичної академії Одеса : Юрид. л-ра, 2009. - Т. 8. - С.296 - 303
259. ECHR Case Ceylan v. Turkey № 23556/94, від 08.07.1999, URL <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58270>
260. ECHR Case Tammer v. Estonia, № 41205/98, від 06.02.2001 URL <http://hudoc.echr.coe.int> > app > conversion > docx
261. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex_%3A12007L%2FTXT – art 5
262. Гуторова Н. О. Кара як мета кримінального покарання Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2002. Вип. 20. С. 42-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2002_20_12
263. Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія К. : Юрінком Інтер, 2010
264. Книженко О.О. Пам'ятка з питань конструювання кримінально-правових санкцій. Київ, 2018. – 25 с.
265. Митрофанов І. І., Білоус Ю. І. Шкода навколишньому природному середовищу як ознака злочинів проти довкілля. Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: мат. II-ої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.). Одеса: ПП «Фенікс», 2010. С. 208–211
266. Осипов П.П. Теоретические основы построения и применения уголовноправовых санкций. Л., 1976. 201 с.

267. Митрофанов І.І. Незаконне видобування бурштину як кримінальне правопорушення проти довкілля Психолого-педагогічні, правові та соціально-культурні проблеми сучасного суспільства: Матеріали V Міжнар. наук-практ. конф. (Кременчук, 16-17 жовтня 2019 р.); Кременчук, 2019. 288 URL:<http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/5408/document.pdf#page=38>
268. Становский М.Н. Назначение наказания. СПб, 1999.450с.
269. Вірт А.О. Віктимологічний аспект посягань на довкілля Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 трав. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 176-178
270. Козлюк Л. Г. Визначення криміногенних факторів службових екологічних злочинів із позиції соціально-натуралістичного світогляду. Альманах права. Правовий світогляд: людина і право. Київ, 2014. Вип. 5. С. 443–446
271. Вірт А.О. Право людини на адекватні умови життя у навколишньому середовищі як об'єкт кримінально-правового захисту. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Т. 2. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2 . С. 233-235
272. Пономаренко Ю. А. Про деякі недоліки пеналізації злочинів у КК України та шляхи їх подолання Реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства України: сучасний стан та перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [м. ІваноФранківськ, 30 вересня – 1 жовтня 2005 р.] Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т, 2005. – С. 106-108
273. Володимирецький районний суд Рівненської області. Справа 556/1535/20 від 02.11.2020 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92592982>
274. Козаченко О. Теоретичне визначення змісту та меж застосування кримінально-правових заходів Право України. 2005. № 10. С. 41–43
275. Орловська Н. А. До питання про засадничі чинники побудови примусових санкцій норм Особливої частини КК України Часопис Академії адвокатури України. 2012. № 14 (1). С. 1–7

276. Щедрин Н. В. Введение в правовую теорию мер безопасности: монография / Николай Васильевич Щедрин. Красноярск, 1999. 180 с.
277. Шпілярович В. В. Заходи соціального захисту та кримінально-правові заходи безпеки: погляд у минуле та вимоги сьогодення Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2016. Вип. 40. С. 156-167. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2016_40_19
278. Туляков В. О. Заходи безпеки у кримінальному праві як засіб протидії організованій злочинності Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (8–9 квітня 2005 р.). Львів, 2005. Ч. 1. С. 47–52
279. Туляков В.О. Принцип законності у динаміці рішень ЄСПЛ та розвиток кримінального законодавства України. Концептуальні засади Нової редакції Кримінального кодексу України. Матер.міжн.наук конференції. Харків, 2019. С.125-130
280. Туляков В. О. Сенси кримінального права в епоху нестабільності Правове життя сучасної України Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 86-88
281. ECHR Case Inseher v. Germany. Applications nos. 10211/12 and 27505/14. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187540>
282. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2008. 20 с.
283. Шпілярович В. В. Кримінально-правові заходи безпеки: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2015. - 23 с.
284. Ященко А.М. Заходи кримінально-правового характеру: теорія та практика застосування: автореф. дис. .. докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2014. 36 с.
285. Шаблистий В.В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

286. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
287. Про виключну (морську) економічну зону: Закон України від 16 травня 1995 р. № 162/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/95-%D0%B2%D1%80#Text>
288. Приморський районний суд м.Одеси. Постанова від 12 квітня 2010 р. Справа № 3-3124/10 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9376630>
289. Задоя К.П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна *de lege ferenda*. Вісник Вищої ради юстиції 2012. №2 (10). С. 76-86. URL: http://www.vru.gov.ua/visnyk_archive/2
290. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 червня 2003 року «Про невідкладні заходи щодо підвищення ефективності надрокористування в Україні»: Указ Президента України 6 червня 2003 року N 485/2003 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/485/2003#Text>

ДОДАТКИ

Додаток 1. Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Вирт А.А. Уголовно-правовая ответственность за преступления в сфере использования природных ресурсов по законодательству некоторых зарубежных стран. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. 43. Том 2. Ужгород, 2017. С. 116-119.
2. Вирт А.О. Кримінальна політика протидії злочинам в сфері використання природних ресурсів. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. № 1. Том 3. С. 78–82.
3. Вирт А.О. Незаконне видобування корисних копалин у ракурсі сучасного українського дискурсу. Право і суспільство. 2020. № 3. Том 2. С. 95–99.
4. Вирт А.О. Застосування кримінально-правових заходів за злочини в сфері використання природних ресурсів. Держава та регіони. Серія Право. 2020. № 4 (70). Том 2. С. 88–92.
5. Virt A.O. Criminal policy against illegal mining SWorld Journal (Болгария). 2020. №6. P.116-121.
6. Virt A.A. Criminal law, development and environmental policy. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 5(33). № 6(34). С. 141–146.
7. Маковецька А.О. Дефініція «об'єкт злочину» щодо злочинів у сфері використання природних ресурсів. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 231-234.
8. Маковецька А.О. Деякі аспекти використання 1 статті протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського

суду з прав людини: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22 квітня 2016 року). Одеса, 2016. С.134-137.

9. Вірт А.О. Злочини у сфері використання природних ресурсів у системі екологічних злочинів. Priority strategie pre rozvvuj pravnej vedu vo svete vedu: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Sladkovicovo, 2017). С. 152-154.

10. Вірт А.О. Право людини на адекватні умови життя у навколишньому середовищі як об'єкт кримінально-правового захисту. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Т. 2. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2 . С. 233-235.

11. Вірт А.О. Віктимологічний аспект посягань на довкілля Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 трав. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 176-178.

Відомості про апробацію результатів дослідження

Дисертація підготовлена на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», де проходило її обговорення і рецензування. Положення дисертації доповідалися і обговорювалися на наступних науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, 22 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Priority strategie pre rozvvuj pravnej vedu vo svete vedu» (Sladkovicovo. 28-29 жовтня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній-конференції «Правове життя сучасної

України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри» (м. Одеса, 24 трав. 2019 р.). Пропозиції щодо реформування чинного законодавства направлені до Комітету з правоохоронної діяльності Верховної Ради України та Комісії з реформування кримінального законодавства України.

Додаток 2 Акти впровадження

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Голова Ради адвокатів Одеської області

І.Л. Бронз
2021 року

А К Т

впровадження результатів науково-дослідної роботи «Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин» » в практику діяльності Ради адвокатів Одеської області

Комісія у складі членів Ради адвокатів Одеської області склали цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати наукових розробок науково-дослідної роботи «Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин», виконаної на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Вірт Анастасією Олександрівною під керівництвом д.ю.н., проф. В.О. Тулякова у вигляді наукових публікацій, які присвячені вдосконаленню кримінально-правової політики та кримінального законодавства.

Комісія вважає, що викладені в публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Ради адвокатів Одеської області при кваліфікації кримінальних правопорушень, виявленні колізій та прогалин в кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин та пошуку шляхів їх подолання.

Рекомендуються наукові публікації авторки проекту, а саме:

1. Вірт А.А. Уголовно-правовая ответственность за преступления в сфере использования природных ресурсов по законодательству некоторых зарубежных стран. *Научный вестник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип. 43. Том 2. Ужгород, 2017. С. 116-119.
2. Вірт А.О. Кримінальна політика протидії злочинам в сфері використання природних ресурсів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 1. Том 3. С. 78-82.
3. Вірт А.О. Незаконне видобування корисних копалин у ракурсі сучасного українського дискурсу. *Право і суспільство*. 2020. № 3. Том 2. С. 95-99.
4. Вірт А.О. Застосування кримінально-правових заходів за злочини в сфері використання природних ресурсів. *Держава та регіони*. Серія Право. 2020. № 4 (70). Том 2. С. 88-92.
5. Маковецька А.О. Дефініція "об'єкт злочину" щодо злочинів у сфері використання природних ресурсів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 231-234.
6. Маковецька А.О. Деякі аспекти використання 1 статті протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22 квітня 2016 року). Одеса, 2016. С.134-137.
7. Вірт А.О. Право людини на адекватні умови життя у навколишньому середовищі як об'єкт кримінально-правового захисту. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Т. 2. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 233-235.
8. Вірт А.О. Віктимологічний аспект посягань на довкілля *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 трав. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 176-178.

Голова Ради адвокатів Одеської області

І.Л. Бронз

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова ГО «Асоціація слідчих суддів України»

С.А. Чванкін
«15» лютого 2021 року

А К Т

впровадження результатів науково-дослідної роботи «Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин» в практику діяльності Асоціація слідчих суддів України

Комісія у складі членів Асоціація слідчих суддів України склали цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати наукових розробок науково-дослідної роботи «Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин», виконаної на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Вірт Анастасією Олександрівною під керівництвом д.ю.н., проф. В.О. Тулякова у вигляді наукових публікацій, які присвячені вдосконаленню кримінально-правової політики та кримінального законодавства.

Комісія вважає, що викладені в публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Асоціація слідчих суддів України при кваліфікації кримінальних правопорушень, виявленні колізій та прогалин в кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин та пошуку шляхів їх подолання.

Рекомендуються наукові публікації авторки проекту, а саме:

1. Вірт А.А. Уголовно-правовая ответственность за преступления в сфере использования природных ресурсов по законодательству некоторых зарубежных стран. *Научный вестник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип. 43. Том 2. Ужгород, 2017. С. 116-119.
2. Вірт А.О. Кримінальна політика протидії злочинам в сфері використання природних ресурсів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 1. Том 3. С. 78-82.
3. Вірт А.О. Незаконне видобування корисних копалин у ракурсі сучасного українського дискурсу. *Право і суспільство*. 2020. № 3. Том 2. С. 95-99.
4. Вірт А.О. Застосування кримінально-правових заходів за злочини в сфері використання природних ресурсів. *Держава та регіони*. Серія Право. 2020. № 4 (70). Том 2. С. 88-92.
5. Маковецька А.О. Дефініція "об'єкт злочину" щодо злочинів у сфері використання природних ресурсів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 231-234.
6. Маковецька А.О. Деякі аспекти використання 1 статті протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22 квітня 2016 року). Одеса, 2016. С.134-137.
7. Вірт А.О. Право людини на адекватні умови життя у навколишньому середовищі як об'єкт кримінально-правового захисту. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Т. 2. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 233-235.
8. Вірт А.О. Віктимологічний аспект посягань на довкілля *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 трав. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 176-178.

Асоціація слідчих суддів України

С.А. Чванкін

**Додаток 3. Лист до Комітету з правоохоронної діяльності Верховної
Ради України**

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

**до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального
кодексу України» (відносно підвищення ефективності відповідальності
за незаконне поводження із корисними копалинами)**

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроекту

Досліджуючи шляхи розвитку відповідальності за незаконне поводження з корисними копалинами в українській правовій доктрині та судовій практиці, слід констатувати, що не всі положення ст.ст.240-240¹ КК України є достатньо обґрунтованими, окремі з них неоднозначно тлумачаться судами. Законодавець, прагнучи диверсифікувати відповідальність за ці злочини, особливо відокремив: незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення як загальний склад злочину у ч.2 ст.240 КК України, та незаконне видобування бурштину, а так само збут, придбання, зберігання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами у ст.240¹ КК України. Названий підхід був темпорально вимушеним, проте з точки зору нормативної перспективи не відповідає принципам економії кримінальної репресії, порушує наукові підстави криміналізації (надмірна криміналізація за рахунок диверсифікації предметів кримінального правопорушення), не враховує переважно груповий та квазі-суб'єктний (вчинення правопорушення за участі юридичних осіб) характер правопорушень, протирічить за обсягом диспозицій діяння відповідним положенням Кодексу України про адміністративні правопорушення, не відповідає загальним тенденціям законопроектних робіт у цьому напрямку. Система заходів кримінально-правового характеру у цих випадках також використовується нераціонально.

. Для усунення цього запропоновано окремі передумови реорганізації системи протидії кримінальним правопорушенням у вигляді незаконного поводження з корисними копалинами. Запропоновано внесення змін до низки статей КК України з метою вдосконалення окремих екологічних злочинів.

Цілі і завдання проекту

Проект розроблений з метою оптимізації системи кримінально-правового впливу.

Основним завданням проекту є підвищення якості та сталий розвиток кримінального законодавства України.

Загальна характеристика і основні положення проекту

Законопроектом пропонується внести зміни до Кримінального кодексу України: запропоновано нову редакцію ст.ст.240-240¹ та окремих положень КК України, які стосуються можливостей застосування інших заходів кримінально-правового характеру за вказані правопорушення.

2. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Нормативно-правова база у сфері кримінально-правової політики України складається з КК України.

Реалізація положень даного законопроекту після його прийняття не потребує внесення змін до інших законів України.

3. Фінансово-економічне обґрунтування

Прийняття проекту не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України.

4. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття проекту

Прийняття проекту Закону призведе до поліпшення якості Кримінального кодексу України і підвищить його ефективність.

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про внесення змін до Кримінального кодексу України»

(відносно підвищення ефективності відповідальності за незаконне поведження із корисними копалинами)

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є** :

Внести зміни до Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131), доповнюючи його наступними положеннями:

1. Частину 2 Статті 240 Кримінального кодексу України викласти у наступній редакції

«2. Порухення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля -

карається штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк».

2. Статтю 240¹ Кримінального кодексу України викласти у наступній редакції

«Стаття 240¹. Незаконне поведження з корисними копалинами загальнодержавного значення

1. Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, оброблення, утилізація, знешкодження, видалення або захоронення корисних копалин загальнодержавного значення, законність походження яких не підтверджується відповідними документами, -

караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені групою осіб за попередньою змовою, або у значних розмірах, або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, - караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років.

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою шляхом використання свого службового становища, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Примітка. Під значним розміром у цій статті слід розуміти вартість корисних копалин загальнодержавного значення, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

3. Ч.1.Статті 96-1 після слів «239-2.» доповнити словами «статтею 240, статтею 240-1»

4. Ч.1 Статтю 96-3 доповнити пунктом 6 «вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених 240, 240-1 цього Кодексу».

5. У Ч 2 Примітки до ст.96-3 після цифр «209» доповнити цифрами «240, 240-1».

II. Цей Закон вступає у силу з дня його опублікування.

**Голова Верховної Ради
України**

Додаток 4. Лист відправлення пропозицій до Комісії з реформування Кримінального кодексу України

newcriminalcode.org.ua/suggest

Меню

Ім'я *

Анастасія

Прізвище *

Вірт

Телефон

Ваш контактний номер телефону

E-mail *

anastasiavirt@gmail.com

Тема *

Кримінальна відповідальність за незаконне поводження із корисними копалинами

Опис ідеї *

Пропозиції щодо нової редакції ст.ст. 240, 240-1 Кримінального кодексу України

Додати файл

Пояснювальна записка Вірт А.О. pdf

Файл повинен бути меншим 20 Мб
Підтримуються типи файлів: doc, docx, txt, rtf, ndf

Все починається з ідеї!

Основні вимоги до ідеї:
Якщо у вас є конструктивні зауваження або пропозиції стосовно удосконалення положень проекту нового Кримінального кодексу України, будь ласка, поділіться ними з членами Робочої групи з розвитку кримінального права, заповнивши та надіславши розміщену на цій сторінці форму (поля, позначені * є обов'язковими для заповнення).

Заповнення форми подачі:
Просимо викладати ваші ідеї чітко, лаконічно та з посиланням на відповідні статті (частини статей) проекту Кодексу. Члени Робочої групи, за можливості, намагатимуться розглянути усі висловлені думки та надати відповіді на найбільш суттєві з них.

Дякуємо за вашу конструктивну критику та зацікавленість діяльністю Робочої групи з розвитку кримінального права!

Пояснювальна за...pdf

Показати все

Введіть текст для поиска

10:59
21.01.2021